

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมาย เพื่อเปรียบเทียบผลการจัดการเรียนรู้รายวิชา ศ 43101 ศิลปะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ระหว่างการเรียนแบบบูรณาการไตรสิกขา กับเรียนแบบปกติ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิด เอกสาร หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในรายละเอียดด้านต่างๆ ดังนี้

1. หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
 - 1.1 หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ
 - 1.2 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้นที่ 4
 - 1.3 คุณภาพของนักเรียนช่วงชั้นที่ 4
 - 1.4 การจัดการเรียนรู้รายวิชา ศ 43101 ศิลปะ
 - 1.5 คำอธิบายรายวิชา ศ 43101 ศิลปะ
2. การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ
 - 2.1 ความหมายของบูรณาการ
 - 2.2 ประวัติความเป็นมาและแนวคิดของการบูรณาการ
 - 2.3 ความสำคัญของการบูรณาการ
 - 2.4 จุดมุ่งหมายของการสอนแบบบูรณาการ
 - 2.5 ระดับชั้นของการบูรณาการ
 - 2.6 ลักษณะการสอนแบบบูรณาการในหลักสูตร
 - 2.7 ขั้นตอนและการจัดกิจกรรมการสอนแบบบูรณาการ
 - 2.8 หลักการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ
 - 2.9 คุณค่าและประโยชน์ของบูรณาการ
3. คุณธรรมด้านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)
 - 3.1 ความหมายของคุณธรรม
 - 3.2 ความหมายของไตรสิกขา
 - 3.3 หมวดศีล
 - 3.4 หมวดสมาธิ
 - 3.5 หมวดปัญญา
 - 3.6 การสอนไตรสิกขา
 - 3.7 คำสอนประเภทชาดก.

4. การจัดการเรียนรู้แบบปกติ
 - 4.1 ความหมายของการจัดการเรียนรู้แบบปกติ
 - 4.2 ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้แบบปกติ
 - 4.3 ข้อดีและข้อเสียของการจัดการเรียนรู้แบบปกติ
5. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
 - 5.1 ความหมายของผลสัมฤทธิ์
 - 5.2 องค์ประกอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
 - 5.3 ลักษณะของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
 - 5.4 การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
6. เจตคติต่อการเรียนศิลปะ
 - 6.1 ความหมายของเจตคติ
 - 6.2 ความสำคัญของเจตคติ
 - 6.3 องค์ประกอบของเจตคติ
 - 6.4 การเปลี่ยนแปลงเจตคติ
 - 6.5 การวัดเจตคติ
7. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 7.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

1. หลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ได้พัฒนาให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (หมวด 14 แนวทางการจัดการศึกษา มาตรา 22 – 23) ได้กำหนดให้การจัดการศึกษาดำเนินไปเพื่อพัฒนาตนเองตามธรรมชาติ และเต็มศักยภาพ เน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข ความเป็นไทย เปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

หลักการและเหตุผล

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์มีจินตนาการทางศิลปะ ชื่นชมความงามสุนทรีย์ภาพ ความมีคุณค่า ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ ดังนั้นกิจกรรมศิลปะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนานักเรียน

โดยตรงทั้งด้านร่างกายจิตใจ สติปัญญา อารมณ์และสังคม ตลอดจนนำไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้นักเรียนมีความเชื่อมั่นในตนเอง และแสดงออกในเชิงสร้างสรรค์ พัฒนาการกระบวนการรับรู้ทางศิลปะการเห็นภาพรวม การสังเกตรายละเอียด สามารถค้นพบศักยภาพของตนเอง อันเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพได้ ด้วยการมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข (กรมวิชาการ, 2546, หน้า 1)

วิสัยทัศน์

การเรียนรู้ศิลปะมุ่งพัฒนาให้นักเรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจ การคิดที่เป็นเหตุเป็นผลถึงวิธีการทางศิลปะ ความเป็นมาของรูปแบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และรากฐานทางวัฒนธรรมค้นหาว่าผลงานศิลปะสื่อความหมายกับตนเอง ค้นหาศักยภาพ ความสนใจส่วนตัว ฝึกการรับรู้ การสังเกตที่ละเอียดอ่อนอันนำไปสู่ความรัก เห็นคุณค่าและเกิดความซาบซึ้งในคุณค่าของศิลปะและสิ่งรอบตัว พัฒนาเจตคติ สมาธิ รสนิยมส่วนตัว มีทักษะ กระบวนการวิธีการแสดงออก การคิดสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้นักเรียนตระหนักถึงบทบาทของศิลปะกรรมในสังคม ในบริบทของการสะท้อนวัฒนธรรมทั้งของตนเองและวัฒนธรรมอื่น พิจารณาว่าผู้คนในวัฒนธรรมของตนมีปฏิกริยาตอบสนองต่องานศิลปะช่วยให้มีมุมมองและเข้าใจโลกทัศน์กว้างไกล ช่วยเสริมความรู้ ความเข้าใจมโนทัศน์ด้านอื่นๆ สะท้อนให้เห็นมุมมองของชีวิต สภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครองและความเชื่อความศรัทธาทางศาสนา ด้วยลักษณะธรรมชาติของกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ การเรียนรู้เทคนิค วิธีการทำงาน ตลอดจนการเปิดโอกาสให้แสดงออกอย่างอิสระ ทำให้นักเรียนได้รับการส่งเสริม สนับสนุนให้คิดริเริ่มสร้างสรรค์ ดัดแปลง จินตนาการ มีสุนทรีย์ภาพและเห็นคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมไทยและสากล

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะมุ่งเสริมสร้างให้ชีวิตมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ช่วยให้มีจิตใจงดงาม มีสมาธิ สุขภาพกายและสุขภาพจิตมีความสุข อันเป็นรากฐานของการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ เป็นการยกระดับคุณภาพชีวิตของมนุษยชาติโดยส่วนตน และส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตของสังคมโดยรวม (กรมวิชาการ, 2546, หน้า 2)

2. สาระและมาตรฐานการเรียนรู้

สาระที่ 1 ทศนศิลป์

มาตรฐาน ศ 1.1 สร้างสรรค์งานทัศนศิลป์ตามจินตนาการ และความคิดสร้างสรรค์วิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์ คุณค่างานทัศนศิลป์ ถ่ายทอดความรู้สึก ความคิดต่อกานศิลปะอย่างอิสระ ชื่นชมและประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน

มาตรฐาน ศ 1.2 เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรมเห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และสากล

สาระที่ 1 ทัศนศิลป์ มาตรฐานการเรียนรู้ช่วงชั้น ม. 4 - 6

มาตรฐาน ศ 1.1

1. เข้าใจวิธีสื่อความคิดจินตนาการ ความรู้สึกความประทับใจ ด้วยวัสดุอุปกรณ์ เทคนิค วิธีการทางศิลปะ และสื่อความหมายได้
2. คิดริเริ่ม ดัดแปลง ยืดหยุ่น ใช้ทัศนธาตุและหลักองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ เทคนิควิธีการรูปแบบใหม่ๆ ในการพัฒนางานทัศนศิลป์ตามความถนัดและความสนใจ
3. ใช้กระบวนการสร้างสรรค์งานทัศนคติ และประยุกต์ใช้สื่อวัสดุ อุปกรณ์และเทคโนโลยีได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความรับผิดชอบ
4. แสดงออกถึงความรู้สึกในการรับรู้ความงามจากประสบการณ์ จินตนาการ โดยใช้หลักและความงามของศิลปะตามความถนัดและความสนใจ
5. แสดงความคิดเห็นต่อผลงานทัศนศิลป์ โดยวิเคราะห์ทัศนธาตุและความงามของศิลปะ
6. นำความรู้เทคนิคและวิธีการทางทัศนศิลป์ที่ตนถนัด และสนใจไปใช้กับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ และชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

มาตรฐาน ศ 1.2

1. เข้าใจรูปแบบยุคสมัยและวิวัฒนาการทางศิลปะวัฒนธรรมของไทยและสากล
2. เห็นคุณค่า รักและภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย เข้าใจการสืบทอด การทำงานทัศนศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมระดับชาติ และนานาชาติ

3. คุณภาพของนักเรียน

เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐานในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะแล้ว นักเรียนจะมีจิตใจงดงาม มีสุนทรียภาพ รักความสวยงาม ความเป็นระเบียบ รับรู้อย่างพินิจพิเคราะห์ เห็นคุณค่า ความสำคัญของศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมอันเป็นมรดกภูมิปัญญาของคนในชาติ สามารถค้นพบศักยภาพความสนใจของตนเองอันเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อ หรือประกอบอาชีพทางศิลปะ มีจินตนาการความคิดสร้างสรรค์ มีความเชื่อมั่นพัฒนาตนเองได้ และแสดงออกอย่างสร้างสรรค์ มีสมาธิในการทำงาน มีระเบียบวินัยความรับผิดชอบ สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

เมื่อจบการศึกษาแต่ละช่วงชั้น นักเรียนจะมีคุณภาพ ดังนี้
 ช่วงชั้นที่ 4 (มัธยมศึกษาปีที่ 4 - 6)

1. สร้าง นำเสนอหรือแสดงผลงานศิลปะ โดยเลือกใช้ผสมผสานของทัศนธาตุ องค์ประกอบดนตรี องค์ประกอบนาฏศิลป์ และทักษะเทคนิคให้ได้ผลตามที่ต้องการประเมินผลงานของตนเอง และอธิบายให้ผู้อื่นรับรู้ได้
2. วิเคราะห์เทคนิคการจัดทัศนธาตุ องค์ประกอบดนตรี องค์ประกอบนาฏศิลป์ ที่มีผลต่อการสื่อความคิด ความรู้สึก และผลกระทบต่องานศิลปะสาขาต่างๆ อธิบายหลักและความงามของศิลปะในการสร้างงานศิลปะได้
3. วิเคราะห์งานศิลปะสาขาต่างๆ โดยวิธีการเปรียบเทียบความแตกต่างของงานศิลปะจากกาลเวลา และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน อธิบายเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลต่องานศิลปะได้
4. นำความรู้ทางศิลปะที่ตนเองสนใจไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และการเรียนรู้กลุ่มสาระอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
5. เห็นคุณค่าของการสร้างสรรค์งานศิลปะ รับผิดชอบ และมุ่งมั่นในการปฏิบัติงาน แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ในการทำงานศิลปะร่วมกับผู้อื่น
6. เห็นคุณค่าของศิลปะ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รัก ห่วงแหน ภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและสากล การสืบทอดงานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมไทย

4. การจัดการเรียนรู้รายวิชา ศ 43101 ศิลปะ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 22 กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า นักเรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่านักเรียนมีความสำคัญที่สุด ฉะนั้นครู ผู้สอน และผู้จัดการศึกษาจะต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทจากการเป็นผู้ชี้แนะ ผู้ถ่ายทอดความรู้ ไปเป็นผู้ช่วยเหลือ ส่งเสริม และสนับสนุนนักเรียนในการแสวงหาความรู้จากสื่อและแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่นักเรียน เพื่อนำข้อมูลเหล่านั้นไปใช้สร้างสรรค์ความรู้ของตน

การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากจะมุ่งปลูกฝังด้านปัญญา พัฒนาการคิดของนักเรียนให้มีความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ คิดอย่างมีวิจารณญาณแล้ว ยังมุ่งพัฒนาความสามารถทางอารมณ์ โดยการปลูกฝังให้นักเรียนเห็นคุณค่าของตนเอง เข้าใจตนเอง เห็นอกเห็นใจผู้อื่น สามารถแก้ปัญหาข้อขัดแย้งทางอารมณ์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

เนื่องจากประเทศไทยและประเทศต่างๆ ในโลกกำลังประสบปัญหาด้านสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องของความขัดแย้งทั้งความคิดและการกระทำของตัวบุคคล องค์กร

และสังคม ฉะนั้นสถานศึกษาจะต้องมุ่งเน้นการเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ หาทองแท้ไข โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรมเป็นกรณีพิเศษด้วย

การเรียนรู้ในสาระการเรียนรู้ต่างๆ มีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลาย ผู้สอนต้องคำนึงถึงพัฒนาการทางด้านร่างกาย และสติปัญญา วิธีการเรียนรู้ ความสนใจ และความสามารถของนักเรียนเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง ดังนั้นการจัดการเรียนรู้ในแต่ละช่วงชั้น ควรใช้รูปแบบ / วิธีการที่หลากหลาย เน้นการจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริง การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้แบบบูรณาการ การใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้คู่คุณธรรม ทั้งนี้ต้องพยายามนำกระบวนการจัดการ กระบวนการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม กระบวนการคิดและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ไปสอดแทรกในการเรียนการสอน ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เนื้อหาและกระบวนการต่างๆ ข้ามกลุ่มสาระการเรียนรู้ ซึ่งการเรียนรู้ในลักษณะองค์รวม การบูรณาการ เป็นการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ร่วมกัน ยึดนักเรียนเป็นสำคัญ โดยนำกระบวนการเรียนรู้จากกลุ่มเดียวกันหรือต่างกลุ่มสาระการเรียนรู้มาบูรณาการในการจัดการเรียนการสอน (กรมวิชาการ, 2544, หน้า 21)

การจัดการเรียนรู้ศิลปะตามที่กรมวิชาการกำหนดมี 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นนำ เป็นขั้นที่ ครูเร้าความสนใจ ให้นักเรียนตระหนักถึงปัญหาที่นักเรียนประสบอยู่
2. ขั้นสอน เป็นขั้นที่นักเรียนวางแผน พิจารณาดังจุดมุ่งหมาย ในการแก้ปัญหา และตกลงใจเลือกดำเนินการหรือเก็บรวบรวมข้อมูล ครูช่วยให้คำแนะนำการทำกิจกรรม
3. ขั้นสรุป ในขั้นนี้ครูเน้นที่การบูรณาการของหน่วย นักเรียนสรุปกิจกรรม โดยมีครูเป็นผู้ให้คำปรึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การจัดการเรียนรู้ตามที่กรมวิชาการกำหนดไว้ทั้ง 3 ขั้นตอน เป็นการเรียนแบบปกติ

5. คำอธิบายรายวิชา ศ 43101 ศิลปะ

ศึกษาและฝึกปฏิบัติเพื่อให้มีความรู้ ความสามารถเกี่ยวกับการออกแบบ สร้างสรรค์ ใช้ทัศนธาตุและองค์ประกอบศิลป์ ประยุกต์ใช้สีวัสดุ อุปกรณ์และเทคโนโลยีใหม่ๆ ตามความถนัด พัฒนางานทัศนศิลป์ได้อย่างมีประสิทธิภาพแสดงออกถึงความชื่นชมในความงามของธรรมชาติและศิลปะตามความถนัดและความสนใจ คติวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยและประเมินคุณค่างานศิลปะได้ตามหลักการวิจารณ์ศิลปะ ประยุกต์ใช้ความรู้และทักษะทางทัศนศิลป์กับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่นๆ และชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เข้าใจลักษณะผลงานและวิวัฒนาการของศิลปะและวัฒนธรรมไทย สากลแต่ละยุคสมัย เห็นคุณค่าศิลปะที่เป็นมรดกทาง

วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย มีส่วนร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ สืบทอดพัฒนางานศิลปะ ซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในระดับชาติและนานาชาติ

มีความรู้ความเข้าใจ เรื่องหลักการผสมวงดนตรีไทยและดนตรีสากล ความสัมพันธ์ระหว่างดนตรีกับสังคมการขับร้องบรรเลงดนตรี โดยเลือกและผสมผสานองค์ประกอบของดนตรีให้ได้ผลตามความต้องการ ใช้และบำรุงรักษาเครื่องดนตรีด้วยความระมัดระวังปลอดภัยและมีความรับผิดชอบในการใช้เครื่องดนตรี หลักการฟังดนตรีและบทเพลงประเภทเดี่ยวประเภทกลุ่มและประเภทวง แสดงความคิดเห็น วิเคราะห์องค์ประกอบและความไพเราะของผลงานดนตรีตามหลักการทางดนตรี สร้างสรรค์ทางดนตรี นำความรู้ทางดนตรีไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เข้าใจและอธิบายยุคสมัยและวิวัฒนาการของดนตรีไทยและสากล เห็นคุณค่ารักและภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทยที่เกี่ยวกับดนตรี เข้าใจการสืบทอดดนตรีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมระดับชาติและนานาชาติ

มีความรู้ความเข้าใจ การวิเคราะห์วิจารณ์วรรณกรรมหรือบทละครโดยเลือกใช้รูปแบบที่เหมาะสมนำมาเป็นแบบฝึกหัดในการฝึกการแสดงให้ได้ผลตามต้องการ แสดงออกในรูปแบบของนาฏศิลป์พื้นเมือง นาฏศิลป์ไทยและสากล บนหลักของความงาม เลือกใช้และผสมผสานองค์ประกอบและพัฒนาทักษะทางนาฏศิลป์ แสดงความคิดเห็นเชิงวิจารณ์ด้วยการพูดการเขียนบทวิจารณ์ง่าย ๆ บนพื้นฐานของความเข้าใจ องค์ประกอบและสุนทรียภาพของการแสดงนั้น วิเคราะห์วิจารณ์ผลงานนาฏศิลป์ได้ นำความรู้ความเข้าใจประสบการณ์จากการแสดง ชมการแสดงมาประเมินคุณค่า และเชื่อมโยง ความหมายของการแสดงกับชีวิตและสังคม สำรวจและทำความเข้าใจระหว่างนาฏศิลป์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม เห็นคุณค่าภาคภูมิใจในนาฏศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และสากล

สรุปผู้วิจัยใช้ สาระ มาตรฐาน เนื้อหาในการวิจัยดังนี้

1. สาระที่ 1 ทักษะศิลป์ มาตรฐาน ศ 1.1 ข้อ 2 มีเนื้อหาดังนี้ คีตริเริ่ม ดัดแปลง ยืดหยุ่น ใช้ทัศนธาตุและหลักองค์ประกอบทางทัศนศิลป์ เทคนิควิธีการรูปแบบใหม่ๆ ในการพัฒนางานทัศนศิลป์ตามความถนัดและความสนใจ

2. สาระที่ 1 ทักษะศิลป์ มาตรฐาน ศ 1.2 มีเนื้อหาดังนี้ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างทัศนศิลป์ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมเห็นคุณค่างานทัศนศิลป์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และสากล

เนื้อหาเรื่ององค์ประกอบศิลป์ ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะเป็นอย่างมาก มีเนื้อหาสำคัญดังนี้

องค์ประกอบศิลป์

องค์ประกอบศิลป์เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เป็นโครงสร้างหลัก หรือแกนของงานศิลปะทุกประเภท ทุกสาขาการศึกษาวิชาศิลปะศึกษา ได้มีผู้ให้ทัศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบศิลป์ไว้หลายท่าน ดังนี้

ความหมาย

ได้มีผู้ให้ทัศนะเกี่ยวกับองค์ประกอบศิลป์ไว้หลายท่าน ดังนี้

พจนานุกรมศัพท์ศิลปะ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2541, หน้า 78) composition องค์ประกอบ ในทางศิลปกรรมคือผลของการนำส่วนมูลฐานต่างๆ มาประกอบกันขึ้นโดยการจัดวาง เรียบเรียงปรุงแต่ง ฯลฯ ให้ส่วนประกอบเหล่านั้นรวมตัวเกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกันและกัน ดังปรากฏในจิตรกรรม วรรณกรรม และดนตรี

ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี (2546, หน้า 27) ให้ความหมายองค์ประกอบศิลป์ว่า องค์ประกอบแห่งศิลปะ คือ รูปที่ประกอบขึ้นด้วยสายเส้น หรือด้วยกลุ่มก้อนแห่งวัตถุที่ใช้ปั้น (plastic volumes ปริมาตรปั้น) หรือด้วยสี

เทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ (2542, หน้า 1) กล่าวถึง องค์ประกอบศิลป์ตามแนวคิดของอาลเลน และโฮลเดน (Allen & Holden, 1979) ดังนี้ องค์ประกอบศิลป์ หมายถึง การจัดระเบียบส่วนต่างๆ ภายในงานศิลปะให้ประสานกลมกลืนกันทั้งภาพ รูปที่มีองค์ประกอบที่ดีจะแสดงความสมดุลของรูปทรง การใช้สี ค่าน้ำหนักอ่อนแก่ ส่วนต่างๆ บริเวณว่าง จังหวะและเนื้อหาที่เป็นเอกภาพ

สงวน รอดบุญ (2533, หน้า 50) กล่าวถึง องค์ประกอบศิลป์ไว้ดังนี้ composition มาจากภาษาละตินว่า compositio หมายถึง การจัดเข้าด้วยกันในทางศิลปะ composition แปลว่า องค์ประกอบแห่งศิลป์ ซึ่งหมายถึงการนำส่วนประกอบทางศิลปะ (element of art) มาจัดเข้าด้วยกันความคิดจินตนาการ หรือประสบการณ์ของผู้สร้างแต่ละคนโดยอาศัยหลักของศิลปะสร้างให้เกิดการประสานกลมกลืนกันอย่างเป็นเอกภาพ

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า องค์ประกอบศิลป์ หมายถึง การนำเอาส่วนประกอบย่อยหรือส่วนประกอบที่สำคัญของศิลปะ ได้แก่ จุด เส้น สี น้ำหนักอ่อนแก่ พื้นผิว หรือรูปร่าง รูปทรง นำมารวมเข้าด้วยกัน โดยการจัดระเบียบส่วนต่าง ๆ เหล่านั้น ให้ประสานกลมกลืนกันในงานศิลปะ

หลักขององค์ประกอบศิลป์

เอกภาพ (unity)

เอกภาพเป็นหนึ่งในหลักขององค์ประกอบศิลป์ที่สำคัญจำเป็นต้องเรียนรู้และฝึกปฏิบัติ เพื่อใช้เป็นหลักในการสร้างงานทัศนศิลป์

ความหมายของเอกภาพ

เอกภาพ คือ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความกลมกลืน กลมเกลียวเข้ากันได้ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่เกิดจากการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของส่วนต่าง ๆ

ในทางศิลปะ เอกภาพ หมายถึง การประสานหรือการจัดระเบียบของส่วนต่าง ๆ ให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้น เพื่อผลรวมอันหนึ่งที่ไม่อาจแบ่งแยกได้ (ชูลูด นิ่มเสมอ, 2544, หน้า 101)

เอกภาพ คือ การรวมกันของส่วนประกอบย่อยต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ ส่วนประกอบสำคัญของศิลปะหรือรูปร่างรูปทรงมาจัดเข้าด้วยกันให้แต่ละหน่วยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน ประสานกลมกลืนเกิดเป็นผลรวมที่ไม่อาจแบ่งแยกได้ โดยการถ่ายทอดเป็นผลงานทัศนศิลป์ด้วยกระบวนการทางศิลปะของแต่ละสาขา (เทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ, 2542, หน้า 66)

สรุป เอกภาพ หมายถึง การรวมตัวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของทัศนธาตุที่มีการจัดระเบียบกลมกลืนสัมพันธ์กันเป็นผลรวมที่ไม่อาจแบ่งแยกได้

ดุลยภาพ (balance)

ดุลยภาพเป็นคุณลักษณะสำคัญของเอกภาพ ซึ่งมีความจำเป็นยิ่งในการสร้างงานทัศนศิลป์ความหมายของดุลยภาพดุลยภาพโดยทั่วไปหมายถึง การถ่วงน้ำหนัก หรือแรงปะทะที่เท่ากัน แต่ในทางศิลปะดุลยภาพมีความหมายรวมถึงความประสานกลมกลืน ความพอเหมาะพอดีของส่วนต่างๆ ในรูปทรงหนึ่ง หรือในงานศิลปะชิ้นหนึ่ง (ชูลูด นิ่มเสมอ, 2544, หน้า 128)

ดุลยภาพ คือ สภาพที่ถ่วงดุลกันได้ของรูปร่าง รูปทรงที่มีขนาด ปริมาณ น้ำหนักสี ฯลฯ ที่เท่าเทียมกัน โดยมีเส้นแกนสมมติเป็นตัวกำหนดความสมดุลนั้น (เทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ, 2542, หน้า 75)

ดุลยภาพ คือ ความคงที่โดยธรรมชาติหรือความมั่นคงทางความรู้สึก (สุชาติ สุทธิ, 2535, หน้า 111)

กล่าวโดยสรุป ดุลยภาพ หมายถึง การถ่วงน้ำหนักที่เท่ากันสองข้างของรูปร่างรูปทรงในทางการเห็นด้วยความรู้สึก

จุดเด่นและการเน้น (dominance & emphasis)

จุดเด่น (eominance)

นอกจากเอกภาพ ดุลยภาพแล้วในงานทัศนศิลป์ยังต้องมีจุดเด่นและการเน้น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้งานน่าสนใจ เกิดความงามที่สมบูรณ์ลงตัว

ความหมายของจุดเด่น

จุดเด่น หมายถึง ส่วนสำคัญที่มีความเด่น มีความสะดุดตา มีอำนาจครอบงำในทางศิลปะอาจกล่าวได้ว่า จุดเด่นคือ ส่วนสำคัญและชัดเจนกว่าส่วนใดในภาพ มีความสะดุดตาเป็นสิ่งที่รับรู้ได้ด้วยการมองและจุดเด่นอาจเกิดได้จากการเน้น หรือการส่งเสริมจากองค์ประกอบต่างๆ เช่น ขนาด, สี, ลักษณะผิว เป็นต้น (ฉัตรชัย อรรถปักษ์, 2550, หน้า 161)

จุดเด่น คือ ส่วนที่สำคัญในภาพหรือบริเวณที่มีความชัดเจน สะดุดตาเป็นแห่งแรกรับรู้ได้จากการมองผลงานที่สำเร็จแล้ว จุดเด่นจะเป็นลักษณะของการมีอำนาจ ครอบงำเด่นชัดกว่าส่วนประกอบอื่นๆ ทั้งหมดที่เรียกว่า ส่วนรอง จุดเด่นอาจเกิดขึ้นจากการเน้นให้ส่วนประกอบสำคัญของศิลปะ เช่น สี พื้นผิว น้ำหนักหรือรูปร่าง รูปทรง เด่นชัดขึ้น

สรุป จุดเด่น หมายถึง ส่วนที่สำคัญชัดเจน สะดุดตากว่าส่วนใดๆ ในภาพ ที่รับรู้ได้ด้วยการดู ซึ่งเกิดจากการเน้นด้วยทัศนธาตุ ได้แก่ เส้น สี น้ำหนัก รูปร่าง รูปทรง พื้นผิวให้เกิดความเด่นชัดขึ้น

การเน้น (emphasis)

การเน้นเพื่อให้เกิดจุดเด่นเป็นหลักสำคัญอย่างหนึ่งในงานทัศนศิลป์ ส่วนที่เด่นในผลงานย่อมจะสร้างความน่าสนใจ ผู้สร้างงานมักจะกำหนดให้ส่วนสำคัญอยู่ในตำแหน่งที่เหมาะสม และเน้นให้เกิดจุดเด่นด้วย เส้น สี รูปร่าง รูปทรง ฯลฯ โดยนำมาจัดวางให้สะดุดตากว่าบริเวณอื่น

ศิลป์ พีระศรี (2524, หน้า 95-96) ได้อธิบายการเน้นว่า เป็นการกระทำให้สิ่งที่ต้องการเน้นเด่นชัดขึ้น ตัวอย่างเช่น การวาดรูปพระพุทธองค์กับสาวก จำเป็นต้องเน้นให้พระพุทธองค์เด่นชัดกว่าสาวก หรือถ้าต้องการบรรยายความงามของดอกกุหลาบ ก็ต้องใช้ถ้อยคำเพื่อเน้นให้เห็นความงาม รูปทรง สี สัน ของดอกกุหลาบ ให้เด่นชัดกว่าดอกไม้ชนิดอื่นๆ

มาโนช กงกะนันท์ (2538, 144) กล่าวว่า การเน้นเปรียบเสมือนหนึ่งเป็นการกล่าวซ้ำให้เห็นถึงความสำคัญ เพื่อให้เกิดความสนใจในการออกแบบนั้น การเน้นเป็นการสร้างจุดสนใจให้เกิดขึ้น ทำให้สายตาของผู้ชมมองไปยังส่วนที่เด่นหรือสะดุดตาด้วยความสนใจ แล้วต่อจากนั้นสายตาก็เคลื่อนย้ายไปยังส่วนที่มีความสำคัญรองลงไป ดังนั้นส่วนที่ได้รับการเน้นควรมีแห่งเดียวเท่านั้น

สรุปได้ว่า การเน้นเป็นการทำให้สิ่งสำคัญในภาพมีความเด่นชัด เพื่อทำให้เกิดความสนใจในการออกแบบ ส่วนที่ทำการเน้นควรมีแห่งเดียว ซึ่งกล่าวได้ว่า การเน้นเป็นวิธีการที่จะทำให้สิ่งที่เราให้ความสำคัญมีความเด่นหรือมีความพิเศษแตกต่างไปจากส่วนประกอบอื่น ๆ โดยการใช้ส่วนประกอบของการออกแบบ เช่น เส้น สี รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว และอื่น ๆ มาเป็นตัวสร้าง

สรุป องค์ประกอบศิลปะเป็นวิชาที่สำคัญมาก เป็นโครงสร้างหลัก หรือแกนของงานศิลปะทุกประเภท ทุกสาขาการศึกษาวิชาศิลปะศึกษา สิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำความเข้าใจอีกเรื่องหนึ่งคือ ทศนธาตุ ซึ่ง ชลูด นิยมเสมอ (2544, หน้า 64) สรุปความหมายไว้ ดังนี้

1. เส้น (line) คือจุดที่ต่อกันในทางยาว หรือร่องรอยของจุดที่เคลื่อนที่ไป มีมิติเดียว คือ ความยาว ทำหน้าที่เป็นขอบเขตของที่ว่าง ขอบเขตของสิ่งของ ขอบเขตของรูปทรง ขอบเขตของสี ขอบเขตของกลุ่มรูปทรงที่รวมกันอยู่ และเป็นแกนหรือโครงสร้างของรูปทรง
2. น้ำหนัก คือ ความอ่อนแก่ของบริเวณที่สว่างและบริเวณที่มืด หรือความอ่อนแก่ของสีดำ หรือสีอื่นที่ระบายลงไป น้ำหนักให้ปริมาตรแก่รูปทรง และให้ความรู้สึกหรืออารมณ์ด้วยการประสานกันของตัวมันเอง น้ำหนักมี 2 มิติ คือ กว้างกับยาว
3. ที่ว่าง คือ ที่ว่างที่ถูกกำหนดด้วยเส้นให้มีรูปร่างขึ้น ได้แก่ แผ่นของน้ำหนัก แผ่นราบที่มี 2 มิติ หรือประกอบเป็น 3 มิติ และบริเวณที่ว่างที่เป็นบวก
4. สี เป็นทศนธาตุหนึ่งที่มีคุณลักษณะของทศนธาตุทั้งหลายรวมกันครบถ้วน คือ มีเส้น น้ำหนัก ที่ว่างและพื้นผิว นอกจากนั้นยังมีคุณลักษณะพิเศษเพิ่มขึ้นอีก 2 ประการคือ ความเป็นสีและความจัดของสี
5. พื้นผิว คือ บริเวณพื้นผิวของสิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะต่างกันเมื่อสัมผัสจับต้อง เช่น หยาบ ละเอียด มัน ด้าน ขรุขระ เรียบ ฯลฯ

การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ

1. ความหมายของการบูรณาการ

บูรณาการ (integration) ในความหมายทางการเรียนการสอนนั้น มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายดังนี้

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต) (2531, หน้า 24) ให้ความหมายของคำว่า บูรณาการไว้ดังนี้ บูรณาการ หมายถึง การทำให้หน่วยย่อยๆ ทั้งหลายที่สัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกัน เข้ามาร่วมทำหน้าที่ประสานกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตัว

สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (2543, หน้า 13) กล่าวว่า บูรณาการ หมายถึง การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงศาสตร์หรือเนื้อหาสาขาวิชาต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันมาผสมผสานเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดความรู้

กระทรวงศึกษาธิการ (2545, หน้า 22) กล่าวว่าบูรณาการ หมายถึง กระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริง หลักการ และพฤติกรรมที่สามารถเชื่อมโยงชีวิตของคนได้อย่างสมบูรณ์และสมดุลในทุกๆ ด้านทำให้นักเรียนเกิดการเรียนที่เหมาะสมกับสภาพชีวิต

จริงและสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ที่มีความหมาย มีความหลากหลายและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริงในชีวิตประจำวัน

กระทรวงศึกษาธิการ (2546, หน้า 13) กล่าวว่า บูรณาการหมายถึงการทำให้ส่วนย่อยๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน มารวมกันอย่างผสมกลมกลืนเข้าเป็นหนึ่งเดียว เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในตัวเอง

ฉันท ชาดุทอง (2550, หน้า 22) ให้ความหมายของบูรณาการว่า หมายถึง การนำสาระการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ของศาสตร์สาขาต่างๆ ในแต่ละระดับการศึกษา ที่สอดคล้องกัน สัมพันธ์กัน เกี่ยวข้องกัน มาประสาน ผสม ขมวด หลอมรวม เชื่อมโยงเข้าด้วยกันให้กลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกันจนมีความสมบูรณ์ครบถ้วนในตัวเอง

ทศนา แชมมณี (2550, หน้า 147) ให้ความหมายของบูรณาการว่า หมายถึง การนำเนื้อหาสาระที่มีความเกี่ยวข้องกันมาสัมพันธ์ให้เป็นเรื่องเดียวกัน และจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในลักษณะที่เป็นองค์รวม และนำความรู้ความเข้าใจไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

สรุปการบูรณาในความหมายของผู้วิจัยหมายถึง การนำหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) มาสอนสอดแทรกพร้อมกับเรื่ององค์ประกอบศิลป์ทั้งเนื้อหาทฤษฎี และทักษะปฏิบัติ ในรายวิชา ศ 43101 ศิลปะ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เพื่อให้นักเรียนเกิดคุณธรรมด้านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

2. ประวัติความเป็นมา และแนวคิดของการบูรณาการ

อรรถัย มูลคำ, สุวิทย์ มูลคำ, และนุกูล คชฤทธิ์ (2543, หน้า 9) กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนแบบบูรณาการว่าเกิดขึ้นเมื่อประมาณหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา โดยนักปรัชญาการศึกษาชาวเยอรมัน คือ แฮบาร์ท (Habart, 1890) ต่อมา ดิวอี้ (Dewey, 1933) นักการศึกษาชาวอเมริกันเป็นผู้นำแนวคิดนั้นมาเสนอให้เป็นรูปธรรมภายใต้ความเชื่อที่ว่า “การศึกษาจะต้องพัฒนานักเรียนในลักษณะเบ็ดเสร็จทั้งตัวมิใช่พัฒนาแค่เพียงเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง” แนวคิดของดิวอี้ ได้รับการสนับสนุนจากนักการศึกษาหลายคนในระยะเวลาต่อมา อาทิ บรูเนอร์ (Bruner) วินก๊อทสกี (Vygotsky) และโรกอฟฟ์ (Rogoff) เป็นต้น นอกจากนี้นักการศึกษาของไทยหลายคนได้นำหลักการเรื่องนี้มาเผยแพร่ และทดลองใช้ อาทิ สมิตร์ คุณานุกร สงัด อุทรานันท์ และธำรง บัวศรี เป็นต้น รังสรรค์ นกสกุล (2543, หน้า 39) กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการว่า มีวิวัฒนาการดังนี้ ในปี พ.ศ. 2473 ประเทศสหรัฐอเมริกา นักการศึกษา และครูได้เสนอแนวคิดเรื่องการบูรณาการ โดยนำการทดลองเรื่องบูรณาการเป็นเวลา 8 ปี เรียกการทดลองการศึกษาครั้งนี้ว่า The 8 year study ในปี พ.ศ. 2483 ประเทศสหรัฐอเมริกา นำผลการทดลอง 8 ปี มาใช้อย่างแพร่หลายในโรงเรียนทั่วไป เรียกยุคนี้ว่า “การศึกษาแผนใหม่” (progressive education) ปี

พ.ศ. 2496 ประเทศไทยนำการศึกษาแผนใหม่ และบูรณาการ มาใช้ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตรขึ้นเป็นครั้งแรก และสมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทยช่วยเผยแพร่ความคิดนี้ ออกไปอย่างกว้างขวาง ปี พ.ศ. 2520 กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ นำหลักการบูรณาการ มาจัดทำหลักสูตรประถมศึกษา และทดลองใช้เป็นเวลา 1 ปี ปรากฏว่าได้ผลดี กระทรวงศึกษาธิการจึงประกาศใช้หลักสูตรใหม่ ในปีการศึกษา 2521 และเรียกหลักสูตรใหม่ว่า "หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521" ทั้งนี้ให้เริ่มเปลี่ยนหลักสูตรปีละชั้น ทำจนครบ 6 ปี ของประถมศึกษา ปี พ.ศ.2532 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการจัดทำหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) โดยกำหนดแนวดำเนินการเรื่องการบูรณาการไว้ว่า "จัดการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงหรือบูรณาการทั้งภายในกลุ่มประสบการณ์ และระหว่างวิชาให้มากที่สุด" ปี พ.ศ. 2541 กระทรวงศึกษาธิการได้นำแนวคิด และหลักการบูรณาการมาใช้ในการวางแผนทางจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานและการปฏิรูปการศึกษา ทั้งในระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาของชาติ

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาทั้งในประเทศและนอกประเทศได้นำแนวคิด การบูรณาการ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ซึ่งปรากฏว่าได้ผลดี จึงทำให้ผู้วิจัยเลือกใช้การบูรณาการ ในการจัดกระบวนการเรียนรู้แก่นักเรียนในการวิจัยครั้งนี้

3. ความสำคัญของการบูรณาการ

การบูรณาการ เป็นองค์รวมที่เชื่อมสิ่งหนึ่งเข้ากับอีกสิ่งหนึ่งอย่างสมดุล มีลักษณะสำคัญโดยรวมดังที่นักการศึกษากล่าวไว้ดังนี้

สนอง อินละคร (2544, หน้า 289) กล่าวถึง ความสำคัญของการบูรณาการดังนี้

1. เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และกระบวนการเรียนรู้
2. เป็นการบูรณาการระหว่างพัฒนาการทางด้านความรู้และทางด้านจิตใจ
3. เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และการปฏิบัติ
4. เป็นการบูรณาการระหว่างสิ่งที่อยู่ในห้องเรียนกับสิ่งที่อยู่ในชีวิตจริง
5. เป็นการบูรณาการระหว่างวิชาต่างๆ

วิเศษณ์ ชินวงศ์ (2544, หน้า 28) กล่าวถึง ความสำคัญของการบูรณาการดังนี้

การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการช่วยทำให้เกิดความสัมพันธ์ เชื่อมโยง ความคิดรวบยอดในศาสตร์ต่างๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย และสามารถนำความคิด รวบยอดเนื้อหา กระบวนการที่เรียนในวิชาหนึ่งมาช่วยให้นักเรียนมีความเข้าใจในอีกวิชาหนึ่งได้ ที่สำคัญคือ ช่วยให้เกิดการถ่ายโอนการเรียนรู้ (transfer of learning) เนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง จำเป็นต้องใช้ความรู้จากหลายสาขาวิชามาร่วมกันแก้ปัญหา หรือสร้าง ความรู้ บูรณาการช่วยขจัดความซ้ำซ้อนของเนื้อหาต่างๆ ในหลักสูตรและตอบสนอง ความสามารถในหลายด้านของนักเรียน

ฉันทน์ ธาตุทอง (2550, หน้า 21)) กล่าวถึง ความสำคัญของการบูรณาการดังนี้

1. เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้ และกระบวนการเรียนรู้
2. เป็นการบูรณาการระหว่างพัฒนาการทางความรู้และพัฒนาการทางด้านจิตใจ
3. เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และการกระทำ
4. เป็นการบูรณาการระหว่างสิ่งที่เรียนในโรงเรียนกับสิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวัน
5. เป็นการบูรณาการระหว่างวิชาต่างๆ

สรุปบูรณาการมีความสำคัญ เพราะเป็นการบูรณาการระหว่างความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ มุ่งเน้นพัฒนาการทางความรู้ พัฒนาการทางจิตใจ และการกระทำร่วมกัน ระหว่างสิ่งที่เรียนในโรงเรียน กับสิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวันของนักเรียน

4. จุดมุ่งหมายของการสอนแบบบูรณาการ

การสอนแบบบูรณาการมีจุดมุ่งหมายตามที่นักการศึกษา กล่าวถึงดังนี้

สุนันท์ กล่อมฤทธิ (2547, หน้า 23-24) กล่าวถึง จุดมุ่งหมายในการสอนแบบบูรณาการตามแนวคิดของลาร์ดีซาเบล (Lardizabal, 1970, p.148) สรุปได้ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาให้นักเรียนรู้สึกปลอดภัย มีความพึงพอใจ มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะและยอมรับผู้อื่น
2. ส่งเสริมการเรียนรู้แบบร่วมมือกัน โดยมีการวางแผนร่วมกันระหว่างครู นักเรียน
3. ช่วยพัฒนาค่านิยม โดยจัดบรรยากาศในชั้นเรียนที่สามารถพัฒนาจริยธรรม มาตรฐานการทำงาน มาตรฐานของกลุ่ม ความซาบซึ้งในการทำงาน และความซื่อสัตย์
4. ช่วยพัฒนาวินัยในตนเอง ส่งเสริมให้นักเรียนควบคุมตนเอง โดยสามารถควบคุมอารมณ์และความรู้สึกของตนเอง
5. ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ โดยพัฒนาการแสดงออกทางศิลปะ ดนตรี การละคร ฯลฯ เช่นเดียวกับทางด้านสังคม วิทยาศาสตร์และวรรณคดี ซึ่งนักเรียนมีความเป็นอิสระในการเลือกสิ่งที่เขาต้องการ
6. เพื่อให้ให้นักเรียนมีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมในสังคม มีความเต็มใจที่จะทำงานร่วมกับกลุ่มและเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม
7. ช่วยวัดผลการเรียนรู้โดยการแนะนำกระบวนการวัดผลแก่นักเรียนทั้งรายบุคคลและเป็นกลุ่ม

จุดมุ่งหมายในการใช้การสอนแบบบูรณาการในการวิจัยครั้งนี้ เพื่อให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น เกิดคุณธรรมด้านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และมีเจตคติต่อวิชาศิลปะ

5. ระดับชั้นของการบูรณาการ

การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการมีขั้นตอนการจัดตามระดับชั้นดังนี้
สมพงษ์ พลสมบูรณ์ (2521, หน้า 20-21) จำแนกระดับชั้นการบูรณาการไว้ 5 ระดับ
ดังนี้

1. ระดับวิชา เป็นการบูรณาการโดยการนำความรู้ต่างๆ มารวมกัน ทำให้เกิดเป็นความสมบูรณ์ตามรายวิชาต่างๆ เช่น คณิตศาสตร์ เกิดจากการบูรณาการเลขคณิต พีชคณิต เรขาคณิต สถิติ ทรีโกณมิติ เข้าด้วยกัน เป็นต้น

2. ระดับกลุ่มประสบการณ์ เป็นการบูรณาการประมวลประสบการณ์ต่างๆ เข้าด้วยกันแล้วเรียกเป็นกลุ่มประสบการณ์ เช่น หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 มี 4 กลุ่มประสบการณ์โดยเอาตัวนักเรียนเป็นศูนย์กลาง แต่ละกลุ่มประสบการณ์มุ่งหวังสร้างคุณลักษณะต่าง ๆ แก่นักเรียน

3. ระดับแผนการสอนและสื่อการเรียน เป็นการบูรณาการจุดประสงค์ ความคิดรวบยอดและเนื้อหาจากกลุ่มประสบการณ์ต่างๆ เข้าด้วยกัน ในการเขียนแผนการสอน แล้วจัดลำดับกิจกรรมต่างๆ ให้เหมาะสมเพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่หลักสูตรต้องการ ซึ่งจะต้องจัดให้ภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติอยู่ในสัดส่วนที่เหมาะสม จึงจะเรียกว่า การบูรณาการ เช่น แผนการสอนเรื่องบ้านที่น่าอยู่ จะมีทั้งส่วนที่เป็นความรู้ภาคปฏิบัติ การฝึกนิสัยและการทำงาน อยู่ในแผนเดียวกันด้วยสัดส่วนที่พอเหมาะพอดี

4. ระดับการสอน เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลาย คล้ายคลึงกับชีวิตจริง กล่าวคือ ประกอบด้วยกิจกรรมที่ทำให้รู้ ทำให้จำ ทำให้ปฏิบัติได้ ทำให้คิดเป็น ทำให้มีนิสัยดีในสัดส่วนที่พอเหมาะพอดี มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่หลักสูตรต้องการ

5. ระดับการนำไปใช้ เป็นการนำประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้รับจากการเรียนไปใช้ใน ชีวิตจริง เพื่อให้ชีวิตมีความสุขตามอัธยาศัย โดยสามารถนำความรู้และประสบการณ์ต่างๆ มารวมกัน แล้วทำให้เกิดประโยชน์ขึ้นมาได้ เรียกว่าเป็นการบูรณาการขั้นนำไปใช้

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้บูรณาการระดับกลุ่มประสบการณ์คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้ ศิลปะและกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ทั้งส่วนที่เป็นความรู้ ทักษะปฏิบัติและเจตคติ การจัดกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อให้นักเรียนนำประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้รับจากการเรียนไปใช้ใน ชีวิตจริง เพื่อให้ชีวิตมีความสุขตามอัธยาศัย

6. ลักษณะการสอนแบบบูรณาการ

บูรณาการเป็นกระบวนการจัดการเรียนการสอน ซึ่งมีลักษณะการสอนดังที่หลายท่านกล่าวไว้ดังนี้

อรทัย มูลคำ, สุวิทย์ มูลคำ, และนุกุล คชฤทธิ์ (2543, หน้า 12) กล่าวถึงลักษณะการสอนแบบบูรณาการว่า

1. เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และกระบวนการเรียนรู้เพราะในปัจจุบันนี้ ปริมาณของความรู้มีมากขึ้นเป็นทวีคูณ รวมทั้งมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเป็นลำดับ การเรียนการสอนด้วยวิธีการเดิม อาทิ การบอกเล่า การบรรยายและการท่องจำ อาจจะไม่เพียงพอที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพได้ นักเรียนควรจะเป็นผู้สำรวจความสนใจของตนเองว่าในองค์ความรู้หลากหลายนั้น อะไรคือสิ่งที่ตนเองสนใจอย่างแท้จริง ตนควรแสวงหาความรู้เพื่อตอบสนองความสนใจเหล่านั้นได้อย่างไร เพียงใด และด้วยกระบวนการอย่างไร

2. เป็นการบูรณาการระหว่างพัฒนาการทางความรู้และพัฒนาการทางจิตใจ นั่นคือให้ความสำคัญแก่จิตพิสัย คือ เจตคติ ค่านิยม ความสนใจ และสุนทรียภาพแก่นักเรียนในการแสวงหาความรู้ด้วย ไม่ใช่เน้นแต่เพียงองค์ความรู้หรือพุทธิสัยแต่เพียงอย่างเดียว

3. เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้ และการกระทำ ความสัมพันธ์ของบูรณาการระหว่างความรู้และการกระทำในข้อนี้ก็มิ่นัยแห่งความสำคัญและความสัมพันธ์เช่นเดียวกับที่ได้กล่าวไว้แล้วในข้อที่สอง เพียงแต่เปลี่ยน จิตพิสัย เป็น ทักษะพิสัย เท่านั้น

4. เป็นการบูรณาการระหว่างสิ่งที่เรียนในโรงเรียนกับสิ่งที่เรียนรู้ในชีวิตประจำวัน ของนักเรียนคือการตระหนักถึงความสำคัญแห่งคุณภาพชีวิตของนักเรียนว่า เมื่อได้ผ่านกระบวนการเรียนการสอนตามหลักสูตรแล้ว สิ่งที่เรียนที่สอนในห้องเรียนจะต้องมีความหมาย และมีคุณค่าต่อชีวิตของนักเรียนอย่างแท้จริง

5. เป็นการบูรณาการระหว่างวิชาต่างๆ เพื่อให้ให้นักเรียนเกิด ความรู้เจตคติ และการกระทำที่เหมาะสมกับความต้องการและความสนใจของนักเรียนอย่างแท้จริง ตอบสนองต่อคุณค่าในการดำรงชีวิตของนักเรียนแต่ละคนการบูรณาการความรู้ของวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อตอบสนอง ความต้องการหรือเพื่อการตอบปัญหาที่นักเรียนสนใจ จึงเป็นขั้นตอนสำคัญ ที่ควรจะทำในขั้นตอนของการบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนเป็นอย่างดี

สนอง อินละคร (2544, หน้า 289-291) เสนอรูปแบบของการบูรณาการ 4 รูปแบบ ดังนี้

1. การสอนแบบบูรณาการแบบสอดแทรก (infusion) ครูคนเดียววางแผนและกำหนดหัวเรื่อง ปัญหา แนวคิด แล้วสอดแทรกเนื้อหาวิชาอื่นๆ เข้าไปในวิชาของตนเป็นการสอนและประเมินโดยครูคนเดียว กล่าวคือ มีแผนการสอนเดียว สอนโดยครูคนเดียว นักเรียนได้เรียนรู้จากครูคนเดียว แต่มีกิจกรรมการเรียนรู้หลายวิชาทำให้นักเรียนมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างวิชาได้ เช่น ครูสอนเนื้อหาในวิชาวิทยาศาสตร์ ครูอาจจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้วิชาอื่น ๆ แทรกเข้าไปด้วย เช่น อาจให้นักเรียนวาดภาพ (ศิลปะ) แต่งกลอนหรือเรียงความ (ภาษาไทย) เขียนคำศัพท์ (ภาษาอังกฤษ) หรือประดิษฐ์สิ่งของ (การงานอาชีพ) และอื่น ๆ

2. การสอนบูรณาการแบบขนาน (parallel instruction) เป็นการบูรณาการโดยครูหลายคน หลายวิชา วางแผนการสอนร่วมกัน กล่าวคือ มีการกำหนดหัวเรื่องปัญหา แนวคิดร่วมกัน แล้วต่างคนต่างสอนในรายวิชาของตนภายใต้หัวเรื่อง ปัญหาและแนวคิดเดียวกัน งานที่มอบหมายให้นักเรียนทำแตกต่างกันไปในแต่ละรายวิชาครูแต่ละคนแยกกันเขียนแผนการสอนและการประเมินผล นักเรียนได้เรียนเรียนรู้จากครูแต่ละคนในหัวเรื่องของงานเป็นเรื่องเดียวกัน ทำให้มองเห็นภาพความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและกัน และนำความรู้ในวิชาต่างๆ ไปแก้ปัญหาได้ เช่น ในการเรียนการสอนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ครูผู้สอนรายวิทยาศาสตร์ ศิลปะ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ การงานอาชีพ มากำหนดหัวเรื่องที่จะสอนร่วมกัน จากนั้นครูแต่ละวิชาไปเขียนแผนการสอนภายใต้หัวเรื่องเดียวกัน ต่างคนต่างสอนและประเมินในแต่ละรายวิชา

3. การสอนบูรณาการแบบสหวิทยาการ (multidisciplinary instruction) เป็นการบูรณาการโดยครูหลายคน หลายวิชาและกำหนดหัวเรื่อง ปัญหาแนวคิดร่วมกันกำหนดชิ้นงาน/โครงการ โดยเชื่อมโยงวิชาต่างๆ ร่วมกัน แล้วต่างคนแยกสอน ภายใต้หัวเรื่อง ปัญหา แนวคิดเดียวกัน โดยกำหนดว่าจะแบ่งงานหรือโครงการออกมาเป็นงาน หรือโครงการย่อยๆ ให้นักเรียนทำในแต่ละวิชา ครูสอนและประเมินผลงานแต่ละชิ้นในส่วนที่ตนสอน นักเรียนได้เรียนรู้จากครูหลายคน ในหัวเรื่องปัญหาและแนวคิดเดียวกัน ทำให้สามารถเชื่อมโยงความรู้จากวิชาต่างๆ มาสร้างสรรค์งานได้ การบูรณาการแบบนี้ เช่น ครูวิทยาศาสตร์ ภาษาไทย ศิลปะ ภาษาอังกฤษ และการงานอาชีพ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้ร่วมกันวางแผนกำหนดหัวเรื่อง ปัญหาและแนวคิดร่วมกัน กำหนดรายงานในแต่ละวิชา ร่วมกันว่าแต่ละวิชาที่ให้นักเรียนทำงานโครงการใด จากนั้นครูแต่ละรายวิชาแยกกันไปเขียนแผนการสอนตามที่รับมอบหมาย ดำเนินการสอนและประเมินผลเอง สุดท้ายนำผลงานหรือจัดนิทรรศการภายใต้หัวเรื่อง ปัญหาและแนวคิดเดียวกัน

4. การสอนบูรณาการแบบข้ามวิชาหรือสอนเป็นคณะ (transdisciplinary instruction) เป็นการบูรณาการโดยครูหลายคน หลายรายวิชา วางแผน กำหนดหัวเรื่อง ปัญหาและแนวคิดเป็นคณะ ร่วมกันกำหนดชิ้นงาน/โครงการ ให้นักเรียนทำร่วมกัน ร่วมกันเขียนแผนการสอนแผนเดียว ดำเนินการสอนร่วมกัน โดยมอบหมายงานหรือโครงการ ให้นักเรียนทำร่วมกันเป็นงานหรือโครงการเดียว หรือจัดกิจกรรมให้นักเรียนศึกษา และปฏิบัติงานในกลุ่มเดียวกัน ครูทุกวิชาประเมินงานหรือโครงการชิ้นเดียวกัน นักเรียนได้เรียนรู้ จากคณะอาจารย์ด้วยกันและเชื่อมโยงวิชาต่างๆ เข้าด้วยกันสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ ในการสร้างสรรค์ผลงาน การบูรณาการแบบนี้ เช่น ครูวิทยาศาสตร์ ศิลปะ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษและการงานอาชีพชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ร่วมกันวางแผนกำหนดหัวเรื่อง

ปัญหาแนวความคิดงานหรือโครงการที่นักเรียนทำร่วมกันเขียนแผนการสอนร่วมกัน ดำเนินการสอน และประเมินผลร่วมกัน เป็นต้น

กรมวิชาการ (2544, หน้า 21-22) อธิบายวิธีการจัดการเรียนการสอนแบบ บูรณาการ ดังนี้

1. การบูรณาการแบบผู้สอนคนเดียว ผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้โดยเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้ต่างๆ กับหัวข้อเรื่องที่สอดคล้องกับชีวิตจริงหรือสาระที่กำหนดขึ้นมา เช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม น้ำ เป็นต้น ผู้สอนสามารถเชื่อมโยงสาระ และกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มสาระต่างๆ เช่น การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ต่างๆ ทำให้นักเรียนได้ใช้ทักษะและกระบวนการเรียนรู้ไปแสวงหาความรู้ความจริงจากหัวข้อเรื่องที่กำหนด

2. การบูรณาการแบบคู่ขนาน มีผู้สอนตั้งแต่สองคนขึ้นไป ร่วมกันจัดการเรียนการสอน โดยอาจยึดหัวข้อเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วบูรณาการเชื่อมโยงแบบคู่ขนาน เช่น ผู้สอนคนหนึ่งสอนวิทยาศาสตร์ เรื่องเงา ผู้สอนอีกคนหนึ่งอาจสอนคณิตศาสตร์ เรื่องการวัดระยะทาง โดยการวัดเงา คัดคำนวณในเรื่องเงาในช่วงเวลาต่างๆ จัดทำกราฟของเงาในระยะต่างๆ หรืออีกคนหนึ่งอาจให้นักเรียนรู้ศิลปะเรื่องเทคนิคการวาดรูปที่มีเงา

3. การบูรณาการแบบสหวิทยาการ การบูรณาการในลักษณะนี้ นำเนื้อหาจากหลายกลุ่มสาระมาเชื่อมโยงเพื่อจัดการเรียนรู้ ซึ่งโดยทั่วไปผู้สอนมักจัดการเรียนการสอนแยกตามรายวิชาหรือกลุ่มวิชา แต่ในบางเรื่องผู้สอนจัดการเรียนการสอนร่วมกันในเรื่องเดียวกัน เช่น เรื่องวันสิ่งแวดล้อมของชาติ ผู้สอนภาษาไทยจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนรู้ภาษา คำศัพท์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้สอนวิทยาศาสตร์จัดกิจกรรมค้นคว้าเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ผู้สอนสังคมศึกษาให้นักเรียนค้นคว้าหรือทำกิจกรรมชมรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และครู ผู้สอนสุขศึกษาอาจจัดให้จัดทำกิจกรรมเกี่ยวกับการรักษาสีเขียวให้ถูกสุขลักษณะ เป็นต้น

4. การบูรณาการแบบโครงการ ผู้สอนสามารถจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการเป็นโครงการ โดยนักเรียนและครู ผู้สอนร่วมกันสร้างสรรค์โครงการขึ้น โดยใช้เวลาการเรียนต่อเนื่องกันได้หลายชั่วโมง ด้วยการนำเอาจำนวนชั่วโมงของวิชาต่างๆ ที่ครู ผู้สอนเคยสอนแยกกันนั้นมารวมเป็นเรื่องเดียวกัน มีเป้าหมายเดียวกัน ในลักษณะของการสอนเป็นทีม เรียนเป็นทีม ในกรณีที่ต้องการเน้นทักษะบางเรื่องเป็นพิเศษ ครู ผู้สอนสามารถแยกกันสอนได้ เช่น กิจกรรมเข้าค่ายดนตรี กิจกรรมเข้าค่ายภาษาอังกฤษ กิจกรรมเข้าค่ายศิลปะ เป็นต้น

สรุปการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้บูรณาการแบบสอดแทรก (infusion) ครูวางแผนกำหนดหัวข้อเรื่อง แนวคิด แล้วสอดแทรกเนื้อหาคุณธรรมด้านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เข้าไปในวิชาศิลปะ เป็นการสอนและประเมินโดยครูคนเดียวมีแผนการสอนเดียว นักเรียนเรียนรู้จากครูคนเดียว แต่มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย

7. ขั้นตอนและการจัดกิจกรรมการสอนแบบบูรณาการ

ขั้นตอนในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการนั้น มีนักการศึกษากำหนดขั้นตอนไว้ ดังต่อไปนี้

สุนันท์ กล่อมฤทธิ์ (2547, หน้า 31-34) ได้เสนอขั้นตอนในการสอนแบบบูรณาการตามแนวคิดของลาร์ดิซาเบล (Lardizabal, 1970) ดังนี้

1. ขั้นนำ (initiation the unit) เป็นขั้นที่ครูสร้างความสนใจ หรือนำทางให้นักเรียนตระหนักถึงปัญหาที่นักเรียนประสบอยู่ ครูอาจมีวิธีเริ่มได้หลายวิธี เช่น การจัดสภาพห้องเรียนให้สร้างความสนใจใคร่รู้ ใช้โอกาสพิเศษและเหตุการณ์สำคัญ เป็นการเริ่มหน่วยการศึกษานอกสถานที่ การเยี่ยมชมสถานที่ศึกษาปัญหาต่างๆ ในครอบครัว หรือโรงเรียนอาจนำมาใช้ในการเริ่มต้น หน่วยการใช้สื่อต่างๆ ภาพยนตร์ สไลด์ เทปบันทึกเสียง เทปโทรทัศน์ การเล่าเรื่องบทความ หรือบทประพันธ์มาใช้เริ่มต้นหน่วยได้ หน่วยการเรียนอาจเริ่มมาจาก ข้อเสนอแนะบางด้านของโรงเรียน หรือท้องถิ่น ปัญหาดังกล่าวนำไปสู่การกระทำครูอาจตั้งคำถามว่าเราจะแก้ปัญหาอย่างไร จะต้องใช้อุปกรณ์อะไรบ้าง และอะไรเป็นปัญหาย่อยที่เราต้องแก้ไขก่อนปัญหาใหญ่

2. ขั้นปฏิบัติการ (point of experience) เป็นขั้นที่นักเรียนวางแผน พิจารณาตั้งจุดมุ่งหมายในการแก้ปัญหา และตกลงใจเลือกดำเนินการหรือเก็บรวบรวมข้อมูล ครูช่วยให้คำแนะนำการทำกิจกรรม มีการแบ่งกลุ่มและหน้าที่ ในขั้นนี้ต้องอาศัยทักษะความสามารถของครูที่จะแนะนำกิจกรรม ซึ่งจะช่วยให้นักเรียนได้พัฒนาความสามารถของตนตามความถนัดมากที่สุดกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การค้นคว้า การเก็บรวบรวมข้อมูล การอ่าน การรวบรวมวัสดุ อุปกรณ์การทัศนศึกษา การเขียน การแปลความด้วยภาพ สถิติ การสัมภาษณ์ เป็นต้น

3. ขั้นกิจกรรมสรุป (culmination activities) ในขั้นนี้ครูเน้นที่การบูรณาการ (integration) ของหน่วย นักเรียนสรุปกิจกรรม โดยมีครูเป็นผู้ให้คำปรึกษา แนะนำในขณะที่ทำกิจกรรมแบบหน่วย นักเรียนต่างแบ่งงานกันทำคนละด้าน ดังนั้นการผสมผสานงานทุกด้านเข้าด้วยกันเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง นักเรียนควรได้รับคำแนะนำให้สังเกตค้นหาว่ากิจกรรมของตนสามารถตอบปัญหาในกลุ่มใหญ่ได้อย่างไร และในการเสนอผลงานของตนให้เพื่อนๆ ที่ไม่ได้ทำกิจกรรมส่วนนั้นได้เข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งจะช่วยให้การสื่อความหมายอย่างไรจึงจะมีประสิทธิภาพ วิธีการที่กลุ่มแลกเปลี่ยน หรือรายงานการค้นคว้าของตนเป็นโอกาสของการเรียนรู้ที่มีคุณค่าฝึกการแสดงออกในทางสร้างสรรค์ (creative expression) การที่นักเรียนได้โยงความสัมพันธ์ของกิจกรรมย่อยเข้าด้วยกันเป็นงานกลุ่มใหญ่ ทำให้นักเรียนได้รับความรู้ด้านเนื้อหา ฝึกทักษะความสามารถ และพัฒนาเจตคติในการเสนอผลงานนักเรียนจะทำได้หลายวิธี เช่น จัดแสดงนิทรรศการภาพ การสาธิต การทดลอง การแสดงละคร การรายงาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ผลงานเหล่านี้จะต้องมีการอภิปรายกลุ่มติดตามมา

4. **ขั้นการประเมินผล (evaluation)** การประเมินผลถือเป็นกระบวนการต่อเนื่องในทุกๆระยะของการเรียนการสอน ไม่ได้หมายถึงการวัดผลขั้นสุดท้ายเท่านั้น การประเมินผลอาจแบ่งออกเป็น วัดความรู้ ความเข้าใจด้านด้านวิชาการ ประเมินความสามารถในการทำงานร่วมกันภายในกลุ่มและความสามารถระหว่างกลุ่มนักเรียนจะต้องได้รับการกระตุ้นให้ตระหนักว่าการประเมินผลของกลุ่มเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกว่าครูเป็นผู้ประเมิน เพราะการที่นักเรียนต้องประเมินการทำงานของตน จะช่วยให้นักเรียนได้ตระหนักถึงจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งจะเป็นการตรวจสอบและเป็นแนวทางปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมของตนและกลุ่มได้

สำนักงานโครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (2540, หน้า 16–19) ได้กำหนดขั้นตอนในการสร้างบทเรียนแบบบูรณาการ ตามรูปแบบการสอนแบบบูรณาการทั้ง 4 รูปแบบ ดังนี้

การสอนตามรูปแบบที่ 1 แบบสอดแทรก (infusion instruction) และรูปแบบที่ 2 แบบขนาน (parallel instruction) มี 2 วิธี คือ วิธีที่หนึ่ง เลือกหัวเรื่อง (theme) ก่อนแล้วดำเนินการพัฒนาหัวเรื่องให้สมบูรณ์มีกำหนดวัตถุประสงค์ของกิจกรรมให้ชัดเจนกำหนดแหล่งข้อมูลหรือทรัพยากรที่จะใช้ในการค้นคว้าและเรียนรู้ และพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนและอื่นๆ ตามลำดับวิธีที่สอง เลือกจุดประสงค์รายวิชาจาก 2 รายวิชาขึ้นไปก่อนแล้วนำมาสร้างเป็นหัวเรื่องร่วมกันระหว่างจุดประสงค์ที่เลือกไว้ กำหนดแหล่งข้อมูลหรือทรัพยากรที่ใช้ในการค้นคว้าและเรียนรู้และพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนและอื่นๆ ตามลำดับ วิธีที่หนึ่ง เลือกหัวเรื่องก่อน มี 8 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 เลือกหัวเรื่อง โดยวิธีต่อไปนี้

1. ระดมสมองของครูและนักเรียน
2. เน้นที่การสอดคล้องกับชีวิตจริง
3. ศึกษาเอกสารต่างๆ
4. ทำหัวเรื่องให้แคบลง โดยคำนึงถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตจริง

ขั้นที่ 2 พัฒนาหัวเรื่อง ดังนี้

1. เขียนวัตถุประสงค์ โดยกำหนดความรู้และความสามารถที่ต้องการจะให้เกิดแก่นักเรียน เขียนวัตถุประสงค์ในลักษณะที่จะช่วยให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างวิชา กำหนดวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนเพื่อนำไปสู่กิจกรรม

2. กำหนดเวลาในการสอนให้เหมาะสมกับกำหนดเวลาต่างๆ ตามปฏิทินของโรงเรียน เช่น จะสอนเมื่อใด ใช้เวลาเท่าไร ยืดหยุ่นได้หรือไม่ ต้องใช้เวลาออกสำรวจหรือทำกิจกรรมนอกของเรียนหรือไม่ ฯลฯ

3. จัดทำเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในการกระทำกิจกรรม

ขั้นที่ 3 ระบุทรัพยากรที่ต้องการ ควรคำนึงถึงทรัพยากรที่หาได้ง่าย

ขั้นที่ 4 พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน ดังนี้

1. พัฒนากิจกรรมที่ช่วยให้เกิดความเชื่อมโยงกับเนื้อหาวิชาอื่น
2. ตั้งจุดมุ่งหมายของกิจกรรมให้ชัดเจน
3. เลือกวิธีที่ครูวิชาต่างๆ จะทำงานร่วมกันเพื่อเชื่อมโยงระหว่างวิชา
4. เลือกวิธีการสอนที่จะใช้
5. สร้างเอกสารแนะนำการปฏิบัติกิจกรรม
6. สิ่งที่ครูควรจะต้องเตรียมล่วงหน้า อาจประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้ คือ แผนการจัดการเรียนรู้ ใบบาง แบบบันทึก สื่อและอุปกรณ์อื่นๆ แบบประเมิน ฯลฯ

ขั้นที่ 5 ดำเนินการตามกิจกรรมการเรียนการสอนที่เตรียมไว้ โดย

1. พยายามปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ แต่อาจปรับกิจกรรมตามความสนใจของนักเรียน

2. ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ตลอดหน่วยการเรียนรู้

3. ร่วมมือกับครูผู้อื่น มีการพบปะกันเป็นระยะเพื่อตรวจสอบความก้าวหน้า

ขั้นที่ 6 ประเมินความก้าวหน้าของนักเรียน โดยครูควรกระทำตลอดเวลาเพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงงาน ครูอาจให้นักเรียนประเมินผลตนเองก็ได้ ครูควรใช้วิธีการประเมินผลที่หลากหลาย และสอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริง เช่น สังเกต วิธีการและขั้นตอนในการปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียน ตรวจสอบงาน ทดสอบ ประเมินจากการนำเสนอรายงานหรือผลงานของนักเรียน ประเมินจากการแสดงนิทรรศการของนักเรียน การสัมภาษณ์นักเรียน ฯลฯ

ขั้นที่ 7 ประเมินกิจกรรมการเรียนการสอน โดยครูสำรวจจุดเด่น จุดด้อยของกิจกรรม แล้วบันทึกไว้เพื่อนำไปปรับปรุง

ขั้นที่ 8 แลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างครูด้วยกันเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนากิจกรรมในครั้งต่อไป

วิธีที่สอง เลือกจุดประสงค์การเรียนรู้ก่อน มี 8 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 เลือกจุดประสงค์การเรียนรู้จาก 2 รายวิชาขึ้นไป ที่จะนำมาบูรณาการกัน โดยจะต้องพิจารณาว่าจุดประสงค์นั้น ๆ เกี่ยวข้องกันหรือไม่ และเกี่ยวข้องกันอย่างไร ถ้าหากมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันหรือไปด้วยกันได้ จึงนำมาบูรณาการกัน

ขั้นที่ 2 นำจุดประสงค์ดังกล่าวในขั้นที่ 1 มาสร้างเป็นหัวเรื่องที่ร่วมกันระหว่างจุดประสงค์ที่เลือกไว้

ขั้นที่ 3 ระบุทรัพยากรที่ต้องการ

ขั้นที่ 4 พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอน

ขั้นที่ 5 ดำเนินการตามกิจกรรมการเรียนรู้การสอนที่เตรียมไว้

ขั้นที่ 6 ประเมินความก้าวหน้าของนักเรียน

ขั้นที่ 7 ประเมินกิจกรรมการเรียนรู้การสอน

ขั้นที่ 8 แลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างครูด้วยกัน

รายละเอียดการดำเนินกิจกรรม มีขั้นตอนคล้ายคลึงกับวิธีที่หนึ่ง แต่ต่างกันที่ลำดับขั้นตอนเท่านั้น

สำหรับการสอนบูรณาการตามรูปแบบที่ 3 แบบสหวิทยาการ (multidisciplinary instruction) และรูปแบบที่ 4 แบบข้ามวิชาหรือสอนเป็นคณะ (transdisciplinary instruction) ที่เน้นงานหรือโครงการที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหามากกว่า 1 สาขาวิชา ดังนั้นวิธีการสร้างบทเรียนแบบบูรณาการในขั้นที่ 4 “การพัฒนากิจกรรมการเรียนรู้การสอน” จึงเป็นการกำหนดงานหรือโครงการ (project) ที่จะให้นักเรียนทำ ทั้งนี้เพราะการสร้างงานหรือโครงการเป็นวิธีที่ดีวิธีหนึ่งในการสร้างบทเรียนแบบบูรณาการ เพราะสามารถเกี่ยวข้องกับเนื้อหาหลายๆสาขาวิชาได้ งานหรือโครงการที่นักเรียนจะต้องทำมี 4 ประเภท คือ

1. ข้อสรุป หมายถึง ข้อสรุปทั่วไปที่สร้างขึ้นจากการศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
2. กระบวนการ หมายถึง วิธีดำเนินการโดยละเอียด ในการแก้ปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
3. สิ่งประดิษฐ์ หมายถึง ชิ้นงานที่ทำขึ้นเพื่อแก้ปัญหาหรือทำงานต่าง ๆ
4. การแสดงออกทางอารมณ์หรือจิตใจ ที่เป็นผลจากการศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

เช่น ภาพเขียน รูปปั้น หุ่นจำลอง จิตรกรรมฝาผนัง บทความหรือเรียงความ เป็นต้น

สรุปผู้วิจัยเลือกใช้การบูรณาการตามแนวคิดของลาร์ดิซาเบล (Lardizabal, 1970) มีขั้นตอน 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นนำ (initiation the unit) เป็นขั้นที่ครูสร้างความสนใจ ให้นักเรียนตระหนักถึงปัญหาที่นักเรียนประสบอยู่
2. ขั้นปฏิบัติการณ์ (point of experience) เป็นขั้นที่นักเรียนวางแผน พิจารณาดังจุดมุ่งหมายในการแก้ปัญหา และตกลงใจเลือกดำเนินการหรือเก็บรวบรวมข้อมูล ครูช่วยให้คำแนะนำการทำกิจกรรม
3. ขั้นกิจกรรมสรุป (culmination activities) ในขั้นนี้ครูเน้นที่การบูรณาการ ของหน่วย นักเรียนสรุปกิจกรรม โดยมีครูเป็นผู้ให้คำปรึกษา
4. ขั้นการประเมินผล (evaluation) เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ในทุกระยะของการเรียนการสอน ไม่ได้หมายถึงการวัดผลขั้นสุดท้ายเท่านั้น ซึ่งจะเป็นการตรวจสอบและเป็นแนวทางปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมของตนและกลุ่มได้

8. หลักการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ

การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการนั้น มีหลักการจัดการเรียนการสอนที่ต้องคำนึงถึง ดังที่กาญจนา คุณารักษ์ (2522, หน้า 21) กล่าวว่า

1. ต้องมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอนว่า ต้องการให้นักเรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างไร
2. ในการสอนแต่ละครั้ง ต้องพยายามสอดแทรกคุณสมบัติที่ต้องการเน้นในตัวนักเรียน เช่น การเสียสละ ความขยัน ความซื่อสัตย์ เป็นต้น
3. พยายามบูรณาการความรู้ให้สอดคล้องกับความเป็นจริงในชีวิตประจำวันให้มากที่สุด
4. จัดโอกาสให้นักเรียนได้รู้จักสังเกต วิเคราะห์ วิวิจารณ์ และอภิปรายถกเถียงด้วยเหตุและผล
5. จัดบรรยากาศภายในห้องเรียนและนอกห้องเรียนให้ท้าทาย และสร้างความสนใจแก่นักเรียน

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2542, หน้า 47) กล่าวถึง หลักการที่สำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบบูรณาการว่า

1. ต้องเน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง โดยให้นักเรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง
2. เน้นการปลูกฝังค่านิยม จิตสำนึก และจริยธรรมที่ถูกต้อง
3. ให้นักเรียนได้ร่วมทำงานกลุ่มโดยกิจกรรมที่นักเรียนปฏิบัติควรจัดเป็นกิจกรรมของกลุ่ม

4. จัดประสบการณ์ตรงให้กับนักเรียน
 5. จัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้นักเรียนกล้าคิด กล้าทำมากขึ้น
- สรุปในการวิจัยนี้จะใช้หลักการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ ดังนี้
1. เน้นการปลูกฝังคุณธรรมด้านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)
 2. เน้นนักเรียนเป็นสำคัญโดยให้นักเรียนได้ปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง
 3. ให้นักเรียนได้ร่วมปฏิบัติกิจกรรมกลุ่มด้วยตนเองอย่างแท้จริง
 4. จัดประสบการณ์ตรงให้กับนักเรียน ให้สามารถนำไปใช้ในชีวิตรประจำวันอย่างได้ผล จนเกิดความสามารถและทักษะที่ติดเป็นนิสัย
 5. จัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้นักเรียนกล้าคิด กล้าทำมากขึ้น

9. คุณค่าและประโยชน์ของการสอนแบบบูรณาการ

การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการนั้น มีคุณค่าและประโยชน์หลากหลายตามที่ นักการศึกษากล่าวไว้ดังนี้

ธีรชัย ปุณฺโฑติ (2540, หน้า 82) กล่าวถึง คุณค่าประโยชน์ของการสอนแบบบูรณาการว่า

1. จะช่วยให้นักเรียนเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิชาต่างๆ ความสัมพันธ์ระหว่างวิชา กับชีวิตจริง
2. จะช่วยให้เกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงของความคิดรวบยอดในศาสตร์ต่างๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย
3. ช่วยให้เกิดการถ่ายโอน การเรียนรู้ ให้เชื่อมโยงสิ่งที่เรียนกับชีวิตจริง และชีวิตนอกห้องเรียนกับสิ่งที่เรียน

4. ช่วยขจัดความซ้ำซ้อนของเนื้อหาวิชาในหลักสูตรและข้อมูลข่าวสารที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

วัฒนาพร ระงับทุกข์ (2542, หน้า 50) กล่าวถึง ประโยชน์ของการสอนแบบบูรณาการว่า

1. เป็นการเรียนรู้ที่มีความหมาย นักเรียนสามารถจำความรู้ได้นาน (retention) ซึ่งจะเริ่มด้วยการทบทวนความรู้เดิมและประสบการณ์เดิมของนักเรียน
2. นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียน (participate) ทั้งทางร่างกาย จิตใจสติปัญญา และสังคมเป็นการพัฒนาทุกด้าน
3. นักเรียนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมตามประสบการณ์ชีวิตของตนและเป็นประสบการณ์ในชีวิตจริงของนักเรียน
4. นักเรียนได้ฝึกทักษะต่างๆ ซ้ำหลายครั้งโดยไม่เบื่อหน่าย
5. นักเรียนได้พัฒนาความคิดระดับสูงคิดไตร่ตรองคิดอย่างมีวิจารณญาณคิดแก้ปัญหา คิดริเริ่มสร้างสรรค์
6. นักเรียนได้ฝึกทักษะการทำงานกลุ่ม ตั้งแต่สองคนขึ้นไป จนถึงเพื่อนทั้งชั้นเรียนตามที่กำหนดในกิจกรรม เพื่อพัฒนาทักษะมนุษยสัมพันธ์
7. นักเรียนจะได้สร้างจินตนาการตามเรื่องที่กำหนดเป็นการเรียนรู้ด้านธรรมชาติ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเมือง วิถีชีวิต ผสมผสานกันไป อันเป็นสภาพจริงของชีวิต
8. นักเรียนได้เรียนรู้จากสิ่งใกล้ตัวสู่สิ่งไกลตัว เช่น เรียนเกี่ยวกับตัวเราบ้านครอบครัว ชุมชนประเทศไทย ประเทศเพื่อนบ้านและโลก ตามระดับความซับซ้อนของเนื้อหา และสติปัญญาของนักเรียน

9. นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข สนุกสนาน เห็นคุณค่าของงานที่ทำ และงานที่นำไปเสนอต่อเพื่อน ต่อชุมชน ทำให้เกิดความตระหนักเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ด้วยตนเอง

สนอง อินละคร (2544, หน้า 288) กล่าวถึง ประโยชน์ของการบูรณาการ ดังนี้

1. ช่วยให้เกิดการถ่ายโยงการเรียนรู้ ทำให้นักเรียนมองภาพในองค์รวม
2. ช่วยให้นักเรียนนำความรู้ที่ได้มาผสมผสานสัมพันธ์กันเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและนำไปใช้ในชีวิตจริงได้
3. เป็นการสอนที่เน้นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง สามารถปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและหลักศาสนาได้
4. เป็นการเพิ่มศักยภาพของนักเรียนได้เรียนรู้ตลอดชีวิต
5. เป็นการส่งเสริมการเรียนรู้แบบประชาธิปไตย

สรุปบูรณาการมีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้ นักเรียนและผู้สอนได้วางแผนการจัดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยนักเรียนเป็นนักเรียนปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ช่วยให้เกิดการถ่ายโยงการเรียนรู้ทำให้นักเรียนนำความรู้ที่ได้มาผสมผสานสัมพันธ์กันด้วยกระบวนการคิดที่ถูกต้อง เพื่อให้เกิดองค์ความรู้และนำไปใช้ในชีวิตจริงได้เป็นการเพิ่มศักยภาพด้านต่างๆ ของนักเรียน เช่น คุณธรรมจริยธรรม ประชาธิปไตย ศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาไทย ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น นักเรียนได้เรียนรู้ตลอดชีวิต และสามารถดำเนินชีวิตได้ด้วยความสุขสงบ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้รูปแบบบูรณาแบบสอดแทรก (infusion) ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในการจัดการเรียนรู้รายวิชา ศ 43101 ศิลปะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

คุณธรรมด้านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

1. ความหมายของคุณธรรม

ได้มีผู้กล่าวถึงความหมายของคุณธรรมไว้หลายลักษณะ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525, หน้า 187) ให้ความหมายไว้ว่า คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2533ข, หน้า 34) ให้ความหมายว่า หมายถึง ธรรมที่เป็นคุณความดีงาม สภาพที่เกื้อกูล

สาโรช บัวศรี (2523, หน้า 142) ให้ความหมายว่า คุณธรรม คือแนวทางในการประพฤติตนเพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข

วติน อินทสระ (2541, หน้า 106) กล่าวตามหลักจริยศาสตร์ว่าคุณธรรมคืออุปนิสัยอันดีงาม ซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยอันนี้ได้มาจากการพยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน

ประกาศรี สีหอำไพ (2543, หน้า 21) ให้ความหมายว่า หมายถึง หลักธรรมจริยาที่สร้างความรู้สึกลึกซึ้งในทางศีลธรรม มีคุณงามความดีภายในจิตใจอยู่ในชั้นสมบูรณ์ จนเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุข ความยินดี การกระทำที่ดีย่อมมีผลผลิตผลของความดีคือความชื่นชม ยกย่อง

จากความหมายของคุณธรรมที่รวบรวมมาข้างต้น สรุปได้ว่าคุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี คุณสมบัติที่เป็นความดี หลักของความดีงาม เป็นสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ และเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติและผู้อื่น

2. ความหมายของไตรสิกขา

ไตรสิกขาเป็นหลักการสำคัญในพระพุทธศาสนามีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

สมเด็จพระญาณสังวร (2522, หน้า 32-33) อธิบายไตรสิกขาว่า เป็นการเดินไปหาธรรมเพื่อปฏิบัติธรรม คือ

1. ศีล ประพฤติดีงาม เว้นจากประพฤติเสียหายต่าง ๆ
2. สมาธิ ตั้งใจมั่นคง

3. ปัญญา รอบรู้ดีในเหตุผล บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ หรือมิใช่ประโยชน์ และในวิธีนำตนให้พ้นจากทุกข์ภัยพิบัติ บรรลุถึงความสวัสดิ์ ช่วยให้จิตนั้น สงบ มั่นคง บริสุทธิ์ ผ่องใสอย่างแน่นอนยิ่งขึ้น และส่งผลออกไปในการดำเนินชีวิต ทำให้วางใจ วางท่าที มีความสัมพันธ์กับ ทั้งหลายอย่างถูกต้อง และใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์ ไม่เอนเอียง ไม่มีกิเลสแอบแฝงนั้น คิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่างๆ ทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

พุทธทาสภิกขุ (2516, หน้า 221-230) ได้ให้ความเห็นว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งศีลเป็นพื้นฐานของสมาธิ สมาธิเป็นพื้นฐานของปัญญา ปัญญาเป็นเครื่องตัดรากของความทุกข์ ศีล สมาธิ ปัญญาจึงต้องอาศัยกันและกันในการแก้ปัญหา และเมื่อมีปัญญาก็คุม ศีล สมาธิให้สงบเรียบร้อยได้

ปัญญานันทภิกขุ (2518, หน้า 26) อธิบายไตรสิกขาว่า ศีลสิกขา จิตสิกขา ปัญญาสิกขา หมายถึงการปฏิบัติ หรือข้อควรศึกษาด้วยการปฏิบัติ ด้วยประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน โดยเมื่อเกิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้น พุทธศาสนิกชนต้องค้นหาภายในตนเอง เพื่อให้รู้เหตุของสิ่งนั้น คุณโทษของสิ่งนั้นตามความเป็นจริง เมื่อศึกษาเข้าใจถูกต้องแล้วก็เก็บเป็นประสบการณ์ใช้ในการศึกษาครั้งต่อไป ชีวิตพุทธบริษัทต้องอยู่ด้วยการปฏิบัติเพื่อยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นตามลำดับ เมื่อใดเกิดปัญหาขึ้นต้องรู้ทันที่วาทะนั้นสติไม่เพียงพอ ปัญญา

ไม่เพียงพอ ต้องทำให้สงบเสียก่อน ครั้นเมื่อจิตสงบแล้วก็ใช้ปัญญาแยกวิเคราะห์วิจัยสิ่งนั้นต่อไป เพื่อแก้ปัญหาได้ถูกต้อง

พระศรีวิสุทธิกวี (2526, หน้า 28-29) ได้อธิบายเรื่องไตรสิกขาตามพุทธคำรัสว่า ไตรสิกขาเป็นเครื่องกำจัดกิเลส 3 ชนิด โดยตรงคือ

1. ทรงแสดงศีล เพื่อเป็นเครื่องปราบกิเลสอย่างหยาบ ซึ่งเป็นกิเลสที่แสดงออกทางกาย วาจา เช่น กายทุจริต วจีทุจริต อันเป็นต้นเหตุของความเดือดร้อนวุ่นวายในสังคม
2. ทรงแสดงสมาธิ เพื่อเป็นเครื่องกำจัดกิเลสอย่างกลาง เป็นกิเลสที่กลุ่มรุมภายในจิตใจให้เดือดร้อน กระวนกระวาย ไม่สงบใส ได้แก่ นิวรณ์ 5
3. ทรงแสดงปัญญา เพื่อปราบกิเลสอย่างละเอียด เป็นกิเลสที่มองเห็นได้ยาก เหมือนตะกอนใต้น้ำจะฟุ้งขึ้นมาเป็นรากเหง้าของกิเลสอย่างกลางและอย่างหยาบ กิเลสละเอียดนี้เป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ทั้งปวง

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต 2532 ข, หน้า 127) ให้ความหมายไตรสิกขาว่า สิกขา 3 หรือไตรสิกขา คือ ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา หรือ ฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือนิพพาน

1. อธิศีลสิกขา สิกขาคือศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง
2. อธิจิตตสิกขา สิกขาคือจิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง
3. อธิปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูงเรียกง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

สรุป ไตรสิกขา หมายถึง กระบวนการทางพฤติกรรมที่ตั้งงาม ซึ่งแสดงออกทางกาย วาจา ใจ ในเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา

1. ศีล หมายถึง การดำเนินชีวิตเป็นอยู่ที่ปราศจากการเบียดเบียนไม่ก่อความเดือดร้อนต่อตนเองผู้อื่น ประกอบด้วย
 - 1.1 สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่ เว้นการพูดเท็จ เว้นการพูดส่อเสียด เว้นการพูดคำหยาบ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ
 - 1.2 สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ ได้แก่ เว้นการทำลายชีวิต เว้นการเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นความประพฤตินอกใจ
 - 1.3 สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตชอบ ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาทำงาน ไม่คั่งค้าง
2. สมาธิ หมายถึง สภาพจิตที่หนักแน่นมั่นคง มีความสุขสงบแน่นอน ประกอบด้วย

2.1 สัมมาวายามะ เพียรชอบ ได้แก่ เพียรป้องกัน หรือเพียรระวัง (อกุศลที่ยัง ไม่เกิด) เพียรละ หรือเพียรกำจัด (อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว) เพียรเจริญ หรือเพียรสร้าง (กุศลที่ยังไม่เกิด) เพียรอนุรักษ์ หรือเพียรรักษาและส่งเสริม (กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)

2.2 สัมมาสติ ระลึกชอบ ได้แก่ ใช้สติควบคุมตนเองทั้งกาย วาจา ใจ มีสติในการแก้ปัญหาได้ถูกต้อง มีการไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจปฏิบัติ

2.3 สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ ได้แก่ การควบคุมจิตใจตนเอง ให้มีความตั้งมั่น แน่วแน่ในสิ่งที่กระทำ ด้วยจิตที่เป็นกุศล

3. ปัญญา หมายถึง ความรู้เข้าใจเหตุผล เข้าใจความจริงของชีวิต ประกอบด้วย

3.1 สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ ได้แก่ ความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม สามารถแยกแยะได้ว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ สิ่งใดควรเชื่อ สิ่งใดไม่ควรเชื่อ สิ่งใดเป็นคุณ สิ่งใดเป็นโทษ แล้วปฏิบัติในสิ่งนั้นได้ถูกต้อง

3.2 สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ได้แก่ ความนึกคิดไม่โลภ ไม่หมกมุ่น พัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยากต่างๆ ความนึกคิดไม่มีความเคียดแค้นชิงชัง มองในแง่ร้ายต่างๆ ความนึกคิดไม่มีความเบียดเบียนคิดทำร้ายหรือทำลาย

3. องค์ประกอบของไตรสิกขา

ไตรสิกขาเป็นระบบการศึกษาหรือระบบการฝึกอบรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา มีองค์ประกอบตามที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2542, หน้า 914-916) อธิบายไว้ดังนี้

1. อธิศีลสิกขา คือ การฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพะ ได้แก่ รวมเอาองค์มรรคข้อ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีพะ เข้ามา ว่าโดยสาระก็คือ การดำรงตนด้วยดีในสังคม รักษาระเบียบวินัย ปฏิบัติหน้าที่และความรับผิดชอบทางสังคมให้ถูกต้อง มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดีงามเกื้อกูลเป็นประโยชน์ ช่วยรักษาและส่งเสริมสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะในทางสังคม ให้อยู่ในภาวะเอื้ออำนวยแก่การที่ทุกๆ คนจะสามารถดำเนินชีวิตที่ดีงามหรือปฏิบัติตามมรรคกันได้ด้วยดี

ศีล เป็นสิกขาขั้นต้นสุด จึงมีขอบเขตกว้างขวางมาก แบ่งได้หลายระดับ ครอบคลุมถึงการแสดงออกและการบังคับควบคุมด้านภายนอกทั้งหมด ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมและธรรมชาติ เกณฑ์อย่างต่ำสุดของศีลคือ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น (เช่นเดียวกับไม่เบียดเบียนตนเองด้วย) ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูลแก่ชีวิตที่ดีงามหรือเกื้อกูลกันแก่มรรคนั้น ต่อจากนั้นได้แก่ การฝึกฝนทางวินัยเพื่อความดีงามยิ่งขึ้นไป ถ้าสามารถกว่านั้นก็ก้าวไปถึงการทำกรต่างๆ ที่เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ช่วยสร้างเสริมจัดสรรสภาพแวดล้อมซึ่งปิดกั้นโอกาสแห่งความชั่วร้าย เพิ่มพูนโอกาสแห่งการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติกิจเพื่อความดีงามหรือคุณค่าที่ยิ่งๆ ขึ้นไป

2. อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกปรือในด้านคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ได้แก่ รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ เข้ามา ว่าโดยสาระก็คือ การฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ ควบคุมตนได้ดี มีสมาธิ มีกำลังใจสูง ให้เป็นจิตที่สงบ ผ่องใส เป็นสุข บริสุทธิ์ ปราศจากสิ่งรบกวนหรือทำให้เศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

3. อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกปรือปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ ได้แก่ รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาทิฏฐิ และสัมมาสังกัปปะ สองอย่างแรกเข้ามา ว่าโดยสาระก็คือ การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ที่รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ ความคิดความเข้าใจที่ถูกบิดเบือนเคลือบคลุม ย้อมสีอำพราง หรือพร่ามัวเป็นต้น เพราะอิทธิพลของกิเลสมีวิชาและค้นหาเป็นผู้นำที่ครอบงำจิตอยู่ การฝึกปัญญาเช่นนี้ต้องอาศัยการฝึกจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสเป็นพื้นฐาน แต่ในเวลาเดียวกันเมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์รู้เห็นความเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็กลับช่วยให้จิตนั้นสงบ มั่นคง บริสุทธิ์ ผ่องใสอย่างแน่นอนยิ่งขึ้น และส่งผลออกไปในการดำเนินชีวิตคือ ทำให้วางใจ วางท่าที มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายถูกต้อง และใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์ ไม่เอนเอียง ไม่มีกิเลสแอบแฝงนั้น คิดพิจารณาแก้ไขปัญหาดังๆ ทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

ถ้าพูดตามภาษาของนักวิชาการสมัยใหม่ หรือตามหลักวิชาการศึกษาสายตะวันตก อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา ก็ครอบคลุมถึงการทำให้เกิด พัฒนาการทางสังคม พัฒนาการทางอารมณ์ และพัฒนาการทางปัญญาตามลำดับ เป็นแต่จะแตกต่างกันโดยขอบเขตของความหมาย และสิกขา 3 มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนจำเพาะตามแนวของพุทธธรรม อย่างไรก็ตามอย่างน้อยในขั้นเบื้องต้น จะเห็นได้ชัดว่า ความหมายไปกันได้ดี คือพูดได้ตรงกันในขั้นพื้นฐานว่า จะต้องฝึกฝนอบรมบุคคลให้มีวินัย (รวมถึงความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคม) ให้ออกงามทางอารมณ์ (ทางพระว่าให้จิตใจเข้มแข็งประณีต มีคุณภาพและสมรรถภาพดี) และให้ออกงามทางพุทธิปัญญา (เริ่มด้วยความคิดเหตุผล) สิกขา 3 นี้ เนืองกันและช่วยเสริมกันซึ่งตามหลักพัฒนาการอย่างสมัยใหม่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ เช่น ความรู้ เหตุผล ย่อมช่วยความเจริญทางอารมณ์ และช่วยเสริมการปฏิบัติตามวินัย ตลอดถึงความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ในทางสังคม ดังนั้นการฝึกฝนอบรมในสิกขา 3 หรือการให้เกิดพัฒนาการทั้งสามอย่างจึงต้องดำเนินคู่เคียงกันไป

4. หมวดศีล ได้แก่ มรรค ข้อ 3. สัมมาวาจา 4. สัมมากัมมันตะ 5. สัมมาอาชีวะ
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต, 2542, หน้า 768-769) ให้คำจำกัดความไว้ดังนี้
สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่

1. ละมุสาวาท เว้นการพูดเท็จ รวมถึงสัจวาจา พูดคำจริง

2. ละปิสุณาวาจา เว้นการพูดส่อเสียด รวมถึงสมัคครณีวาจา พูดคำสमान
สามัคคี

3. ละผรุสวาจา เว้นการพูดคำหยาบ รวมถึงสันหฺวาจา พูดคำอ่อนหวาน สุภาพ

4. ละสัมผัปปลาปะ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ รวมถึงอวดอวดสันหิตาวาจา พูดมีประโยชน์
สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ ได้แก่

1. ละปาณาติบาต เว้นการทำลายชีวิต รวมถึงการกระทำที่ช่วยเหลือเกื้อกูล

2. ละอกินนาทาน เว้นการเอาของที่เขามีได้ให้

3. ละกาเมสุมิฉาจาร เว้นความประพฤติดนินทาคาม

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ ละมิฉาชีพ เลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ รวมถึง
ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริต เช่น ทำงานไม่ให้อ่างค่างอากาศ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2542, หน้า 431-433) ยังได้อธิบายขยายความ
เรื่องของศีลไว้ดังนี้

ระดับทั่วไป ได้แก่ ระดับธรรม หรือระดับที่ยังเป็นธรรม คือ เป็นข้อแนะนำสั่งสอน
หรือหลักความประพฤติที่แสดง (เทศิยะ) และบัญญัติไปตามกฎธรรมชาแห่งความดีความชั่ว
ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ผู้ทำดีทำชั่ว หรือรักษาศีลละเมิดศีล ย่อมได้รับผลดีผลชั่วเองตาม
ธรรมชาของ เหตุปัจจัย หรือตามกฎแห่งกรรมนั้น สองระดับเฉพาะ ได้แก่ ระดับวินัย หรือ
ระดับที่เป็นวินัย คือ เป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติคือวางหรือกำหนดขึ้น (บัญญัติตะ) ไว้
เป็นทำนองประมวลกฎหมายสำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิในหมู่ชนหรือชุมชนหนึ่ง
โดยสอดคล้องกับ ความมุ่งหมายของหมู่คณะหรือชุมชนนั้นโดยเฉพาะ ผู้ละเมิดทบัญญัติแห่ง
ศีลประเภทวินัยนี้ มีความผิดตามอาญาของหมู่ ช้อนเข้ามาอีกชั้นหนึ่ง เพิ่มจากอกุศลเจตนา
ที่จะได้รับผลตามกฎแห่งกรรมของธรรมชาติ เมื่อพิจารณาตามหลักนี้ จะเห็นได้ว่า สังคม
วงกว้างคือหมู่มนุษย์ทั้งหมด มีสภาพต่างกันไปทั้งโดยกาลเทศะ ตกอยู่ใต้อิทธิพลของภาวะ
เปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง เป็นต้น ซึ่งแปลกกันไปตามถิ่นตามยุคสมัย
การที่จะวางบทบัญญัติเกี่ยวกับศีลในส่วนรายละเอียดลงไว้ เป็นแบบแผนอย่างเดียวกันตายตัว
โดยอาณัติ อย่างที่เรียกว่าวินัยนั้น มิใช่ฐานะที่จะพึงกระทำ เพราะไม่อาจให้สังคมทุกยุคทุกสมัย
ทุกสภาพแวดล้อม ดำรงอยู่ดีและมีสภาพเกื้อกูล ด้วยประมวลบทบัญญัติที่มีข้อปลีกย่อย
อย่างหนึ่งอย่างเดียวกันทั้งหมด ดังนั้นสำหรับสังคมมนุษย์ทั่วไป พระพุทธศาสนาจึงแนะนำ
สั่งสอนหรือเสนอหลักธรรมหมวดที่นิยมเรียกกันว่า ศีล ๕ ไว้เป็นข้อกำหนดอย่างต่ำหรือหลัก
ความประพฤติอย่างน้อยที่สุดในระดับศีล เลยจากนั้นขึ้นไป ก็มีศีล ในกรรมบท คือ กุศล
กรรมบท 7 ข้อต้น หรือศีลที่เป็น องค์แห่งมรรค ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และ
สัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นหลักของศีลอย่างกว้าง ๆ ศีลอย่างนี้พระพุทธเจ้าทรงสอนตามฐานะที่มัน
เป็นธรรม คือ คำแนะนำหรือหลักความประพฤติ ซึ่งผู้ปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติ ย่อมก่อให้เกิด

ผลดี หรือผลร้ายไปตามกฎแห่งกรรมตา ถ้าคนผู้ใดเห็นชอบว่าตนควรประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็ยกเอาข้อธรรมชั้นศีลเหล่านี้มาเป็นข้อปฏิบัติของตน เพียรพยายามตั้งใจทำตามนั้น ถือกันว่าถ้าเขาปฏิบัติได้แม้เพียงศีล 5 ก็สมควรแก่การเรียกว่าเป็นชาวพุทธ พูดอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้าคนผู้ใดต้องการเป็นชาวพุทธ พระพุทธศาสนาก็กำหนดเงื่อนไขให้เขารับเอาข้อธรรมอย่างน้อย 5 ข้อนั้นไปถือปฏิบัติ เมื่อถึงตอนนี้ ธรรมชั้นศีล 5 ข้อนั้น ก็ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นสิกขาบท 5 แปลว่าข้อสำเหนียก หรือข้อฝึกหัดความประพฤติ 5 อย่าง ผู้ที่เป็นอุบาสกอุบาสิกา มีข้อกำหนดความประพฤติอย่างต่ำเท่านี้ แต่ถ้าผู้ใดมีอุศสาหะจะประพฤติปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปอีก เช่น รักษาอุโบสถมีองค์ 8 ในวันอุโบสถส่วนหนึ่งก็ได้ สิกขาบทนี้แหละที่ทำให้ศีลระดับธรรมกลายเป็นศีลระดับวินัย เพราะวินัยก็คือประมวลแห่งสิกขาบททั้งหลายนั่นเองแต่ถึงกระนั้น พระพุทธศาสนาก็มิได้วางประมวลลบทบัญญัติเป็นวินัยไว้สำหรับให้มวลมนุษย์ทั้งหมดต้องปฏิบัติเสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเรื่องของมนุษย์หมู่หนึ่ง ชุมชนหนึ่ง หากเห็นงามจะพึงบัญญัติขึ้นให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความมุ่งหมายของพวกเขา โดยอาจนำเอาข้อธรรมต่างๆ ในชั้นศีลซึ่งมีอยู่มากมาย มาเลือกกำหนดเป็นวินัยบังคับใช้แก่พวกเขาคนดังที่พระอรหันตศาสดาจารย์ถือเอาการเว้นจากอกุศลกรรมบถ 10 เป็น อาการวินัย (วินัยของผู้ครองเรือน หรือวินัยของชาวบ้าน) บ้างถือเอาหลักความประพฤติที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในสังคาลกสูตร เช่น การเว้นอกติ 4 การไม่สนองอบายมุข 6 และความสัมพันธ์ตามหลักทศ 6 เป็นต้นว่าเป็นคิหิวินัย (วินัยของคฤหัสถ์ ตรงกับอาการวินัยนั่นเอง) บ้าง นี่เป็นเรื่องของศีลสำหรับสังคมาวงกว้างหรือสังคมคฤหัสถ์

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2542, หน้า 420) ได้สรุปความหมายของศีลไว้ดังนี้
ศีลตามความหมายของพระพุทธศาสนามีลักษณะสำคัญ คือ

1. ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ตั้งงามโดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต
2. ทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมสงบเรียบร้อย สมาชิกต่างดำรงอยู่ด้วยดี และมุ่งหน้าปฏิบัติกิจของตนๆ โดยสะดวก
3. ฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ทำให้กิเลสเบาบางลง ด้วยการควบคุมยับยั้งสังวร ปรบการแสดงออกทางกายวาจาให้เอื้อแก่สภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น อันเป็นขั้นต้นของการพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่รองรับของกุศลธรรมทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่งคือ เป็นพื้นฐานของสมาธิ หรือการฝึกปรือคุณธรรมทางจิตใจที่สูงขึ้นไป (พระธรรมปิฎก, ป.อ.ปยุตฺโต, 2542, หน้า 420)

5. หมวดสมาธิ ได้แก่ มรรคข้อ 6. สัมมาวายามะ 7. สัมมาสติ 8. สัมมาสมาธิ

สัมมาวายามะ พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน 5

1. สังวรปธาน เพียรป้องกัน หรือเพียรระวัง (อกุศลที่ยังไม่เกิด)

2. ปทานุปธาน เพียรละ หรือเพียรกำจัด (อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)
3. ภาวนาปธาน เพียรเจริญ หรือ เพียรสร้าง (กุศลที่ยังไม่เกิด)
4. อานุรักษนาปธาน เพียรอนุรักษ์ หรือเพียรรักษาและส่งเสริม (กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)

สัมมาสติ ระลึกชอบ ได้แก่ สติปฏิฐาน 4

1. กายานุปัสสนา การพิจารณากาย, การตามดูรู้ทันกาย
2. เวทนานุปัสสนา การพิจารณาเวทนา, การตามดูรู้ทันเวทนา
3. จิตตานุปัสสนา การพิจารณาจิต, การตามดูรู้ทันจิต
4. ธัมมานุปัสสนา การพิจารณาธรรมต่างๆ, การตามดูรู้ทันธรรม

สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน 4

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2542, หน้า 824) ให้ความหมายของสมาธิไว้ดังนี้
สมาธิ แปลกันว่า ความตั้งมั่นของจิต หรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด
คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ "จิตตัสเสกัคคตา" หรือเรียกสั้นๆ ว่า "เอกัคคตา" ซึ่ง
แปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือการที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ฟุ้งซ่าน
หรือส่ายไป

สิ่งที่ไม่ใช่สมาธิ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2542, หน้า 828-830) อธิบายไว้ดังนี้

นิรวณฺ์ แปลว่า เครื่องกีดกัน เครื่องขัดขวาง แปลเอาความตามหลักวิชาว่า สิ่ง
กีดกันการทำงานของจิต สิ่งที่ขัดขวางความตั้งมั่นของจิต สิ่งที่ทอนกำลังปัญญา หรือแสดง
ความหมายให้เป็นวิชาการยิ่งขึ้นว่า สิ่งกีดกันจิตไม่ให้ก้าวหน้าในกุศลธรรม ธรรมฝ่ายชั่วที่กั้น
จิตไม่ให้บรรลุ คุณความดี หรืออกุศลธรรมที่ทำให้จิตให้เศร้าหมองและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง

1. กามฉันท์ ความอยากได้อย่างเอา (แปลตามศัพท์ว่า ความพอใจใจกาม) หรือ
อภิขณา ความเพ่งเล็งอยากได้ หมายถึง ความอยากได้กามคุณทั้ง 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นกิเลสพวกโลภะ จิตที่ถูกล่อด้วยอารมณ์ต่างๆ
คิดอยากได้โน่นได้นี้ ตัดใจโน่นตัดใจนี้ คอยเขวออกไปหาอารมณ์อื่น ครุ่นข้องอยู่ ย่อมไม่ตั้งมั่น
ไม่เดินเรียบไป ไม่อาจเป็นสมาธิได้

2. พยาบาท ความขัดเคืองแค้นใจ ได้แก่ ความขัดใจ แค้นเคือง เกลียดชัง
ความผูกใจเจ็บ การมองในแง่ร้าย การคิดร้าย มองเห็นคนอื่นเป็นศัตรู ตลอดจนความโกรธ
ความหงุดหงิด ฉุนเฉียว ความรู้สึกขัดใจ ไม่พอใจต่างๆ จิตที่มีวาทะทวนนั้นกระทบนี้ สะดุดนั้น
สะดุดนี้ เดินไม่เรียบ ไม่ไหลเนื่อง ย่อมไม่อาจเป็นสมาธิ

3. ถีนมิททะ ความหดหู่และเซื่องซึม หรือเซ็งและซึม แยกเป็นถีนะ ความหดหู่
ห่อเหี่ยว ถดถอย ระย่อ ท้อแท้ ความซบเซา เหนงหงอย ละเหยีย ที่เป็นอาการของจิตใจ กับ

มีทระ ความเชื่องซึม เจื่อยเฉา ร่วงเหงาหาวนอน โง่งว้าง อืดอาด มีนมัว ตื่นตัน อากาการซึมๆ เฉาๆ ที่เป็นไปทางกาย จิตที่ถูกอาการทางกายและทางใจอย่างนี้ครอบงำ ย่อมไม่เข้มแข็ง ไม่คล่องตัว ไม่เหมาะแก่การใช้งาน จึงไม่อาจเป็นสมาธิได้

4. อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านและเดือดร้อนใจ แยกเป็นอุทธัจจะ ความที่จิตฟุ้งซ่าน ไม่สงบ สาย พร่า หล่นไป กับกุกกุกจะ ความวุ่นวายใจ รำคาญใจ ระแวง เดือดร้อนใจ ยุ่งใจ กลุ้มใจ กังวลใจ จิตที่ถูกอุทธัจจกุกกุกจะครอบงำ ย่อมพล่าน ย่อมคว้างไป ไม่อาจสงบลงได้ จึงไม่เป็นสมาธิ

5. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ได้แก่ ความเคลือบแคลง ไม่แน่ใจ สงสัย เกี่ยวกับ พระศาสนา พระธรรม พระสงฆ์ เกี่ยวกับสิกขา เป็นต้น พุทธสันๆ ว่ากลางแคลงใจกุศลธรรมทั้งหลาย ตัดสินไม่ได้เช่นว่า ธรรมนี้ (สมาธิภาวนานี้ ฯลฯ) มีคุณค่า มีประโยชน์ควรแก่การปฏิบัติหรือไม่ จะได้ผลจริงหรือไม่ คิดแยกไปสองทาง กำหนดไม่ลง จิตที่ถูกวิจิกิจฉาขัดไว้กวนไว้ให้ค้างให้พรัล้งเลอยู่ ย่อมไม่อาจแน่วแน่เป็นสมาธิ

ลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2542, หน้า 830) อธิบายไว้ดังนี้

อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกปรือเพื่อเสริมสร้างคุณภาพและสมรรถภาพของจิต ดังนั้นสมาธิ ซึ่งเป็นเป้าหมายของอธิจิตตสิกขานั้น จึงหมายถึง ภาวะจิตที่มีคุณภาพและมีสมรรถภาพดีที่สุด จิตที่เป็นสมาธิ หรือมีคุณภาพมีสมรรถภาพสูงนั้น มีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. แข็งแรง มีพลังมาก ทานเปรียบไว้ว่าเหมือนกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทิศทางเดียวย่อมมีกำลังแรงกว่าน้ำที่ถูกปล่อยให้ไหลพรัลกระจายออกไป

2. ราบเรียบ สงบซึ่ง เหมือนสระหรือบึงน้ำใหญ่ ที่มีน้ำนิ่ง ไม่มีลมพัดต้องไม่มีสิ่งรบกวนให้กระเพื่อมไหว

3. ใส กระจ่าง มองเห็นอะไรๆ ได้ชัด เหมือนน้ำสงบนิ่ง ไม่เป็นริ้วคลื่น และฝุ่นละอองที่มีกีดกตะกอนนอนกันหมด

4. นุ่มนวล ควรแก่งาน หรือเหมาะแก่การใช้งาน เพราะไม่เครียด ไม่กระด้าง ไม่วุ่น ไม่ขุ่นมัว ไม่สับสน ไม่เร่าร้อน ไม่กระวนกระวาย

ความมุ่งหมายและประโยชน์ของสมาธิ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2542, หน้า 833 - 835) ได้อธิบายความมุ่งหมายและประโยชน์ของสมาธิ ดังนี้

1. ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายหรืออุดมคติทางศาสนา ประโยชน์ที่เป็นความมุ่งหมายแท้จริงของสมาธิตามหลักพระพุทธศาสนา คือเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งแห่งการปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุด อันได้แก่ ความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง

1.1 ประโยชน์ที่ตรงแท้ของข้อนี้คือ การเตรียมจิตใจพร้อมที่จะใช้ปัญญาพิจารณา ให้รู้แจ้งสภาวะธรรมดาความเป็นจริง เรียกตามศัพท์ว่า เป็นบาทแห่งวิปัสสนา หรือทำให้เกิด ญาณุตตญาณทัศนะ ดังได้กล่าวแล้ว ซึ่งจะนำไปสู่วิชาและวิมุตติในที่สุด

1.2 ประโยชน์ที่รองลงมาในแนวเดียวกันนี้ แม้จะไม่ถือว่าเป็นจุดหมายที่แท้จริง คือการบรรลุมภาวะที่จิตหลุดพ้นจากกิเลสชั่วคราว ที่เรียกว่า เจโตวิมุตติประเภทยังไม่เด็ดขาด กล่าวคือ หลุดพ้นจากกิเลสด้วยอำนาจพลังจิต โดยเฉพาะด้วยกำลังของฌาน กิเลสถูกกำลัง สมาธิ กต ข่ม หรือทับไว้ ตลอดเวลาที่อยู่ในสมาธินั้น เรียกเป็นศัพท์ว่า วิกัมภณวิมุตติ

1.3 ประโยชน์ในด้านการสร้างความสามารถพิเศษเหนือสามัญวิสัยที่เป็น ผลสำเร็จอย่างสูงในทางจิตหรือเรียกสั้นๆ ว่า ประโยชน์ในด้านอภิญาญา ได้แก่การใช้สมาธิ ระดับฌานสมาบัติเป็นฐาน ทำให้เกิดฤทธิ์และอภิญญาชั้นโลกีย์อย่างอื่น ๆ คือ หูทิพย์ ตา ทิพย์ ทายใจคนอื่นได้ ระลึกชาติได้ จำพวกที่ปัจจุบันเรียกว่า ESP (extrasensory perception)

2. ประโยชน์ในด้านสุขภาพจิตและการพัฒนาบุคลิกภาพ เช่น ทำให้เป็นผู้มีจิตใจ และมีบุคลิกลักษณะเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง สงบ เยือกเย็น สุขภาพ นิ่มนวล สดชื่น ผ่องใส กระฉับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า เบิกบาน งามสง่า มีเมตตากรุณา มองดูรู้จักตนเองและผู้อื่น ตามความเป็นจริง (ตรงข้ามกับลักษณะของคนมีนิรวรณ เช่น อ่อนไหว ติดใจหลงใหลง่าย หรือ หยาบกระด้าง ฉุนเฉียว เกรี้ยวกราด หงุดหงิด วู่วาม จุ้นจ้าน สอดแสบ ลูกลี้ลูกกลน หรือ หงอยเหงา เศร้าซึม หรือขี้หวาด ขี้ระแวง ลังเล) เตรียมจิตใจอยู่ในสภาพพร้อมและง่ายแก่ การปลุกฝังคุณธรรมต่างๆ และเสริมสร้างนิสัยที่ดี รู้จักทำใจให้สงบและสะกดยั้งผ่อนเบาความ ทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจได้ เรียกอย่างสมัยใหม่ว่า มีความมั่นคงทางอารมณ์ และมีภูมิคุ้มกันโรค ทางจิต ประโยชน์ข้อนี้ จะเพิ่มพูนยิ่งขึ้นในเมื่อใช้จิตที่มีสมาธินั้น เป็นฐานปฏิบัติตามหลัก สติปัฏฐาน คือดำเนินชีวิตอย่างมีสติตามดูรู้ทันพฤติกรรมทางกายวาจา ความรู้สึกนึกคิดและ ภาวะจิตของตนที่เป็นไปต่างๆ มองอย่างเอามาเป็นความรู้สำหรับใช้ประโยชน์อย่างเดียว ไม่ยอมเปิดช่องให้ประสบการณ์และความเป็นไปเหล่านั้น ก่อพิษเป็นอันตรายแก่ชีวิตจิตใจของ ตนได้เลย ประโยชน์ข้อนี้ย่อมเป็นไปในชีวิตประจำวันด้วย

3. ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน เช่น

3.1 ใช้ช่วยทำให้จิตใจผ่อนคลาย หายเครียด เกิดความสงบ หายกระวนกระวาย ยิ่งหลุดจากความก่อกวนวิตกกังวล เป็นเครื่องพักผ่อนกาย ให้ใจสบายและมีความสุข เช่น บางคนทำอานาปานสติ (กำหนดลมหายใจเข้าออก) ในเวลาที่จำเป็นต้องรอบคอบและไม่มี อะไรที่จะทำ เหมือนนั่งเวลานั่งติดในรถประจำทาง หรือปฏิบัติสลับแทรกในเวลาทำงานใช้ สมองหนัก เป็นต้น หรืออย่างสมบูรณ์แบบ ได้แก่ ฌานสมาบัติที่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์

ทั้งหลาย ใช้เป็นที่พักผ่อน ใจเป็นอยู่อย่างสุขสบายในโอกาสว่างจากการบำเพ็ญกิจ ซึ่งมีคำเรียกเฉพาะว่า เพื่อเป็นกสิกรรมสมุหวิหาร

3.2 เป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียนและการทำกิจทุกอย่าง เพราะจิตที่เป็นสมาธิ แน่วแน่อยู่นิ่งกับสิ่งที่กำลังกระทำ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก ไม่เลื่อนลอยเสีย ย่อมช่วยให้เรียนให้คิด ให้ทำงานได้ผลดี การงานก็เป็นไปโดยรอบคอบ ไม่ผิดพลาด และป้องกันอุบัติเหตุได้ดี เพราะเมื่อมีสมาธิก็ย่อมมีสติกำกับอยู่ด้วย ดังที่ท่านเรียกว่า จิตเป็นกัมมณีเย หรือกรรมนีเย แปลว่าควรแก่งานหรือเหมาะสมแก่การใช้งาน ยิ่งได้ประโยชน์ในข้อที่ 1 มาช่วยเสริมก็ยิ่งได้ผลดีมากยิ่งขึ้นไปอีก

3.3 ช่วยเสริมสุขภาพกายและใช้แก้ไขโรคได้ ร่างกายกับจิตใจอาศัยกันและมีอิทธิพลต่อกัน ปุ่ขุ่นทั่วไปเมื่อกายไม่สบาย จิตใจก็พลอยอ่อนแอเศร้าหมองซุนมัว ครั้นเสียใจไม่มีกำลัง ก็ยิ่งซ้ำให้โรคทางกายนั้นทรุดหนักลงไปอีก แม้ในเวลาที่ยังเป็นปกติพอประสบเรื่องราว ให้เศร้าเสียใจรุนแรง ก็ล้มป่วยเจ็บไข้ไปได้ ส่วนผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์ (โดยเฉพาะทางที่มีจิตหลุดพ้นเป็นอิสระแล้ว) เมื่อเจ็บป่วยกายก็ไม่สบายอยู่แค่กายเท่านั้น จิตใจไม่พลอยป่วยไปด้วย ยิ่งกว่านั้น กลับใช้ใจที่สบายมีกำลังจิตเข้มแข็งนั้นหันกลับมาส่งอิทธิพลบรรเทาหรือผ่อนเบา โรคทางกายได้อีกด้วย อาจทำให้โรคนหายง่ายและไวขึ้น หรือแม้แต่ใช้กำลังสมาธิระงับทุกข์เวทนาทางกายไว้ก็ได้ ในด้านดีผู้มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน ย่อมช่วยให้กายเอิบอ้อมผิวพรรณผ่องใส สุขภาพกายดี เป็นภูมิต้านทานโรคไปในตัว ความสัมพันธ์นี้มีผลต่ออัตราของความถี่ของการเผาผลาญใช้พลังงานของร่างกายด้วย เช่น จิตใจที่สบายผ่องใสสดชื่นเบิกบานนั้น ต้องการอาหารน้อยลงในการที่จะทำให้ร่างกายสมบูรณ์ผ่องใส เช่นคนธรรมดา มีเรื่องดีใน ปลายปลื้มอ้อมใจ ไม่หิวข้าว หรือพระที่บรรลุนิพพานแล้วมีปีติเป็นภักษา ฉันทอาหารวันละมีอเดียว แต่ผิวพรรณผ่องใส เพราะไม่หวนละห้อยความหลัง ไม่เพ้อหวังอนาคต ไม่เฉพาะจิตใจดี ช่วยเสริมให้สุขภาพกายดีเท่านั้น โรคกายหลายอย่างเป็นเรื่องของกายจิตสัมพันธ์ เกิดจากความแปรปรวนทางจิตใจ เช่น ความมักโกรธ บ้าง ความกลุ้มกังวลบ้าง ทำให้เกิดโรคปวดศีรษะบางอย่าง หรือโรคแผลในกระเพาะอาหาร อาจเกิดได้เป็นต้น เมื่อทำจิตใจให้ดีด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งก็ช่วยแก้ไขโรคเหล่านั้น ได้ ประโยชน์ข้อนี้จะสมบูรณ์ต่อเมื่อมีปัญหาที่รู้เท่าทันสภาวะธรรมประกอบอยู่ด้วย

6. หมวดปัญญา

ได้แก่ มรรคข้อ 1. สัมมาทิฏฐิ 2. สัมมาสังกัปปะ

สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้อย่าง 4 หรือเห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้จัก

อกุศลและอกุศลมูล กับกุศลและกุศลมูล

สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ได้แก่

1. เนกขัมมะสังกัปปะ ดำริออกจากกาม หรือปลอดจากโลภะ ความนึกคิดที่ปลอดโปร่งจากกาม ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยากต่างๆ ความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียสละ ความคิดที่เป็นคุณ เป็นกุศลทุกอย่าง จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากราคะหรือโลภะ

2. อพยายาทสังกัปปะ ความดำริที่ไม่มีความเคียดแค้น ชิงชัง ขัดเคือง หรือเพ่งมองในแง่ร้ายต่างๆ โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้าม คือ เมตตา ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดี ความมีไมตรี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ

3. อวิหิงสาสังกัปปะ ความดำริที่ไม่มีการเบียดเบียน การคิดทำร้ายหรือทำลาย โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงกันข้าม คือ กรุณา ซึ่งหมายถึงความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จัดเป็นความนำคิดที่ปราศจากโทสะ เช่นเดียวกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2542, หน้า 9 - 11) กล่าวถึงสัมมาทิฐิที่เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการศึกษา ดังนี้

ตัวแท้ของการศึกษา คือการพัฒนาคนโดยมีการพัฒนาปัญญาเป็นแกนกลางนั้น เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปภายในตัวบุคคล แกนนำของกระบวนการแห่งการศึกษา ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิต และสังคม สอดคล้องกับความเป็นจริง เรียกสั้น ๆ ว่า สัมมาทิฐิ เมื่อรู้เข้าใจคิดเห็นดีงาม ถูกต้องตรงตามความจริงแล้ว การคิด การพูด การกระทำ และการแสดงออกหรือปฏิบัติการต่างๆ ก็ถูกต้องดีงาม เกื้อกูล นำไปสู่การดับทุกข์ แก้ไขปัญหาได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้ารู้เข้าใจ คิดเห็นผิด มีค่านิยม ทศนคติ แนวความคิดที่ผิดที่เรียกว่ามิจฉาทิฐิแล้ว การคิด การพูด การกระทำ การแสดงออก และปฏิบัติต่างๆ ก็พลอยดำเนินไปในทางที่ผิดพลาดด้วย แทนที่จะแก้ไขปัญหาดับทุกข์ได้ ก็กลายเป็นก่อทุกข์สั่งสมปัญหาให้เพิ่มพูนร้ายแรงยิ่งขึ้น

สัมมาทิฐิ นั้น แยกได้เป็น 2 ระดับ คือ

1. ทศนะ ความคิดเห็น แนวความคิด ทฤษฎี ความเชื่อถือ ค่านิยม ค่านิยม จำพวกที่เชื่อหรือยอมรับรู้การกระทำและผลการกระทำของตน หรือสร้างความสำนึกในความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน พูดอย่างชาวบ้านว่า เห็นตามคลองธรรม เรียกสั้น ๆ ว่า กัมมัชสกตา สัมมาทิฐิ เป็น สัมมาทิฐิระดับโลกีย์ เป็น ชั้นจริยธรรม

2. ทศนะ แนวความคิด ที่มองเห็นความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ความรู้ ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันหรือตามที่มันเป็น ไม่เอนเอียงไปตามความชอบความชังของตนหรือตามที่อยากให้มีมันเป็นอยากไม่ให้มันเป็น ความรู้ความเข้าใจ สอดคล้องกับเป็นจริงแห่งธรรมดา เรียกสั้น ๆ ว่า สัจจานุโลมิกญาณ เป็น สัมมาทิฐิแนวโลกุตระ เป็น ชั้นสัจธรรม

มิจฉาทิฎฐิ ความเห็นผิด หลงผิด มี ๒ ระดับ เช่นเดียวกันคือ ทัศนะ แนวความคิด ค่านิยม ที่ปฏิเสธความรับผิดชอบไม่ยอมรับการกระทำของตน กับความไม่รู้ไม่เข้าใจโลกและชีวิตตามสภาวะ หลงมองสร้างภาพไปตามความอยากให้เป็น และอยากไม่ให้เป็นอย่างตนเอง

อย่างไรก็ดี กระบวนการของการศึกษาภายในตัวบุคคลจะเริ่มต้นและดำเนินไปได้ ต้องอาศัยความติดต่อกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและอิทธิพลจากภายนอกเป็นแรงผลักดัน หรือเป็นปัจจัยก่อตัว ถ้าได้รับการถ่ายทอดแนะนำชักจูง เรียนรู้จากแหล่งความรู้ความคิด ที่ถูกต้อง หรือรู้จักเลือก รู้จักมอง รู้จักเกี่ยวข้อง พิจารณาโลกและชีวิตในทางที่ถูกต้องก็จะทำให้เกิด สัมมาทิฎฐิ นำไปสู่การศึกษาที่ถูกต้อง หรือมีการศึกษาแต่ตรงกันข้าม ถ้าได้รับถ่ายทอด และนำชักจูง ได้รับอิทธิพลภายนอกที่ไม่ถูกต้อง หรือ ไม่รู้จักคิด ไม่รู้จักพิจารณา ไม่รู้เท่าทัน ประสบการณ์ต่างๆ ก็จะทำให้เกิด มิจฉาทิฎฐิ นำไปสู่การศึกษาที่ผิด หรือความไร้การศึกษา

โดยสรุปแหล่งที่มาเบื้องต้นของการศึกษา เรียกว่า ปัจจัยแห่งสัมมาทิฎฐิ มี 2 อย่าง คือ

1. ปัจจัยภายนอก เรียกว่า ปรโตโฆสะ แปลว่า เสียงจากผู้อื่น หรือเสียงบอกจากผู้อื่น ได้แก่ การรับถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อนที่คบหา หนังสือสื่อมวลชน และวัฒนธรรม ซึ่งให้ข่าวสารที่ถูกต้อง สั่งสอน อบรม แนะนำชักจูงไปในทางที่ดีงาม

2. ปัจจัยภายใน เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำใจ โดยแยบคาย หมายถึง การคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น

ในทำนองเดียวกัน แหล่งที่มาของการศึกษาที่ผิด หรือความไร้การศึกษา ที่เรียกว่า ปัจจัยแห่งมิจฉาทิฎฐิ ก็มี 2 อย่างเหมือนกัน คือ ปรโตโฆสะ เสียงบอกจากภายนอกที่ไม่ดีงาม ไม่ถูกต้อง และ อโยนิโสมนสิการ การทำใจไม่แยบคาย การไม่รู้จักคิด คิดไม่เป็น หรือ การขาดโยนิโสมนสิการ นั่นเอง

ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นหลักสำคัญของพุทธธรรม เป็นหลักแห่งการศึกษาและฝึกอบรมตนเองมีนักศึกษานำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนดังนี้

7. การสอนไตรสิกขา

ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นหลักสำคัญที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงวางไว้เป็นหลักแห่งการศึกษาและฝึกอบรมตนเองให้เกิดคุณธรรมด้าน ศีล สมาธิ ปัญญา ที่จะดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเข้ากับหลักธรรมชาติของชีวิตและสิ่งแวดล้อมด้วยความสุขสงบเป็นอิสระ มีนักวิชาการด้านการศึกษาได้พัฒนาการสอนแบบไตรสิกขาขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้ชั้นดังนี้

การสอนแบบไตรสิกขานั้น สุนน อมรวิวัฒน์ (2513, หน้า 47-48) กล่าวว่า เป็น การสอนโดยผ่านขั้นตอนในการศึกษา 3 ชั้น ดังนี้

1. ขั้นศีล เป็นการควบคุมให้ผู้เรียนอยู่ในระเบียบ ทั้งทางกาย และวาจา ให้อยู่ใน สภาพเรียบร้อยเป็นปกติ พร้อมทั้งจะเรียน

2. ขั้นสมาธิ ให้ผู้เรียนรวมจิตใจ ความคิดแน่วแน่เป็นจุดเดียว ผู้เรียนตัดสิ่ง ปรกวนอื่นๆ ออกจากความคิดและจิตใจ

3. ขั้นปัญญา เป็นขั้นที่ผู้เรียนใช้สมาธิ การมีจิตแน่วแน่ ทำความเข้าใจปัญหา แก้ไขปัญหาจนเกิดความรู้แจ้ง เข้าใจ แก้ไขปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญาญาณขึ้น ในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่องนั้นได้ถูกต้องตามเป็นจริง

บรรเทา กิตติศักดิ์ (2528, หน้า 289 -290) กล่าวถึง การสอนแบบไตรสิกขา ไว้ว่า การสอนแบบไตรสิกขาเป็นการสอนที่ผู้เรียนจะต้องปฏิบัติจริง จะเป็นปัญญาหรือความรู้ จากการเห็น สภาวธรรมที่เรียนรู้ได้ด้วยตนเองอันเป็นผลจากการพิจารณาในขณะปฏิบัติสมาธิ ภาวนา และนำหลักแห่งความรู้นั้นมาปฏิบัติ โดยเฉพาะฝึกให้มีสติ สำรวม วาจา ใจ อยู่เป็นนิจ ครุเป็นแต่เพียงผู้ชี้แนะให้ผู้เรียนรู้จักการพิจารณาจุดสำคัญหรือปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนการสอนแบบไตรสิกขามี 3 ขั้นตอนคือ

1. นักเรียนรักษาศีล โดยควบคุมกาย วาจา ให้อยู่ในระเบียบวินัย และองค์แห่ง ศีลรักษาศีลมิให้ขาดตกบกพร่อง

2. นักเรียนฝึกสมาธิ ด้วยการสวดมนต์ สำรวมศีลของตนเอง กำหนดลมหายใจ และอุบายฝึกจิตให้มั่นเป็นสมาธิ ควรปฏิบัติทุกวัน วันละ 5-10 นาที

3. นักเรียนฝึกการใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองในขณะที่จิตมีสมาธิ ให้พิจารณา สภาพความเป็นจริงด้วยเหตุด้วยผล พิจารณาร่างกาย ความคิด การปฏิบัติตลอดจนความรู้สึกนึกคิด ให้เข้าใจสภาพความเป็นจริงว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ยั่งยืน ไม่มีสาระ ไม่มียึดถือว่าเป็นของเราหรือเป็นเรา กำหนดสภาพธรรมที่เราได้กระทำว่าผิดศีลอย่างไร และมีอุบายที่จะควบคุม กาย วาจา ใจอย่างไร ที่จะไม่ตกอยู่ในอำนาจของอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ ผู้เรียน สามารถบรรยายลำดับสิ่งที่พิจารณาได้โดยละเอียด และเสนอข้อปฏิบัติได้ถูกต้องตามสภาพ ปัญหาที่เผชิญอยู่ ผู้สอนจะทำหน้าที่สรุปหลักธรรมให้ผู้เรียนได้พิจารณา และให้กำลังใจใน การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา

สุนน อมรวิวัฒน์ (2544, หน้า 120-121) กล่าวถึงไตรสิกขามีลักษณะเด่นที่ใช้ เป็นทฤษฎีจัดกระบวนการเรียนรู้ สรุปวิเคราะห์ได้คือ

1. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักไตรสิกขามีลักษณะบูรณาการและเป็นปัจจัยยา การ ที่ว่ามีลักษณะบูรณาการนั้นเพราะทุกองค์ประกอบมีความผสมผสานกลมกลืนกันได้อย่างได้

สัดส่วนสมดุล สอดคล้องรองรับกันทั้งในด้านที่ต้องละเว้น และในด้านที่ต้องปฏิบัติยากที่จะแยกออกอย่างเดี่ยวๆ และยากที่จะตัดองค์ประกอบใดทิ้งไป ส่วนที่ว่าเป็นปัจจัยการนั้นเพราะศีล สมาธิ ปัญญา เป็นองค์ประกอบที่ต่อเนื่องอิงอาศัยกันตลอด

2. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักไตรสิกขา มีขั้นตอนสืบเนื่องจากอุปธรรมไปสู่นามธรรม เริ่มจากการปฏิบัติง่ายไปสู่การปฏิบัติยากขึ้นตามลำดับ ไม่สามารถรวบรัดหรือลัดขั้นตอน ดังเช่นการกำจัดกิเลสอย่างหยาบในใจไปสู่การกำจัดกิเลสที่ละเอียดฝังลึกในกมลสันดาน ผู้เรียนหลักไตรสิกขาจึงต้องเรียนรู้ด้วยตนเอง ประเมินตนเองอย่างพากเพียรอดทน ตั้งใจมั่น และใช้ปัญญา

3. การฝึกหัดอบรมตนตามหลักไตรสิกขาจะบรรลุผลได้ด้วยการกระทำ การปฏิบัติจริง การคิด การควบคุมพฤติกรรมของตน ศีล สมาธิ ปัญญา ยังไม่เกิดขึ้นได้เพียงการอ่านและการฟังเท่านั้น แต่เน้นภาวนาคือปฏิบัติจนสามารถเห็นผลได้ด้วยตนเอง

4. หลักไตรสิกขาเป็นระบบการฝึกหัดอบรมให้บุคคลละเว้นสิ่งที่ควรละเว้น และเพิ่มพูนการปฏิบัติในสิ่งที่ควรปฏิบัติ ผู้เรียนจึงต้องมีกัลยาณมิตรที่คอยชี้แนะแนวทางให้รู้จักคิด ใช้ปัญญาฝึกฝนไปที่ละน้อยจนสามารถรู้จักผิดชอบชั่วดี

เมื่อบุคคลได้พัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขา บุคคลนั้นย่อมมีคุณสมบัติที่สมบูรณ์ ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) เรียกว่า “ภาวิตตะ” แปลว่า ผู้ได้พัฒนาตนแล้ว พระคุณเจ้าได้อธิบายคุณสมบัตินี้ 4 ประการดังนี้

1. ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว (มีกายภาวนา) คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี เริ่มแต่รู้จักบริโภคปัจจัย 4 รู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายในการเสพหรือใช้สอยอุปกรณ์ตลอดจนเทคโนโลยีทั้งหลายในทางที่เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิต (กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น ดูแลเป็น ฟังเป็น ฯลฯ)

2. ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว (มีศีลภาวนา) คือ มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ดำรงตนอยู่ในวินัยและอาชีพะที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์ และส่งเสริมสันติสุข (เสวนา-คบหาเป็น สังคมเป็น พุดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น)

3. ภาวิตจิต มีจิตที่พัฒนาแล้ว (มีจิตภาวนา) คือ มีจิตใจที่ฝึกอบรมดีแล้ว สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือประกอบด้วยคุณธรรม เช่นความเมตตากรุณา ความเอื้ออาทร มีมุทิตา ความเคารพอ่อนน้อม ความกตัญญูกตเวที เป็นต้น สมบูรณ์ด้วย สมรรถภาพจิต คือ มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง มีความเพียรพยายาม มีความอดสาหวิริยะรับผิดชอบ มีสติสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วย สุขภาพจิต คือ มีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิ่ม ผ่องใส และสงบสุข (ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น)

4. ภาววิปัญญา มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว (มีปัญญากวาวนา) คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุผล มองเป็นสิ่งที่ทั้งหลายตามเป็นจริง หรือตามที่มันเป็น ปราศจากอคติและแรงจูงใจ เคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดาของโลกและชีวิต เข้าถึงอิสรภาพปลอดทุกข์ ปราศปัญหา (คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ดับทุกข์เป็น)

นอกจากคุณธรรมด้านไตรสิกขาแล้ว ในพระพุทธศาสนายังปรากฏหลักธรรมคำสอน ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เทศนาโปรดเวไนยสัตว์อีกได้แก่ชาดกซึ่งมีความสำคัญ ดังจะกล่าวต่อไปดังนี้

8. คำสอนประเภทชาดก

ความหมายของชาดก

มีผู้ให้ความหมายของชาดกไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายชาดกไว้ว่า "ชาดก (ชาดก) น. เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในชาติก่อนๆ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ชื่อนี้, ชื่อคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาส่วน 1 ใน 9 ส่วน ที่เรียกว่า นวังกสัตตสุตตสารี (ป.)" (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525, หน้า, 265)

สิบบงศ์ ธรรมชาติ (2542, หน้า, 1) กล่าวถึงชาดกว่า ชาดก หมายถึง เรื่องราวของพระพุทธเจ้าในอดีต ซึ่งเสวยพระชาติในสภาพต่างๆ ทั้งที่เป็นมนุษย์และสัตว์ (พระพุทธเจ้าในอดีตเรียกว่าพระโพธิสัตว์หรือมหาสัตว์)

สุชาติ หงษา (2549, หน้า, 43) ให้ความหมายชาดกไว้ว่า ชาดก หมายถึง เรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ช่วงที่บำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์จนสะสมบารมีได้ครบถ้วนในพระชาติสุดท้าย นอกจากนี้ก็จะมีแทรกนิทานพื้นเมือง หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเข้าไป ชาดกนี้อยู่ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย มีจำนวน 547 เรื่อง โดยมีชื่อนานิบาดชาดก และกัจจายอยู่ใน "นวังกสัตตสุตตสารี" อันเป็นส่วนหนึ่งในคำสอนของพระพุทธองค์ด้วย

กล่าวโดยสรุปชาดกหมายถึง เรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ซึ่งเสวยพระชาติในสภาพต่างๆ ทั้งที่เป็นมนุษย์และสัตว์ เพื่อบำเพ็ญบารมีให้ครบ แล้วตรัสรู้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาดกทั้งหมดเป็นอดีตนิทานที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นมาแสดงประกอบหลักธรรมคำสอน เพื่อให้หมู่ชนเข้าใจธรรมที่ทรงแสดงได้ง่าย และแจ่มชัดขึ้น

ความสำคัญของชาดก

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539, หน้า 7) กล่าวถึงชาดกว่า ชาดก เป็นคัมภีร์หนึ่งใน ๑๕ คัมภีร์ของขุททกนิกายคัมภีร์ชาดกแบ่งเป็น 2 ภาค คือ พระไตรปิฎกเล่มที่ 27 และเล่มที่ 28 ชาดกทั้งหมดเป็นอดีตนิทานที่พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นมาแสดงเพื่อเป็น

ข้อเปรียบเทียบเรื่องที่เป็นปัจจุบันซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้น การแสดงชาดกเป็นการหลีกเลี่ยงการแสดงธรรมกระทบตนเองและผู้อื่น หรือแสดงธรรมเสียดสีผู้อื่น เพราะเป็นการสอนธรรมโดยให้ตัวละครในนิทานเป็นผู้สอนและรับฟังคำสอน ทำให้ผู้ฟังรู้สึกว่ามีส่วนได้กระทบตนเอง มีความเพลิดเพลินและสามารถน้อมนำธรรมนั้นๆ มาประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมได้

ประเภทของชาดก

ชาดกแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, หน้า 7)

ประเภทที่ 1 เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารของบ้านเมืองสมัยโบราณก่อนสมัยพุทธกาล เช่น เรื่องที่ชายวุกุมารในทีฆโกสลชาดกข้อ 371 ในอัทธพวรรค ปัญจนินบาตซึ่งเป็นผู้รวบรวมแคว้นกาสิและโกศลเข้าอยู่ในปกครองเดียวกันมาจนถึงสมัยพุทธกาล ชาดกเรื่องนี้มิได้มุ่งแสดงเนื้อหาทางประวัติศาสตร์แต่มุ่งแสดงหลักธรรมคือการไม่ล่วงละเมิดคำสอนของมารดาบิดา การรู้จักให้อภัยแก่ศัตรูเป็นสำคัญ โดยความก็คือการมีเมตตากรุณา ไม่ผูกเวรก่อศัตรูต่อกันนั่นเอง

ประเภทที่ 2 เป็นนิทานพื้นบ้าน ซึ่งมีอยู่ในถิ่นต่างๆ ของชมพูทวีปตลอดไปถึงแถบอาหรับเปอร์เซีย ข้อนี้เห็นได้ชัดในนิทานชาดกหลายเรื่องที่ตรงกับนิทานในอีสปเปอร์หรือนิทานอีสป เช่น สุวณฺณแห่งสชาดก ทั้ง 136 ในอัมปทานวรรคเอกกนิบาต พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นหงส์มีขนเป็นทอง ถูกภรรยาและธิดาจับตอนขนจนหมด ขนที่ขึ้นมาใหม่กลับขาวปกติ ตรงกับเรื่องห่านทองในนิทานอีสปเรื่องทั้ง 2 หากถอดใจความคงได้ในคติโบราณที่ว่า “โลกมาก ลากหาย” ซึ่งเป็นคติชาวบ้าน

ประเภทที่ 3 เป็นนิทานเทียบสุภาษิต เช่น เรื่องคนพูดกับสัตว์ สัตว์พูดกับสัตว์ หรือเทวดาแสดงธรรมเป็นต้น เช่น เรื่องกัณชาดกข้อ 13 ในสีลวรรค เอกกนิบาต เทวดาโพธิสัตว์ดำเนินเรื่องที่ต้องดำเนิน 3 อย่าง จึงกล่าวว่า นำคำหนักนที่มีลูกศรเป็นอาวุธยิงไปเต็มกำลัง นำคำหนักนบทที่มีสัตว์เป็นผู้นำ อนึ่ง แม้ชายผู้ตกอยู่ในอำนาจของสตรีก็นำคำหนัก

วัตถุประสงค์ของภาพชาดกในจิตรกรรมฝาผนัง

ชาดกที่มีมาในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มีจำนวน 547 เรื่อง ที่เรียกว่า นิบาตชาดก ในนิบาตชาดกนั้น มีชาดกที่สำคัญที่คนไทยรู้จักดีคือ เรื่องพระเจ้าสิบชาติ เป็นเรื่องที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวดชาติละบารมีเรียกว่า ทศบารมี หรือบารมี 10 ทัดจนตรัสรู้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรื่องราวของพระพุทธองค์ในพระชาติสุดท้ายเรียกว่า พุทธประวัติ จากทศชาติถึงพุทธประวัติที่นิยมนำไปเขียนเป็นจิตรกรรมฝาผนังสืบเนื่องมาแต่สมัยโบราณจวบจนปัจจุบันดังปรากฏหลักฐานอยู่โดยทั่วไป ดังที่ จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ (2530, หน้า, 256) กล่าวว่าจิตรกรรมฝาผนังมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายความเชื่อและเหตุผลแห่งหลักธรรมต่างๆ ให้คนทั่วไปเกิดความเข้าใจ ยอมรับ และเชื่อได้โดยง่าย การนำเอาหลักธรรมคำสอนทางศาสนา ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมมาคิดแปลเขียนออกเป็นรูปภาพ

ซึ่งเป็นรูปธรรม มีอุปมาแบบต่างๆ ทางจิตรกรรมเทียบความคิดทางธรรมะออกมาให้ปรากฏ ต้องอาศัยคุณสมบัติที่เป็นความสวยงามของรูปแบบทางจิตรกรรมเป็นสิ่งล่อเร้า ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการเขียนภาพจิตรกรรมขึ้นก็เพื่อเป็นสิ่งรับใช้ศาสนาโดยอาศัยรูปแบบของจิตรกรรมเป็นธรรมกถึก

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกใช้จิตรกรรมฝาผนังแบบไทยประเพณี ซึ่งมีรูปแบบความงามเป็นเลิศตามหลักองค์ประกอบศิลป์ ใช้เป็นสื่อประกอบการเรียนการสอนศิลปะ เรื่อง องค์ประกอบศิลป์ ใช้เนื้อหาอันเป็นเรื่องพุทธประวัติและชาดกจากภาพจิตรกรรมนั้นสอดแทรกคุณธรรมด้านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ในการเรียนการสอนแบบบูรณาการไตรสิกขาเรื่อง องค์ประกอบศิลป์ ในรายวิชา ศิลปะ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

สรุปไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นหลักสำคัญที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงวางไว้เป็นหลักแห่งการศึกษาและฝึกอบรมตนเองให้เกิดคุณธรรมด้าน ศีล สมาธิ ปัญญา ที่จะดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเข้ากับหลักธรรมชาติของชีวิตและสิ่งแวดล้อมด้วยความสุขสงบเป็นอิสระหลุดพ้นจากการครอบงำของ อวิชชา อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า "วิมุตติ" หรือ "พระนิพพาน" การนำหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) มาบูรณาการในการเรียนศิลปะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ผู้วิจัยจะบูรณาการโดยนำหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) มาแยกเป็นมรรค 8 ประยุกต์ให้เข้ากับเนื้อหาสาระวิชาศิลปะ (องค์ประกอบศิลป์) สอดแทรกในการเรียนการสอนทั้งด้านเนื้อหา ทฤษฎี และทักษะปฏิบัติการวาดภาพ ให้นักเรียนเข้าใจ เห็นความสำคัญ และน้อมนำไปปฏิบัติจริง ในชีวิตประจำวัน ด้วยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ บูรณาการแบบสอดแทรก (infusion)

คุณธรรมด้านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ที่จะนำไปสอดแทรกในวิชาศิลปะ หมายถึง กระบวนการทางพฤติกรรมที่ดีงาม ซึ่งแสดงออกทางกาย วาจา ใจในเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา

1. ศีล หมายถึง การดำเนินชีวิตเป็นอยู่ที่ปราศจากการเบียดเบียนไม่ก่อความเดือดร้อนต่อตนเองผู้อื่น ประกอบด้วย
 - 1.1 สัมมาวาจา เจรจาชอบ ได้แก่ เว้นการพูดเท็จ เว้นการพูดส่อเสียด เว้นการพูดคำหยาบ เว้นการพูดเพ้อเจ้อ
 - 1.2 สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ ได้แก่ เว้นการทำลายชีวิต เว้นการเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นความประพฤตินิดในกาม
 - 1.3 สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตชอบ ได้แก่ ความขยันหมั่นเพียร ในการทำงาน ไม่คั่งค้าง
2. สมาธิ หมายถึง สภาวะจิตที่หนักแน่นมั่นคง มีความสุขสงบแน่วแน่ ประกอบด้วย

2.1 สัมมาวายามะ เพียรชอบ ได้แก่ เพียรป้องกัน หรือเพียรระวัง (อกุศลที่ยังไม่เกิด) เพียรละ หรือเพียรกำจัด (อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว) เพียรเจริญ หรือ เพียรสร้าง (กุศลที่ยังไม่เกิด) เพียรอนุรักษ์ หรือเพียรรักษาและส่งเสริม (กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)

2.2 สัมมาสติ ระลึกรชอบ ได้แก่ ใช้สติควบคุมตนเองทั้งกาย วาจา ใจ มีสติในการแก้ปัญหาได้ถูกต้อง มีการไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนที่จะตัดสินใจปฏิบัติ

2.3 สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ ได้แก่ การควบคุมจิตใจตนเองให้มีความตั้งมั่น แน่วแน่ในสิ่งที่กระทำ ด้วยจิตที่เป็นกุศล

3. ปัญญา หมายถึง ความรู้เข้าใจเหตุผล เข้าใจความจริงของชีวิต ประกอบด้วย

3.1 สัมมาทิฎฐิ เห็นชอบ ได้แก่ ความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม สามารถแยกแยะได้ว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ สิ่งใดควรเชื่อสิ่งใดไม่ควรเชื่อ สิ่งใดเป็นคุณสิ่งใดเป็นโทษ แล้วปฏิบัติในสิ่งนั้นได้ถูกต้อง

3.2 สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ได้แก่ ความนึกคิดไม่โลภ ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยากต่างๆ ความนึกคิดไม่มีความเคียดแค้นชิงชัง มองในแง่ร้ายต่างๆ ความนึกคิดไม่มีความเบียดเบียนคิดทำร้ายหรือทำลาย

การจัดการเรียนรู้แบบปกติ

1. ความหมาย

การสอนแบบปกติเป็นวิธีการสอนแบบหนึ่งที่นักวิชาการกล่าวถึงความหมายไว้ดังนี้

กรมวิชาการ (2543, หน้า 179 -180) กล่าวว่า การสอนแบบทั่วไปที่เคยปฏิบัติมามากจะมีลักษณะเป็นแบบบรรยาย โดยที่ผู้สอนเป็นฝ่ายเตรียมการศึกษาเนื้อหามาแล้วอย่างดี ผู้เรียนเป็นฝ่ายมารับผลการศึกษาค้นคว้านั้น โดยทั่วไปมักจะเป็นการสื่อความหมายทางเดียวคือ จากผู้สอนไปสู่ผู้เรียน โดยผู้เรียนจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนน้อย เพียงแต่จดบันทึกหรือซักถามบางครั้ง

เสาวนีย์ ดำรงโรจน์สกุล (2544, หน้า 7) กล่าวถึงวิธีสอนแบบปกติไว้ว่า เป็นการสอนที่ครูนิยมใช้กันทั่วไป ได้แก่ การบรรยาย การอภิปราย การซักถาม การจดบันทึก และการทำแบบฝึกหัด

กรมวิชาการ (2543, หน้า 48) ให้ความหมายวิธีสอนแบบปกติว่า เป็นกระบวนการจัดประสบการณ์เรียนการสอนที่มีกิจกรรมหรือประสบการณ์ต่างๆ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตรงตามจุดประสงค์การสอนที่ได้กำหนดไว้ มีลำดับขั้นของกิจกรรมหรือประสบการณ์ที่เริ่มตั้งแต่ง่ายไปยาก ให้เห็นเป็นลำดับและที่สำคัญคือครูผู้สอนสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

2. ขั้นตอนการจัดการเรียนรู้แบบปกติ

ตามคู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ โดยจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการอธิบาย การทำงานกลุ่มของนักเรียนเป็นหลัก ซึ่งการเรียนแบบปกติแบ่งเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นนำ คือ การเตรียมความพร้อมก่อนการเรียน เพื่อนำเข้าสู่บทเรียนให้นักเรียนมีความพร้อมโดยการสร้างความสนใจ
2. ขั้นสอน คือ การที่ครูสอนเนื้อหาโดยให้นักเรียนเข้ากลุ่มปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน
3. ขั้นสรุป คือ การที่นักเรียนและครูร่วมกันสรุปความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน

3. ข้อดีและข้อเสียของการจัดการเรียนรู้แบบปกติ

การสอนแบบปกติมีทั้งข้อดีและข้อเสียนักวิชาการทางการศึกษากล่าวถึง ดังนี้

ข้อดี

พระมหาขงสวรรค์ วรสิงห์ (2548, หน้า 30) กล่าวถึงข้อดีตามแนวคิดของผู้ช่วยศาสตราจารย์สุพิน บุญชูวงศ์ ไว้ดังนี้

1. สอนได้รวดเร็ว เนื่องจากครูเป็นฝ่ายพูดบรรยายเสียเป็นส่วนใหญ่ จึงสามารถบรรยายข้อเท็จจริงต่างๆ
2. ใช้สอนนักเรียนได้ไม่จำกัดจำนวน ใช้สอนตั้งแต่กลุ่มเล็กจนถึงกลุ่มใหญ่
3. เหมาะสำหรับเนื้อหาที่ยากทำให้ง่ายขึ้น ง่ายแก่การเข้าใจ
4. ส่งเสริมทักษะการย่อและเขียน

พระมหาขงสวรรค์ วรสิงห์ (2548, หน้า 30) กล่าวถึงข้อดีไว้ว่า สะดวกในการนำมาใช้สอน เพราะผู้สอนไม่จำเป็นต้องมีการเตรียมเนื้อเรื่องสภาพแวดล้อมในการเรียนรู้หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ มากมายนัก ยิ่งใช้วิธีสอนแบบบรรยายอย่างเดียว ไม่มีกิจกรรมอย่างอื่นประกอบ ก็สามารถใช้กระดาษบันทึกเพียงแผ่นสองแผ่นก็สามารถทำการสอนได้

ข้อเสีย

พระมหาขงสวรรค์ วรสิงห์ (2548, หน้า 30) กล่าวถึงข้อเสียวิธีสอนแบบปกติตามแนวคิดของ ผกา สัตยธรรม ไว้ ดังนี้

1. เป็นการถ่ายทอดความรู้จากอาจารย์ผู้บรรยายแต่ฝ่ายเดียวเป็นส่วนใหญ่ การแสดงความคิดเห็นหรือการตอบสนองการบรรยาย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้เกิดการคิดและการเรียนรู้มีบ้างเป็นส่วนน้อย
2. แม้จะมีการใช้สื่อการสอนที่ดี มีผู้บรรยายที่ดี แต่บางลักษณะวิชาต้องการทักษะในเชิงปฏิบัติการจากการสอนและการเรียน

สมคิด อิศระวัฒน์ (2543, หน้า 134) กล่าวถึง ข้อเสียไว้ว่า ความคงทนในการเรียนรู้เกิดขึ้นได้น้อย เพราะการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นแบบผิวเผิน ผู้เรียนไม่มีโอกาสในการแสดงออก บทบาทคือผู้นั่งฟัง หากผู้สอนไม่มีความสามารถในการถ่ายทอด ใช้เสียงในระดับเดียวกัน ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่าย ง่วงนอนและเกิดความไม่สนใจ

อย่างไรก็ตามการสอนแบบปกติหรือแบบบรรยายถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญเบื้องต้นในการเรียนการสอน เพราะในการสอนทุกๆ วิธีการจะต้องมีการบรรยายหรือการบอกแทรกอยู่ในวิธีการนั้นๆ อยู่เสมอ สอดคล้องกับผกา สัตยธรรม (2524, หน้า 146) กล่าวไว้ว่า หากการเรียนการสอนขาดการบอกหรือบรรยายแล้วก็คงไม่สามารถสื่อสารหรือทำกิจกรรมนั้น ๆ ให้สำเร็จได้

สรุปการจัดการเรียนรู้แบบปกติ หมายถึง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ วิชา ศ 43101 ศิลปะชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ตามคู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ โดยจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นการอธิบาย การทำงาน กลุ่มของนักเรียนเป็นหลัก ซึ่งการเรียนแบบปกติแบ่งเป็น 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นนำ คือ การเตรียมความพร้อมก่อนการเรียน เพื่อนำเข้าสู่บทเรียนให้นักเรียนมีความพร้อมโดยการสร้างความสนใจ
2. ขั้นสอน คือ การที่ครูสอนเนื้อหาโดยให้นักเรียนเข้ากลุ่มปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน
3. ขั้นสรุป คือ การที่นักเรียนและครูร่วมกันสรุปความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

1. ความหมายของผลสัมฤทธิ์

การเรียนการสอนในปัจจุบันครูผู้สอนจะประเมินผลการเรียนของนักเรียนว่าบรรลุจุดประสงค์การเรียนหรือไม่นั้น ส่วนหนึ่งของการประเมิน ได้จากการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน ดังนั้น ในสภาพปัจจุบันจึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษาว่า มีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนแตกต่างกัน ปัจจัยต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน และมีอิทธิพลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน (achievement) เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จหรือความล้มเหลวของการจัดการศึกษา ดังนั้น นักจิตวิทยาและนักการศึกษาหลายท่านจึงถือเป็นหน้าที่สำคัญที่จะศึกษาและวิจัย เพื่อให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงสุดมีนักการศึกษาหลายท่านให้ความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้

จิรากุล พิพัฒน์ตันติศักดิ์ (2548, หน้า 14) กล่าวถึง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามความหมายของฮูเซนและโพสเทิลท์วาท (Husen & Postlethwaite, 1985, p.35) ว่า

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นผลสะท้อนของความรอบรู้และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างที่ทักษะและความรู้กำลังพัฒนา

และความหมายของกูด (Good, 1973, p.7) ว่าผลสัมฤทธิ์ หมายถึง ความสำเร็จ (accomplishment) ความคล่องแคล่ว ความชำนาญในการใช้ทักษะหรือการประยุกต์ใช้ความรู้ต่างๆ สำหรับความหมายคำว่า "ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน" (academic achievement) หมายถึง ความรู้หรือทักษะอันเกิดจากการเรียนรู้ในวิชาต่างๆ ที่ได้เรียนมาแล้ว ซึ่งได้จากผลการทดสอบของครูผู้สอนหรือผู้รับผิดชอบในการสอน หรือทั้งสองอย่างรวมกัน

ไพศาล หวังพานิช (2526, หน้า 89) สรุปว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคือ คุณลักษณะของบุคคลอันเกิดจากการเรียนการสอน เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและประสบการณ์การเรียนรู้ที่เกิดจากการฝึกฝน อบรม หรือจากการสอน การวัดผลสัมฤทธิ์จึงเป็นการตรวจสอบระดับความสามารถของบุคคลว่าเรียนรู้แล้วเท่าไร มีความสามารถชนิดใดสามารถวัดได้โดยการใช้แบบทดสอบต่างๆ เช่น ข้อสอบวัดผลสัมฤทธิ์

กล่าวโดยสรุปแล้ว ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หมายถึง ความรู้ความสามารถในการเรียนเกี่ยวกับหลักแห่งองค์ประกอบศิลป์ ทักษะธาตุ และหลักไตรสิกขาในรายวิชา ศ 43101 ศิลปะชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

2. องค์ประกอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจอย่างมากในวงการการศึกษา แต่เป็นเรื่องที่มีความยุ่งยากและซับซ้อนมาก เพราะมีองค์ประกอบหรือปัจจัยต่าง ๆ มากมายที่เป็นตัวแปรที่ผสมผสานกัน ซึ่งอาจส่งผลให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแตกต่างกัน

สุมิตรา อังวัฒนกุล (2539, หน้า 41-53) ได้สรุปปัจจัยที่ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยแบ่งออกเป็น 4 ปัจจัย ดังนี้

1. ปัจจัยเกี่ยวกับตัวนักเรียน จากแนวคิดของนักจิตวิทยา กลุ่มพฤติกรรมนิยม (behavioral psychologists) เชื่อว่า คนเราทุกคนสามารถที่จะเรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างได้ถ้ามีตัวกระตุ้นและการเสริมแรงการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการด้านกลไกที่ถูกควบคุมจากสิ่งต่างๆ ภายนอก แต่นักจิตวิทยา กลุ่มความคิด ความเข้าใจ (cognitive psychologists) เชื่อว่า นักเรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ ความรู้และสติปัญญา ตลอดจนกระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดต่อผลสัมฤทธิ์ในการเรียน ครูเป็นเพียงผู้รับผิดชอบในการสอนแต่นักเรียนเป็นเพียงผู้รับผิดชอบในการเรียน

2. ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางการเรียนการสอนภาษาในโรงเรียน มิได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยเกี่ยวกับตัวนักเรียนหรือการเรียนการสอนเท่านั้น

3. สภาพแวดล้อมโดยทั่วไป สภาพแวดล้อมทางครอบครัว และสภาพแวดล้อมที่ไม่ได้เกิดจากตัวนักเรียนเอง

4. ปัจจัยเกี่ยวกับการเรียนการสอน และปัจจัยที่เกี่ยวกับบริบทการเรียนการสอน ปัจจัยนี้รวมถึงปัจจัยด้านตัวผู้สอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในและนอกชั้นเรียน และด้านจุดมุ่งหมายของการสอน

สมิตรา อังวัฒนกุล (2539, หน้า 1-53) ได้สรุปเพิ่มเติมว่า ปัจจัยที่สำคัญต่อ กิจกรรมการเรียนการสอนทั้งในและนอกชั้นเรียนมี 3 ปัจจัย คือ

1. ปัจจัยด้านตัวผู้สอน (teacher variable) ผู้สอนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะ ให้ความรู้ ครูจะต้องเข้าใจเรื่องของหลักสูตรในการจัดการเรียนการสอน ครูต้องมีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์มาก ทราบแนวการสอนที่ดี และมีศรัทธาต่อการประกอบอาชีพครู ย่อมจะสอนนักเรียนให้ได้รับความรู้ ประสบการณ์เป็นอย่างดี ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับ วิธีการสอนต่างๆ จะช่วยเพิ่มพูนความรู้ และประสบการณ์ของครูให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะส่งผลต่อเนื่องไปถึงประสิทธิภาพที่น่าพอใจของนักเรียนด้วย นอกจากนี้ครูเป็นผู้ตั้งจุดประสงค์ ประยุกต์เนื้อหาในบทเรียน พัฒนาหลักสูตร เตรียมแผนการสอน กำหนด พฤติกรรมในชั้นเรียนสร้างมาตรฐานและประเมินผลสัมฤทธิ์ของการเรียนของนักเรียน

2. ปัจจัยด้านการสอน (instructional variable) เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการ จัดการให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้และร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในและนอกชั้นเรียน เพื่อให้ นักเรียนประสบความสำเร็จในการเรียน ทั้งนี้จะสอนโดยเน้นเนื้อหาและการจัดการจัดกิจกรรม ทุกด้านที่จะพัฒนาเกี่ยวกับวิชาเรียน

3. ปัจจัยด้านสังคม (social variables) เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคม เช่น การเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่พูดภาษาอังกฤษ การสนับสนุนทางการเรียนของครอบครัว สรุปโดยรวมได้ว่า ปัจจัยในการเรียนภาษาอังกฤษในฐานะภาษาต่างประเทศหรือภาษาที่สอง นั้นได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเรียนหลายด้าน เช่น ด้านนักเรียน ด้าน ครอบครัว ด้านการเรียนการสอน และด้านสังคม

3. ลักษณะของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ลักษณะของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนมีหลากหลาย ดังเช่น อุทุมพร จามรมาน (2535, หน้า 1 - 9) ได้จำแนกผลสัมฤทธิ์ออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านสมอง จำแนกออกเป็น 6 ด้าน ดังนี้

1.1 ผลสัมฤทธิ์ด้านความจำ เป็นสิ่งที่สำคัญทางการเรียน ความจำเป็น ตัวเสริมให้เกิดความรู้ความสามารถในการเรียน ความจำเป็นผลสัมฤทธิ์พื้นฐานก่อนการแสดง ความสามารถในระดับสูงขึ้น

1.2 ผลสัมฤทธิ์ด้านความเข้าใจ เป็นการแสดงความสามารถในระดับสูงขึ้น กว่าความจำ

1.3 ผลสัมฤทธิ์ด้านการนำไปใช้ คือ การนำความรู้ที่ได้เรียนไปแล้วไปใช้ในสถานการณ์ใหม่ ถือว่าเป็นการบรรลุจุดมุ่งหมายของการนำไปใช้

1.4 ผลสัมฤทธิ์ด้านการวิเคราะห์ เป็นการแยกแยะเนื้อหาให้เป็นส่วนย่อยแล้วระบุส่วนย่อยกับส่วนย่อย หรือส่วนย่อยกับส่วนใหญ่

1.5 ผลสัมฤทธิ์ด้านการสังเคราะห์เป็นการนำสิ่งที่วิเคราะห์มาผสมผสานเป็นเรื่องใหม่

1.6 ผลสัมฤทธิ์ด้านการประเมินค่า ความสามารถในการประเมินค่า เพื่อให้ได้คุณค่าบางอย่าง ถือว่าเป็นขั้นสุดท้ายของการพัฒนาทางสังคมของนักเรียน

กล่าวโดยสรุป ความสามารถในการเรียนวิชาต่างๆ โดยบรรลุจุดมุ่งหมาย ด้านความจำ ด้านความเข้าใจ ด้านการนำไปใช้ เป็นการแสดงความสามารถในระดับต่ำส่วนด้านการวิเคราะห์ ด้านการสังเคราะห์ และด้านการประเมินค่า เป็นการแสดงความสามารถในระดับสูง

2. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านจิตใจและสังคม จำแนกออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

2.1 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านจิตใจ เป็นสิ่งที่เป็นนามธรรมและมีขอบเขตกว้างมาก ตั้งแต่การรับรู้จนถึงความพึงพอใจในคุณค่า แบ่งย่อยออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่

2.1.1 ขั้นการรับรู้ เป็นระดับต่ำ หมายถึง การที่บุคคลแต่ละคนเปิดใจอยากรับรู้ว่าจะเกิดอะไรขึ้นภายนอกบ้าง คือ การรู้ตัวและการตั้งใจรับรู้เพิ่ม

2.1.2 ขั้นการตอบสนอง เป็นขั้นที่นักเรียนได้ตอบด้วยท่าทีต่อคน สิ่งของ และปรากฏการณ์

2.1.3 ขั้นการแสดงคุณค่า เป็นขั้นที่มีการรับรู้คุณค่า

2.1.4 ขั้นการสร้างมโนทัศน์ของคุณค่า เป็นขั้นการสร้างความเข้าใจ เช่น การทำซ้ำ การบันทึกคุณค่า แล้วจึงเก็บไว้ในสมอง

2.1.5 ขั้นการแสดงลักษณะ เป็นขั้นการแสดงบุคลิกนิสัยของบุคคลเหล่านั้น ออกมาสรุปผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านจิตใจที่นิยมกล่าวถึง คือ การปรับตัว ค่านิยม เจตคติ ความชื่นชมในศิลปะ สุนทรียภาพ และความสนใจของนักเรียน

2.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านสังคม จุดมุ่งหมายหลักต้องการให้นักเรียนเป็นคนดีของสังคม ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านร่างกายและทักษะ แบ่งย่อยออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

2.2.1 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านร่างกาย ได้แก่ พัฒนาการด้านส่วนสูง น้ำหนัก ฯลฯ

2.2.2 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านทักษะกล้ามเนื้อ ได้แก่ ความคล่องแคล่ว ว่องไว

2.2.3 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนด้านทักษะทางภาษาและคณิตศาสตร์ ต่างจาก ด้านทักษะทางกีฬา

3. ผลสัมฤทธิ์ที่เกี่ยวกับด้านทักษะทางภาษา (อุทุมพร จามรمان, 2535, หน้า 1-9) แบ่งออกเป็น 4 ทักษะ ดังนี้

3.1 ทักษะการฟัง ผลสัมฤทธิ์ที่เกี่ยวกับด้านทักษะทางการฟัง ได้แก่ การฟังให้ถูกต้องและการฟังด้วยความเข้าใจ

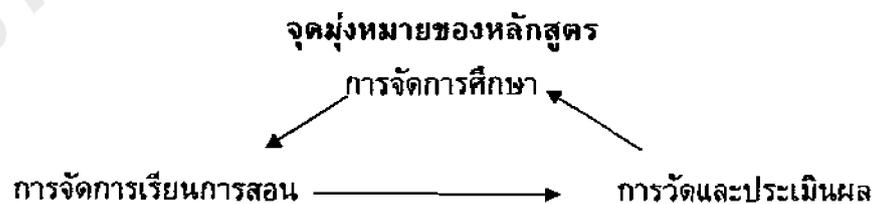
3.2 ทักษะการพูด ได้แก่ การพูดถูกต้องทั้งจังหวะคำ เสียงสูง - ต่ำ พูดได้ครบถ้วนตามเนื้อหา พูดได้ตอบด้วยเหตุผล พูดเพื่อสื่อสารความหมาย บุคลิกภาพในการพูดและการพูดในโอกาสต่าง ๆ

3.3 ทักษะการอ่าน ได้แก่ การอ่านออกเสียงให้ถูกต้อง อ่านในใจอย่างเข้าใจ ความเร็วในการอ่าน แปลความ ตีความและสรุปความได้ถูกต้อง

3.4 ทักษะการเขียน ได้แก่ ลายมือ การเขียนอย่างถูกต้อง เขียนสื่อสาร ความเร็วในการเขียน

4. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

หลักการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน คือ การพยายามที่จะจัดให้ได้ตรงตามจุดมุ่งหมายของการเรียนการสอนและตรงตามเนื้อหาสาระที่ครูจัดการเรียนการสอน ดังนั้น การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจึงต้องมุ่งที่จะทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายของหลักสูตรระดับต่างๆ การจัดการศึกษาลดลงจนการเรียนการสอน เทคนิควิธี การวัดและประเมินการจัดการเรียนการสอนของครูรายละเอียดดังแผนภูมิแสดงความสัมพันธ์ระหว่างจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการเรียนการสอนการวัดและประเมินผล ต่อไปนี้

ภาพ 2 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล

ที่มา : (อุทุมพร จามรมาน, 2535, หน้า 1)

จากภาพ 2 สรุปได้ว่า การวัดและการประเมินผลการเรียน คือ กระบวนการตรวจสอบนักเรียนว่าได้พัฒนาไปถึงจุดหมายปลายทางของหลักสูตรและมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์หรือไม่ รวมทั้งเป็นสิ่งที่ทำให้ทราบว่านักเรียนเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ การวัดและการประเมินผลการเรียนมีจุดประสงค์ดังต่อไปนี้คือ การจัดตำแหน่งเป็นการศึกษาว่า นักเรียนแต่ละคนมีความรู้หรือทักษะเพียงพอหรือไม่ ซึ่งจะทำให้ทราบจุดเด่นจุดด้อยของนักเรียนเปรียบเทียบความสามารถเด็กเป็นการประเมินพัฒนาการของเด็ก แล้วนำไปทำนายเพื่อเป็นการแนะแนวทางในการประกอบอาชีพหรือศึกษาต่อ นำไปประเมินค่าซึ่งจะทำเมื่อการสอนสิ้นสุดรายละเอียดความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ดังแสดงในภาพ 4

ภาพ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างหลักสูตรและผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
ที่มา : (อุทุมพร จามรมาน, 2535, หน้า 15)

จากภาพ 3 สรุปได้ว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนตามหลักสูตรต่างๆ เป็นเครื่องชี้ความสำเร็จในการจัดการศึกษาของหลักสูตรนั้นๆ เกี่ยวข้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เนื้อหาสาระการจัดการเรียนการสอน และการวัดประเมินผล ดังนั้นผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจึงเป็นเครื่องชี้ความสำเร็จในการจัดการศึกษาของหลักสูตรและเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้อง

สรุปผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหมายถึง ความรู้ความสามารถในการเรียนเกี่ยวกับหลักแห่งองค์ประกอบศิลป์ ทักษะธาตุ และหลักไตรสิกขาในรายวิชา ศ 43101 ศิลปะชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัยได้แก่ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ด้านทักษะพิสัย ได้แก่ ผลงานการวาดภาพ และด้านจิตพิสัย ได้แก่ คุณธรรมด้านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และเจตคติต่อการเรียนวิชาศิลปะ

เจตคติ

1. ความหมายของเจตคติ

มีผู้ให้ความหมายของเจตคติไว้ดังนี้

ทรงพล ภูมิพัฒน์ (2538, หน้า 184) ให้ความหมายของเจตคติว่าเป็น ความพร้อมที่บุคคลจะตอบสนองต่อสิ่งเร้าต่างๆ ในลักษณะหนึ่งลักษณะใด ซึ่งอาจวัดได้ ในเชิงของความเข้มข้นของการตอบสนองนั้นๆ ว่าอ่อนหรือเข้มข้นมากน้อยเพียงไร

สุชา จันทร์โฮม (2539, หน้า 242) ให้ความหมายของเจตคติว่าเป็นนามธรรม ที่เกิดจากการเรียนรู้ หรือประสบการณ์ในชีวิตของบุคคลและมีความสำคัญต่อการตอบสนอง ทางสังคมของบุคคลเป็นอย่างมาก นั่นคือ บุคคลมีพฤติกรรมอย่างไรหรือทำในลักษณะ ที่แตกต่างกัน

ล้วน สายยศ และอังคณา สายยศ (2543, หน้า 54) กล่าวว่า เจตคติเป็นความรู้สึก เชื่อ ศรัทธาต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด จนเกิดความพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมออกมา ซึ่งอาจเป็นไปในทางที่ดีหรือไม่ดีก็ได้เจตคดียังไม่เป็นพฤติกรรมแต่เป็นตัวการที่ทำให้เกิดพฤติกรรม

เจตคติต่อการเรียน หมายถึง ความรู้สึก ความเชื่อ ความคิดเห็นทั้งในทางบวก และทางลบของนักเรียนที่มีต่อการเรียนศิลปะ

2. ความสำคัญของเจตคติ

สำหรับความสำคัญของเจตคตินั้น มีนักการศึกษาได้ให้คำจำกัดความไว้ ดังต่อไปนี้

สุชา จันทร์โฮม (2539, หน้า 90-91) และสุรางค์ ไคว์ตระกูล (2537) กล่าวว่า เจตคติมีธรรมชาติและลักษณะที่สำคัญ คือ เจตคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ หรือเกิดจาก ประสบการณ์ต่างๆ ในชีวิตของบุคคลและบางครั้งก็ได้รับจากการเลียนแบบ เจตคติเป็น เครื่องกำหนดขอบเขต วิธีการต่างๆ ที่บุคคลใช้พิจารณาสิ่งแวดล้อม นั่นคือ บุคคลพิจารณา สิ่งต่างๆ ในแง่ที่แตกต่างกัน เพราะคนเรามีเจตคติไม่เหมือนกัน บุคคลแต่ละคนมีเจตคติต่อ สถานการณ์หรือต่อบุคคลเดียวกัน แตกต่างกันไปได้หลายลักษณะ แล้วแต่ประสบการณ์ ของบุคคลนั้น เจตคติของบุคคลที่มีต่อ สิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น อาจเป็นสิ่งถาวรหรือชั่วคราวก็ได้ เจตคติบางอย่างที่อยู่ในสภาพที่ไม่มั่นคงก็พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงได้ ส่วนเจตคติที่มั่นคงก็มี โอกาสที่เปลี่ยนแปลงได้และมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกและบุคลิกภาพของบุคคล เจตคติ มีผลกระทบต่อการเรียนรู้ของเด็กมาก โดยอาจช่วยให้เด็กได้รับความสำเร็จจากการเรียน หาก เด็กมีเจตคติที่ดีต่อการเรียนการสอน หรือในทางตรงกันข้ามอาจทำให้การเรียนของเด็ก ล้มเหลว หรือเกิดความท้อแท้ในการเรียนได้ หากเด็กมีเจตคติที่ไม่ดีต่อการเรียนการสอน

3. องค์ประกอบของเจตคติ

องค์ประกอบในการเกิดเจตคตินั้น ได้มีนักการศึกษาแบ่งองค์ประกอบไว้ ดังนี้

สุชา จันทร์เอม (2539, หน้า 242) แบ่งองค์ประกอบของเจตคติออกเป็น 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. ด้านความรู้สึก (the affective component) ได้แก่ อารมณ์ และความรู้สึกที่มีต่อสิ่งนั้นๆ เป็นองค์ประกอบด้านความรู้สึกของบุคคล ซึ่งมีอารมณ์มาเกี่ยวข้อง หากบุคคลมีความรู้สึกชอบพอบุคคลใดหรือสิ่งใดก็จะช่วยให้เกิดเจตคติที่ดีต่อบุคคลนั้น

2. ด้านความเข้าใจ (the cognitive component) ได้แก่ ความคิด และความเชื่อที่มีต่อสิ่งนั้นๆ เป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวกับความรู้ หรือความเชื่อถือของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หากมีความรู้หรือความเชื่อว่าสิ่งใดดีก็จะมีเจตคติที่ดีต่อสิ่งนั้น

3. ด้านพฤติกรรม (the behavioral component) ได้แก่ การตอบสนอง หรือการแสดงออกที่มีต่อสิ่งนั้นๆ เป็นองค์ประกอบเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคล คือ ความโน้มเอียงที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมตอบโต้บางอย่างโดยออกมา พฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นเกิดจากความรู้สึกที่เขามีเกี่ยวกับวัตถุ เหตุการณ์ หรือบุคคล

จากที่กล่าวมา สรุปได้ว่า เจตคติมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ ด้านความรู้สึก หรืออารมณ์ ด้านความรู้ความเข้าใจและด้านการแสดงพฤติกรรม องค์ประกอบทั้งสามด้านนี้ มีความสัมพันธ์กันมากจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ของบุคคลที่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

4. การเปลี่ยนแปลงเจตคติ

มีผู้เสนอการเปลี่ยนแปลงเจตคติไว้ดังนี้

กัญจนา ทองสิงห์ (2540, หน้า 39) กล่าวถึง วิธีการเปลี่ยนแปลงเจตคติอย่างเป็นทางการว่า เป็นวิธีการที่อาศัยพื้นฐานมาจากทฤษฎีการเรียนรู้และเชื่อว่ามนุษย์เป็นบุคคลที่มีเหตุผล สามารถคิด สามารถถูกกระตุ้นเพื่อให้เกิดภาวะรับการชักจูงให้สนใจข่าวสารต่างๆ สามารถเรียนรู้เนื้อหาของข่าวสารและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือการปฏิบัติได้ ดังนั้นเครื่องมือที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลง เจตคติจะเป็นแบบวิธีการที่เป็นทางการ มีการสื่อความหมายที่เป็นทางการและมีรูปแบบมีการวางแผนอย่างรอบคอบ

นอกจากนี้ กัญจนา ทองสิงห์ ยังได้รวบรวมทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเจตคติไว้ดังนี้

1. ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเจตคติเพื่อการปรับตัวให้เข้ากับสังคม (The Social Judgment Theory of Attitude Change) เจ้าของทฤษฎีคือ มูซาเฟอร์ เซอร์ฟ, และคาร์ล ไอ โอฟแลนด์ (Muzaffer Sherif, & Carl I. Hoveland) หลักการของทฤษฎีนี้มีว่า การเปลี่ยนแปลงเจตคติของบุคคลนั้น จะเกิดขึ้นภายหลังจากที่บุคคลได้เลือกตัดสินใจที่จะปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม เพราะโดยปกติบุคคลจะใช้สติปัญญาในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเสมอ บางครั้งบุคคลจะปรับตัวเองเข้ากับสิ่งแวดล้อม และบางครั้งจะปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้เข้ากับตนเอง ในกรณีที่จะต้องปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม โดยที่เจตคติของบุคคล

นั้นยังไม่สอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมหรือสังคม บุคคลนั้นจะต้องเปลี่ยนแปลงเจตคติเพื่อ การปรับตัวให้เข้ากับสังคมเสมอ

2. ทฤษฎีการมีส่วนร่วมในการกระทำ (Active Participation Theory) เจ้าของ ทฤษฎี คือ เคอร์ท เลวิน (Kurt Lewin) หลักการของทฤษฎีนี้มีว่า การเปลี่ยนแปลงเจตคติของ บุคคลให้เป็นในรูปใด จะต้องให้เขามีส่วนร่วมในกลุ่มบุคคลอย่างมีประสิทธิภาพ

3. ทฤษฎีความสอดคล้องทางความคิด (Cognitive Consonance Theory) เจ้าของ ทฤษฎี คือ ฟริทซ์ ไฮเดอร์ (Fritz Heider) หลักการของทฤษฎีนี้มีว่า ถ้าสมาชิกในสังคมหรือ กลุ่มใดๆ ก็ตาม มีความรู้สึกหรือท่าที่เป็นไปในแนวที่สอดคล้องกันก็จะอยู่ด้วยกันได้ แต่ถ้ามี ความคิดหรือความรู้สึกแตกต่างไปจากสังคมหรือกลุ่ม ก็จะต้องเปลี่ยนแปลงเจตคติให้ เหมือนกันหรือสอดคล้องกันต่อไป

4. ทฤษฎีความไม่สอดคล้องทางความคิด (Cognitive Dissonance Theory) เจ้าของทฤษฎี คือ ลีออน เฟสทิงเจอร์ (Leon Festinger) หลักการของทฤษฎีนี้มีว่า เมื่อบุคคล เกิด ความขัดแย้งขึ้นเป็นสองทาง แต่ละทางไม่ลงรอยกัน ก็จะพยายามขจัดความขัดแย้งให้ หมดไป ไม่ว่าจะขัดแย้งกับบุคคล วัตถุ หรือสถานการณ์ วิธีขจัดความขัดแย้งโดยปรับ ความรู้สึกจากชอบหรือไม่ชอบ ให้เป็นไปในทางตรงกันข้ามจะเปลี่ยนแปลงเจตคติได้

5. การวัดเจตคติ

เจตคติเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ ความรู้สึก และอารมณ์ จึงเป็นเรื่องยากในการวัด เพราะผู้ตอบจะต้องประเมินความรู้สึกของตนเองว่า ฟังพอใจหรือมองเห็นคุณค่าต่อสิ่งนั้น ๆ มากน้อยเพียงใด ในการศึกษาครั้งนี้นักวิจัยได้เลือกใช้วิธีการสร้างแบบทดสอบวัด เจตคติตามวิธีของลิเคอร์ท (Likert's scale) ซึ่งพิชิต ฤทธิ์จรูญ (2549, หน้า 223 – 226) ได้อธิบายลำดับขั้นตอนการสร้างไว้ดังนี้

มาตรการสร้างแบบวิธีของลิเคอร์ท แบ่งการกำหนดช่วงความรู้สึกของคนเป็น 5 ช่วง หรือ 5 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 เห็นด้วยอย่างยิ่ง

ระดับที่ 2 เห็นด้วย

ระดับที่ 3 ไม่แน่ใจ

ระดับที่ 4 ไม่เห็นด้วย

ระดับที่ 5 ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

กำหนดการให้คะแนนการตอบของแต่ละตัวเลือกโดยทั่วไป จะกำหนดคะแนน ข้อความทางบวกเป็น 5 4 3 2 1 (หรือ 4 3 2 1 0) และข้อความทางลบเป็น 1 2 3 4 5 (หรือ 0 1 2 3 4)

ข้อความที่บรรจุลงในมาตรการวัดประกอบด้วยข้อความแสดงความรู้สึกทั้งทางบวกและทางลบ โดยทั่วไปมีจำนวนข้อความตั้งแต่ 20 ข้อขึ้นไป การกำหนดน้ำหนักคะแนนตอบแต่ละตัวเลือก กระทำต่อเมื่อได้รวบรวมข้อมูลมาแล้ว โดยกำหนดตามวิธีกำหนดค่าคะแนนซึ่งนิยมใช้กันมากมีขั้นตอน ดังนี้

1. พิจารณาว่าต้องการจะวัดเจตคติของใคร ที่มีต่อใคร และให้ความหมายของสิ่งของที่จะวัดให้แน่นอน

2. เมื่อตีความหมายของสิ่งที่จะวัดแน่นอนแล้ว ก็สร้างข้อความในแต่ละหัวข้อ โดยให้คลุมเนื้อหาในหัวข้อเหล่านั้น ข้อความนี้อาจเขียนขึ้นเองหรือนำมาจากที่อื่นก็ได้ เช่น จากผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่างๆ เป็นต้น แต่จะต้องมีลักษณะดังนี้

2.1 ต้องเป็นข้อความที่เขียนในแง่ความรู้สึก ความเชื่อหรือความตั้งใจที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ใช่ข้อเท็จจริง

2.2 ข้อความที่บรรจุลงในสเกล จะต้องประกอบด้วยข้อความที่เป็นบวก และเป็นลบคลงกัน หลีกเลี่ยงการใช้คำคุณศัพท์ หรือกริยาวิเศษณ์ เช่น เสมอๆ บ่อยๆ ทั้งหมด เป็นต้น

2.3 ข้อความแต่ละข้อความจะต้องสั้น เข้าใจง่าย ชัดเจน ไม่กำกวม จำนวนข้อที่สร้างขึ้นในครั้งแรกควรมีประมาณ 30 ข้อความขึ้นไป เพราะจะต้องเลือกข้อความให้เหลือประมาณ 20 - 25 ข้อความในแต่ละเรื่องที่จะวัด

3. เมื่อได้ข้อความเพียงพอแล้วก็บรรจุลงในสเกล โดยให้มีตัวเลือก 5 ตัวเลือก ดังนี้ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง

4. นำข้อความที่สร้างขึ้นไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องนั้นๆ ตรวจสอบโดยพิจารณา ด้านคุณลักษณะและความเหมาะสมของภาษาที่ใช้ ตลอดจนการตอบกับข้อความว่าสอดคล้องกันเพียงใด

5. ทำการทดลองขั้นต้นก่อนนำไปใช้จริง โดยนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างจำนวนหนึ่ง เพื่อตรวจสอบความชัดเจนของข้อความ และภาษาที่ใช้อีกครั้ง และตรวจสอบคุณภาพด้านอื่น ๆ ได้แก่ ความเที่ยงตรง ค่าอำนาจจำแนก และความเชื่อมั่นของมาตราวัดเจตคติ

สรุปเจตคติต่อการเรียน หมายถึง ความรู้สึก ความเชื่อ ความคิดเห็นทั้งในทางบวกและทางลบของนักเรียนที่มีต่อการเรียนศิลปะ ซึ่งวัดได้จากแบบสอบถามวัดเจตคติต่อการเรียนศิลปะที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเป็นแบบวัดมาตราส่วนประมาณค่าแบบลิเคิร์ต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

สำรวย วรเดชะคงคา (2534, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาผลของการฝึกอบรมทางศาสนาที่มีต่อการพัฒนาจิตลักษณะของนักเรียนชั้นประถมศึกษา ที่เข้าโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ซึ่งใช้เวลาฝึกอบรม 30 วัน ที่วังม่วง เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร โดยการฝึกอบรมนี้ มีจุดมุ่งหมายให้เด็กและเยาวชนได้ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ซึ่งการฝึกอบรมนี้ได้ยึดหลักไตรสิกขาเป็นหลักในการฝึกอบรม ผลการวิจัยพบว่านักเรียนที่ได้รับการฝึกอบรมมีการเปลี่ยนแปลงด้านวินัยในตนเอง ทศนคติต่อพุทธศาสนาและการรับรู้ต่อการละเมิดศีล 5 ในทางที่สูงขึ้นมากกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรม

สมใจ เกียรติพิณิจกุล (2535, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องผลการฝึกโปรแกรมการพัฒนาจิตโดยเน้นไตรสิกขาตามหลักพระพุทธศาสนาต่อสภาวะแท้จริงแห่งตนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบรรพตพิสัยพิทยาคมปีการศึกษา 2533 ผลการศึกษาพบว่า นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้รับการฝึกตามโปรแกรมการพัฒนาจิตโดยเน้นตามหลักไตรสิกขาตามหลักพระพุทธศาสนา มีคะแนนสภาวะแท้จริงแห่งตน (self-actualization) ด้านความสามารถอยู่กับปัจจุบัน ด้านการชี้นำตนเอง ด้านความไวในการตอบสนองความรู้สึก ความเป็นธรรมชาติ และการยอมรับความก้าวร้าวสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับการฝึก

เอมอร กฤษณะรังสรรค์ (2537, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องผลของการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขาต่อความรับผิดชอบในหน้าที่ของนักศึกษาวิชาชีพครูสถาบันราชภัฏกลุ่มตัวอย่างเป็นนักศึกษาวิชาชีพครู สถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัย ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษาวิชาชีพครูสถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัยที่ได้รับการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขา มีความรับผิดชอบในหน้าที่สูงกว่านักศึกษาในกลุ่มควบคุมที่ไม่ได้รับการฝึกอบรม ทั้งพฤติกรรมการความรับผิดชอบในหน้าที่ในชั้นเรียนที่ได้จากการสังเกตโดยผู้ช่วยวิจัย และคะแนนความรับผิดชอบในหน้าที่ที่ได้จากการตอบแบบวัดความรับผิดชอบในหน้าที่โดยตัวนักศึกษาเอง ทั้งในระยะทดลองและระยะติดตามผล

สุรพงษ์ ชูเดช (2542, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องผลของการฝึกอบรมตามแนวทางไตรสิกขาที่มีต่อการพัฒนาวินัยในตนเองของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนวัดตะกล้า แขวงหนองบอน เขตประเวศ กรุงเทพมหานคร ผลของการศึกษาพบว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่ได้รับการฝึกอบรมตามแนวทางไตรสิกขา มีวินัยในตนเองสูงกว่าก่อนเข้ารับการฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ภูษงค์ โรจน์แสงรัตน์ (2543, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาผลการบูรณาการการสอนโครงงานออกแบบในวิชาออกแบบพาณิชยศิลป์โดยอินเทอร์เน็ต ที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์

ทางการเรียนของนิสิตระดับปริญญาบัณฑิต หลักสูตรศิลปศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่า ผู้เรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 ผู้เรียนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการบูรณาการการสอนโครงการนอกแบบในวิชาออกแบบพาณิชยศิลป์โดยอินเทอร์เน็ตว่ามีความเหมาะสมมากที่จะนำอินเทอร์เน็ตมาใช้ผสมผสานกันในห้องเรียนปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นการค้นหาข้อมูลในอินเทอร์เน็ตเพื่อใช้ในการกำหนดข้อแก้ปัญหในงานออกแบบมีความเหมาะสมมากที่สุด และมีแนวโน้มว่าผู้เรียนให้ความสนใจในการจัดกิจกรรมบูรณาการที่ใช้อินเทอร์เน็ตเป็นสื่อควบคู่กับการสอนในห้องเรียนศิลปะในอนาคต

ธนา เทศทอง (2545, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาคอมพิวเตอร์ช่วยสอนวิชาเลือกเสรี ศ 016 จิตรกรรม 2 เรื่องการจัดองค์ประกอบศิลป์กับงานจิตรกรรม ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนราชินีบูรณะ จังหวัดนครปฐมพบว่า ประสิทธิภาพของคอมพิวเตอร์ช่วยสอนมีค่าเท่ากับ 80.75/82.22 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดคือ 80/80 โดยผลการประเมินคุณภาพพบที่เรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนได้ 4.72 หมายถึงมากที่สุด ค่า t ของคะแนนทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนของกลุ่มตัวอย่างเท่ากับ 11.13 และมีผลสัมฤทธิ์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนได้ 4.30 แสดงค่าความพึงพอใจในระดับดี

จิตติพันธ์ พากย์สุข (2547, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ผลการสอนทัศนศิลป์โดยบูรณาการจัดการศึกษานอกสถานที่ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น กลุ่มตัวอย่างคือนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ โรงเรียนวัดชัยมงคล สังกัดกรุงเทพมหานคร ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2547 ที่เรียนวิชาทัศนศิลป์ จำนวน ๔๘ คน ผลการวิจัยพบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

วัชรินทร์ ดำรงค์สกุลชัย (2547, บทคัดย่อ) ได้พัฒนาหลักสูตรบูรณาการสาระดนตรีนาฏศิลป์และอาชีพในท้องถิ่นเรื่อง "ระบำกริดยาง" สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของอำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง พบว่าหลักสูตรที่สร้างขึ้นมีคุณภาพในระดับ ปานกลางหรือใช้ได้ มีความสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นเหมาะสมกับผู้เรียน ผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และองค์ประกอบของหลักสูตรมีความสอดคล้องกัน ผลการทดลองใช้หลักสูตร พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทักษะการแสดงดนตรีและนาฏศิลป์ไทย และเจตคติต่อดนตรีและนาฏศิลป์ไทยหลังเรียน สูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ประกอบ ไพธิ์ทองคำ (2548, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาคอมพิวเตอร์ช่วยสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่องทฤษฎีสี ชั้นประถมศึกษาที่ 4 พบว่า ประสิทธิภาพของคอมพิวเตอร์ช่วยสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่องทฤษฎีสี มีประสิทธิภาพเท่ากับ

81.88/84.00 ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดคือ 80/80 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่เรียนโดยบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่อง ทฤษฎีสี่มีผลสัมฤทธิ์หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 ผลการวิเคราะห์ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อบทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอนกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะเรื่องทฤษฎีสี่ในระดับมากที่สุด

ภัณฑิรา ภูริโรจน์ (2549, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบบูรณาการ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่อง ระบายกรมหลวงชุมพรวราลิก สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จังหวัดชลบุรี พบว่า หลักสูตรท้องถิ่นแบบบูรณาการที่มีคุณภาพสูง หลักสูตรมีองค์ประกอบครบถ้วนมีความสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น มีความเหมาะสมที่จะนำไปใช้จัดการเรียนการสอนได้ ผลการทดลองใช้หลักสูตร ชี้ให้เห็นว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนหลังการทดลองใช้หลักสูตรท้องถิ่นแบบบูรณาการ กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เรื่อง ระบายกรมหลวงชุมพรวราลิก สูงกว่าก่อนการทดลองใช้หลักสูตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 นักเรียนมีทักษะทางการปฏิบัติหลังทดลองใช้หลักสูตรในระดับดี และนักเรียนมีเจตคติต่อการเรียนตามหลักสูตรท้องถิ่นแบบบูรณาการอยู่ในระดับดี

รุ่งระวี ดิษฐเจริญ (2549, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนศิลปะโดยการสอนแบบบูรณาการด้วยวิธีการเล่านิทานของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนโสตศึกษา ผลการศึกษาพบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนศิลปะของนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ในโรงเรียนโสตศึกษาหลังได้รับการสอนโดยการสอนแบบบูรณาการด้วยวิธีการเล่านิทานอยู่ในระดับมาก สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

รวีวรรณ แสนเมืองชิน (2549, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาทักษะการคิดพื้นฐานของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้รูปแบบบูรณาการแบบสอดแทรก (INFUSION) ในกลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ผลการวิจัย พบว่า คะแนนทักษะการคิดพื้นฐานหลังเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ย (X)เท่ากับ 31.92 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 7.52 นักเรียนในกลุ่มควบคุมมีค่าเฉลี่ย (X)เท่ากับ 23.42 ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เท่ากับ 7.13 เมื่อเปรียบเทียบคะแนนทักษะการคิดพื้นฐานหลังเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมด้วยสถิติ t-test พบว่า คะแนนผลการทดสอบทักษะการคิดพื้นฐานหลังเรียนของนักเรียนกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้บูรณาการแบบสอดแทรก พบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนโดยภาพรวมอยู่ในระดับ "มาก"

วิไล ทองแผ่ (2549, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง ผลการสอดแทรกคุณธรรมในรายวิชาหลักการวัดและประเมินผลการศึกษา (1042104) ที่มีต่อศักยภาพตาม

แนวพุทธของนักศึกษาโปรแกรมวิชาคณิตศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ผลการศึกษาพบว่าศักยภาพตามแนวพุทธของนักศึกษาที่เกิดขึ้นจากการสอดแทรกคุณธรรมในรายวิชา หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา (1042104) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ศักยภาพตามแนวพุทธของนักศึกษาหลังการสอดแทรกคุณธรรมในรายวิชา หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา (1042104) สูงกว่าก่อนสอดแทรกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เจตคติต่อการเรียนรายวิชาหลักการวัดและประเมินผลการศึกษา (1042104) สูงกว่าเกณฑ์ระดับมากอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

อาจารย์ ชุมสาย ณ อยุธยา (2550, บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษารูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการคุณค่าความเป็นมนุษย์กับกลุ่มทดลองนิสิตชั้นปีที่ 2 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยผลปรากฏว่าคะแนนเฉลี่ยก่อนทดลอง 1.95 คะแนนเฉลี่ยหลังทดลอง 7.00 คะแนนเพิ่มขึ้น 259% ดังนั้นทัศนคติของนิสิตชั้นปีที่ ๒ ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางบวกอย่างเห็นได้ชัดกับกลุ่มทดลอง นักเรียนชั้น ป.5/5 กลุ่มควบคุม นักเรียนชั้น ป.5/1 โรงเรียนอนุบาลลำานาธารณ์ อ.ชัยบาดาล จ.ลพบุรี ผลปรากฏจากการประเมินผู้ปกครองให้คะแนนเพิ่มขึ้น ร้อยละ 8.6 ในกลุ่มทดลอง ในขณะที่กลุ่มควบคุมคะแนนลดลงเล็กน้อยคือ ร้อยละ 2.9 ครูประจำชั้นคอยสังเกตชั้นเรียนของตนเองตลอดเวลาในกลุ่มทดลองคะแนนเพิ่มขึ้นร้อยละ 33.8 ในขณะที่กลุ่มควบคุมเพิ่มขึ้นเล็กน้อย ร้อยละ 3.2 ดังนั้นกลุ่มทดลองจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี เมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม ซึ่งเกือบจะไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงการทดลองในต่างประเทศ และประเทศไทยรวม 5 ประเทศ จากผู้ตอบแบบสอบถาม 1,602 คน มีทุกศาสนาที่นับถือ วุฒิกการศึกษา ต่ำกว่าปริญญาร้อยละ 22.5 ปริญญาตรี ร้อยละ 62.8 ปริญญาโท ร้อยละ 10.0 ปริญญาเอก ร้อยละ 0.9 ไม่ระบุ ร้อยละ 4.1 อาชีพส่วนใหญ่เป็นครูและอาจารย์มหาวิทยาลัย ในการตอบแบบสอบถามสามารถสรุปได้ดังนี้ รูปแบบนี้สามารถนำไปใช้ในชั้นเรียน ได้เป็นอย่างดี ร้อยละ 89.5 มีแรงบันดาลใจที่จะนำรูปแบบนี้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ร้อยละ 92.6 ผลที่ปรากฏจึงเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ในทั้ง ๕ ประเทศที่ทำ

สรุปจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศจากกลุ่มตัวอย่างนักเรียน ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา พบว่าการจัดการการเรียนบูรณาการแบบสอดแทรก (infusion) ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ นักเรียนมีความคิดเห็นต่อการเรียนรูปแบบบูรณาการอยู่ในระดับมาก มีเจตคติต่อวิชาที่เรียนอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพบว่าผลการฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขาทำให้นักเรียน นักศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงด้านคุณธรรมสูงขึ้นกว่าก่อนอบรม และสูงกว่านักเรียนนักศึกษาที่ไม่ได้เข้ารับการฝึกอบรม ผู้วิจัยจึงเลือกใช้บูรณาการแบบสอดแทรก (infusion)

ไตรสิกขา เพื่อศึกษาผลการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการไตรสิกขาในรายวิชา ศ 43101 ศิลปะ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

2. งานวิจัยต่างประเทศ

ทวร์พิน (Turpin, 2001, abstract) ได้ศึกษาผลการใช้หลักสูตรแบบบูรณาการ ในวิชาวิทยาศาสตร์ที่มีต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์ ทักษะกระบวนการทาง วิทยาศาสตร์และทัศนคติต่อวิชาวิทยาศาสตร์ของนักเรียนเกรด 6 และ เกรด 7 โดยมีการทดสอบก่อนเรียนในต้นปีการศึกษา และทดสอบหลังเรียนเมื่อสิ้นสุดปีการศึกษาทั้ง กลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มทดลองมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนทักษะ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์หลังเรียนสูงขึ้นและสูงกว่าควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนทัศนคติต่อวิชาวิทยาศาสตร์ ของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม ก่อนเรียนและหลังเรียน แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

เมเยอร์ (Meyer, 2001, abstract) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการให้ เหตุผลทางจริยธรรมที่อาศัยการดูแลเป็นฐาน อายุ เพศ เอกลักษณะของบทบาทเพศหญิงกับ ความร่วมมือตามที่ครูรับรู้ผู้ร่วมวิจัย ได้แก่ นักเรียนชายและนักเรียนหญิง จำนวนเพศละ 80 คน อายุ 10 – 13 ปี วิธีการศึกษาใช้การสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล โดยใช้แบบสัมภาษณ์ จริยธรรมการดูแลซึ่งเป็นการวัดที่ดำเนินการตามรูปแบบของ Carol Gilligan เกี่ยวกับระดับ การดูแลเพื่อศึกษาระดับการดูแลของผู้ร่วมวิจัย ใช้แบบวัดย่อยเกี่ยวกับความร่วมมือจากระบบ การประมาณค่าทักษะทางสังคมโดยครูที่ได้รับเลือกจากกลุ่มผู้วิจัยเป็นผู้ตอบแบบวัดย่อย การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ กระทำหลังดาการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อศึกษาเนื้อหา และแนวคิดของผู้ร่วมวิจัย ซึ่งทำให้เกิดสถานการณ์ที่ตัดสินใจจากผลการศึกษาพบว่า คะแนน สัมภาษณ์จริยธรรมการดูแลมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางบวกกับ อายุ เพศ เอกลักษณะ ของบทบาทเพศหญิง และความร่วมมือตามที่ครูรับรู้เพศหญิงโดยภาพรวม พบว่า มีระดับ การดูแลที่สูงกว่า และผู้ร่วมวิจัยที่อายุมากที่สุด มีระดับการดูแลสูงกว่า ผู้ร่วมวิจัยที่อายุน้อย ที่สุด จำนวนเพศหญิงทำให้เกิดสถานการณ์ที่ตัดสินใจมากกว่าเพศชายและจำนวนเพศชาย ทำให้เกิดสถานการณ์ที่ไม่ใช่ส่วนตัว ซึ่งตัดสินใจมากกว่าเพศหญิงโดยภาพรวมวัยรุ่นตอนต้น ทำให้เกิดสถานการณ์ส่วนตัวที่ตัดสินใจมากกว่าสถานการณ์ที่ไม่ใช่ส่วนตัว ซึ่งตัดสินใจ ยาก นอกจากนี้พบว่า เพศหญิงที่ได้รับคะแนนต่ำกว่าค่าเฉลี่ยที่กำหนดขึ้นในคะแนนแบบ สัมภาษณ์จริยธรรมการดูแล การช่วยเหลือของเพศที่ได้คะแนนสูงกว่าค่าเฉลี่ยที่กำหนด ในคะแนนแบบวัดทั้ง 3 แบบ ทำให้เกิดสถานการณ์ส่วนตัวที่ตัดสินใจยาก ผลการวิเคราะห์ ความถดถอย พบว่า อายุและความร่วมมือเป็นตัวพยากรณ์ที่มีนัยสำคัญของการดูแลเฉพาะ สำหรับเพศชายเท่านั้น ความเห็นที่เขียนตอบเกี่ยวกับการช่วยเหลือของเพศหญิงไม่ใช่

ตัวพยากรณ์ที่มีนัยสำคัญของการดูแลสำหรับวัยรุ่นตอนต้น เพศชายหรือเพศหญิง นอกจากนี้ยังได้อาศัยความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น

แลม และลิสโตน (Lam, C., & Lidstone, J., 2001, abstract) ได้วิจัยเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรสังคมศาสตร์ที่บูรณาการใหม่โดยศึกษาจากกรณีศึกษาของนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาเมืองบริสเบน ประเทศออสเตรเลีย จากการสังเกตนักเรียนในห้องเรียนและสัมภาษณ์ครูผู้สอนจำนวน 10 คน ในจำนวนโรงเรียนทั้งหมด 8 โรงเรียน พบว่า การพัฒนารายวิชาต่างๆ โดยบูรณาการในสาขาการจัดการ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ เป็นสิ่งที่อยากมาก แต่อย่างไรก็ตามยังเป็นที่โต้แย้งกันในแง่ของข้อดีและข้อเสียของการบูรณาการ ซึ่งใช้หลักสูตรแบบบูรณาการเป็นสิ่งที่ดี แต่อาจจะมีจุดอ่อนและปัญหาเกี่ยวกับผู้สอนในแง่แต่ละรายวิชาได้

ฮิลล์ (Hill, 2002, abstract) ได้ศึกษาผลการจัดหลักสูตรแบบบูรณาการระหว่างวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ที่มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์และทัศนคติต่อวิชาคณิตศาสตร์ของนักเรียนเกรด 6 ในตอนใต้ของรัฐเท็กซัส โดยเปรียบเทียบระหว่างนักเรียนห้องที่ได้รับการสอนโดยใช้หลักสูตรแบบบูรณาการระหว่างวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์กับนักเรียนที่ได้รับการสอนแบบปกติ คือ แยกสอนเป็นรายวิชา ผลการวิจัยพบว่านักเรียนห้องที่ได้รับการสอนโดยใช้หลักสูตรแบบบูรณาการระหว่างคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์สูงกว่า นักเรียนที่ได้รับการสอนแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และนักเรียนที่ได้รับการสอนโดยใช้หลักสูตรแบบบูรณาการระหว่างคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มีคะแนนทัศนคติต่อวิชาคณิตศาสตร์สูงกว่านักเรียนที่ได้รับการสอนแบบปกติ อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ

กอร์ซิกกี (Gorzcki, 2003, abstract) ได้ทำการสำรวจความคล้ายคลึงกันระหว่างรูปแบบการพัฒนาจริยธรรมโดยเน้นการพัฒนาสติปัญญาตามที่กล่าวไว้โดยเปียเจต์ (1932) และโคห์ลเบิร์ก (1969) แวดวงเชิงวิทยาศาสตร์สังคม (เช่น สภาเพื่อสังคมศึกษาแห่งชาติ) และคำสอนของศาสนาครีสต์นิกายโรมันคาทอลิกในเรื่องการเติบโตทางจริยธรรม ในการศึกษาได้ระบุองค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาจริยธรรม 6 องค์ประกอบซึ่งรวมกันอยู่ในแหล่งต่อไปนี้คือ การคิดเชิงวิจารณ์มุมมองหลากหลายเกี่ยวกับประเด็นปัญหาความสามารถในการเข้าใจความรู้สึกของคนอื่น การเคารพในเกียรติภูมิของคนการเคารพในเสรีภาพของความรู้สึกผิดชอบและการยึดถือความยุติธรรมและการเอาใจใส่ นอกจากนี้ได้สำรวจระดับที่องค์ประกอบเหล่านี้บูรณาการเข้าในหน่วยวิชาประวัติศาสตร์สหรัฐเรื่องกำเนิดของสงครามเย็นระหว่าง ค.ศ. 1945 – 1949 ตามที่สอนอยู่ในโรงเรียนมัธยมศึกษาของคาทอลิก โรงเรียนที่ร่วมวิจัยจำนวน 19 โรงเรียนจาก 23 โรงเรียนเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายของคาทอลิกในเขตปกครองของอาร์ช บิชอป ในซานฟรานซิสโก และเขตปกครองในโอกแลนด์ ครูจำนวน 39 คน จาก 60 คน ตอบแบบสำรวจผลการศึกษาพบว่า ครูจำนวนร้อยละ 75 จบปริญญาตรีวิชาเอก

ประวัติศาสตร์และได้รับการศึกษา 1 รายวิชาเต็ม ๆ หรือบางส่วนอุทิศให้เรื่องสงครามเย็น ร้อยละ 88 ชอบพอสมควร หรือชอบอย่างยิ่งในการบูรณาการพัฒนากิจกรรมเข้าในบทเรียน วิชาประวัติศาสตร์ ส่วนครูร้อยละ 49 รู้สึกเหมือนกันเกี่ยวกับการบูรณาการคำสอนทางสังคม คาทอลิก เข้าในหลักสูตรของคนประมาณร้อยละ 74 พบว่า ได้ศึกษามาแล้ว 1 รายวิชาเต็ม ๆ หรือบางส่วนอุทิศให้การพัฒนาจริยธรรม ส่วนร้อยละ 49 กล่าวเหมือนกันว่า การศึกษาได้อุทิศ ให้คำสอนทางสังคมคาทอลิกประมาณร้อยละ 71 ของครูทั้งหมด บ่งชี้ว่าร้อยละ 75 ของครูบ่งชี้ ว่าตำราเรียนใช้แทนหลักสูตรได้ร้อยละ 40 – 100 นั้น การวิเคราะห์เนื้อหาประมวลได้ว่า มีองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาจริยธรรมทั้ง 6 องค์ประกอบ การคิดเชิงวิจารณ์ และ มุมมองที่หลากหลายนิยมใช้แทนการทบทวนบทต่าง ๆ และการเกริ่นนำตอนต่าง ๆ มากที่สุด ตำราไม่ได้ทำบทอ้างอิงตามตัวอักษร สำหรับองค์ประกอบอื่น ๆ อีก 4 องค์ประกอบ ระดับที่ การพัฒนาจริยธรรมนำไปบูรณาการเข้าในหลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์นั้นถูกจำกัดด้วยเนื้อหา ของตำราเรียน ความชอบของครูและการฝึกอบรมครู

ลาร์สัน (Larson, 2003, abstract) ได้สร้างโครงการเชิงคุณภาพเพื่อศึกษา ผลกระทบของวิทยาลัยศิลปศาสตร์ขนาดเล็กที่มีต่อการพัฒนาจริยธรรมของนักศึกษาใน วิทยาลัยตามการรับรู้ของนักศึกษาโดยมุ่งเน้นวิทยาลัยศิลปศาสตร์ 3 แห่งในภาคตะวันตก ตอนกลางของสหรัฐ คือ วิทยาลัยสำหรับคนทั่วไป วิทยาลัยสำหรับคริสตังนิกายคาทอลิกและ วิทยาลัยสำหรับคริสเตียนนิกายโปรเตสแตนต์วิธีการศึกษาใช้การสัมภาษณ์นักศึกษาแต่ละคน เกี่ยวกับการรับรู้ส่วนตัวเกี่ยวกับผลกระทบของสถาบันต่อการพัฒนาจริยธรรมของตนและต่อ การพัฒนาจริยธรรมของเพื่อนนักศึกษาของตน คำถามที่ใช้สัมภาษณ์ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การพัฒนาจริยธรรมเกิดขึ้นหรือไม่ มีความแตกต่างในระดับการพัฒนาจริยธรรมของ นักศึกษาที่เข้าศึกษาในวิทยาลัยทั้ง 3 แห่งนี้บ้างหรือไม่ ผลการศึกษาพบว่า นักศึกษา ส่วนใหญ่ที่ได้รับการสัมภาษณ์เชื่อว่าระดับการพัฒนาจริยธรรมส่วนตัวของตนเองนั้นได้รับ แบบอย่างมาอย่างเพียงพอแล้วก่อนมาเข้าวิทยาลัย การพัฒนาจริยธรรมซึ่งเกิดขึ้นที่วิทยาลัย นั้นได้รับการเสริมแรงจากความเชื่อและหลักการที่สร้างขึ้นมาก่อนแล้ว และพบว่า อิทธิพลของ ผู้ปกครองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างที่ได้การเลี้ยงดูจากบ้านเป็นเวลาหลาย นักศึกษา ส่วนใหญ่เห็นว่าอิทธิพลมากที่สุดต่อการพัฒนาจริยธรรมของนักศึกษาเหล่านั้น

จากการศึกษางานวิจัยต่างประเทศ พบว่า การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการทำให้ นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และชอบพอสมควร หรือ ชอบอย่างยิ่งในการบูรณาการพัฒนากิจกรรมเข้าในบทเรียนวิชาประวัติศาสตร์ ส่วน ความสัมพันธ์ระหว่างการให้เหตุผลทางจริยธรรมที่อาศัยการดูแลเป็นฐาน อายุ เพศ เอกลักษณะของบทบาทเพศหญิงกับความร่วมมือพบว่า คะแนนสัมภาษณ์จริยธรรมการดูแลมี ความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางบวกกับ อายุ เพศ เอกลักษณะของบทบาทเพศหญิง และ

ความร่วมมือตามที่ครูรับรู้เพศหญิงโดยภาพรวม พบว่า มีระดับการดูแลที่สูงกว่า จึงสรุปได้ว่าการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการคุณธรรม จริยธรรม ทำให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และคุณธรรมตลอดจนเจตคติต่อวิชาที่เรียนสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ผู้วิจัยจึงเลือกใช้บูรณาการแบบสอดแทรก (infusion) ไตรสิกขา เพื่อศึกษาผลการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการไตรสิกขา เรื่ององค์ประกอบศิลป์ในรายวิชา ศ 43101 ศิลปะ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศพบว่าคุณธรรมด้านไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เป็นสิ่งที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงวางไว้เป็นหลักแห่งการศึกษา ถือกันว่าเป็นระบบการปฏิบัติธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ จากหลักฐานในพระไตรปิฎกพบว่า การแสดงธรรมของพระองค์นั้นทรงยกชาดกอันเป็นอดีตนิทานขึ้นมาแสดงเพื่อความเพลิดเพลินในการฟังธรรมและสามารถน้อมนำธรรมนั้นๆ มาประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมได้ ในอดีตปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาใช้ชาดก และพุทธประวัติเขียนเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง เพื่อสอนธรรมให้คนทั่วไปเกิดความเข้าใจ ยอมรับ และเชื่อถือศรัทธา โดยอาศัยรูปแบบของจิตรกรรมเป็นธรรมกถึก ปัจจุบันการสอนจริยธรรมไม่สามารถนำมาสอนเป็นแต่ละอย่างจำเพาะเรื่องได้ ต้องสอนจริยธรรมให้สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ คือบูรณาการเข้าไปในระบบการดำเนินชีวิตที่ดำรง ซึ่งนักเรียนจะเข้าใจชัดเจนซาบซึ้งและปฏิบัติได้ การสอนแบบบูรณาการช่วยเชื่อมโยงความคิดรวบยอดที่เรียนในวิชาหนึ่ง มาช่วยให้เกิดความเข้าใจในอีกวิชาหนึ่งได้ และช่วยให้เกิดการถ่ายโยงการเรียนรู้ การสอนบูรณาการแบบสอดแทรก (infusion) ครูคนเดียววางแผนกำหนด หัวเรื่อง ปัญหาแนวคิด แล้วสอดแทรกเนื้อหาวิชาอื่นๆ เข้าไปในวิชาของตน เป็นการสอนและประเมินโดยครูคนเดียว จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงเลือกการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการไตรสิกขาเรื่ององค์ประกอบศิลป์ในรายวิชา ศ 43101 ศิลปะ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6